

Турғун Пұлат

ИЧКУЁВ

Турғун
Пўлат

ИЧКУЁВ

Қисса

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти
Тошкент — 1975

Уа
II 99

II $\frac{70303-64}{352(06)-75}$ 6-75

© Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1975 й.

I

«Ил-18» танасидаги бор қувватини тўрт баҳайбат моторига бериб, қулоқни қоматга келтирганича ғизиллаб олдинга интилди-да, девсифат зарда билан бир силкиниб кўкка парвоз қилди. Шундагина Ўринбой бу ишларнинг бари тушида эмас, ўнгида бўлаётганига тамом ишонди. Йўқса, тили ажабтовур чучук, баъзи сўзларнинг охирини жўрттага чўзиб айтувчи диктор қиз боягина: «Диққат, диққат. Икки юз тўртинчи рейси билан учувчи-и-и, 24785 рақамли-и-и «Ил-18» самолётига-а-а пассажирлар чиқариш бошланди-и-и!..»—деб эълон қилганида ҳам, буни Ўринбой ўзига тегишли деб ўйламаган, худди ўша чучук тил ҳали замон: «Пассажир ўртоқ Темир-ов! Сизнинг аэропорт навбатчисига учрашингиз сўралади-и», дейди-ю, кейин билетимни қўлимдан тортиб олиб, ўзимни келган жойимга қайтариб юборишади, деган хаёл миясида чарх урган эди.

Бу ишончсизлик самолётга чиқиб, юмшоқ ўриндиқдан ўз жойини олгандан кейин ҳам Ўринбой дилини тарк этмади. Нега десангиз, ичи йўловчилар билан буткул тўлгандан кейин ҳам самолёт эшиги ёпилиб, унинг нарвони олинавермади. Ташқарида саратон жазирамаси қовуриб турганлигидан салоннинг ичи бирпасда ҳаммомга айланиб кетди. Симобдай эриб, кўйлаги баданига чип-чип ёпишиб қолган одамлар беҳаловат бўлиб, ўзларини газета борми, китобу дастрўмолми — тўғри келган нарса билан елнишга, бу дў-

зах азобининг забтини андаккина пасайтириш ҳаракатига тушдилар. Соат миллари билетда кўрсатилган «12. 10» — жўнаш вақтидан аллақачон ҳатлаб ўтди. Мушукдан юрак олдириб қўйган товукдай сўнгги пайтларда бир чўқиб атрофига ўн бор боқишга ўрганиб қолган Ўринбой буни ҳам ўзича йўйди: унинг назарида гўё, ҳозир аэропорт биносининг қайси бир бурчида учувчиларнинг катталари унинг номини юз мақомга солиб такрорлаётгандай, «пассажир Темировни тушириб олиб қоламизми ё йўқми?» дея бир-бирлари билан тортишаётгандай эдилар...

Ниҳоят трап самолётдан узоқлаштирилди, эшик ёпилди. Ўринбойнинг кўнгли жойига тушди... У умрида иккинчи марта самолётга чиқиши. Биринчи марта, бундан ўн беш йилча бурун ярими юк, ярими одам ташийдиган самолётда Тошкентга шошилишч бир кенгашга келган эди. Ушанда область қишлоқ хўжалик банкида кредит бўлимининг бошлиғи бўлиб ишларди. Самолёт тоғ тепасидан ўтаётганда, арғимчоққа ўхшаб, уст-устига кўтариб ташлаб юборгани, кўнгли беҳузур тортиб, қайт қилиб юборишига сал қолгани ҳали-ҳали эсида. «Иккинчи бор самолётга чиқсам...» — деб оғзига гап олиб қўйганди Ўринбой. Лекин бўлмади. Йилда курортга боришни қанда қилмайдиган ошнаси — зоотехник Қулматнинг: «Ил-18» ундай эмас, онангнинг қорнида ётгандай тинч, ухлаб ҳам кетасан», деган гапига ишониб, Тошкентдан бу ёғига билетни самолётга олди.

Ҳа, ушанда у армия хизматидан бўшаб келиб, банкда ишларди. Қандай тинч, сокин, беозор эди-я ўша иши! Редакциядагига ўхшаб, «бўл-бўл, агар ярим соатда эллик сатр материал тайёрлаб бермасанг, осмон узилиб ерга тушади», деган тиқилишч, эрталаб ишга келганингча, очин-тўқин қолиб, ярим кечагача гранка устида кўзингнинг нуруни тўқиб ўтиришлар, далама-дала, қирма-қир чанг ютиб, офтобда куйиб санқишлар йўқ. Тайинли вақтда ишга келасан, соат бирдан бир минут нари-бери қилмай, тушликка чиқасан, кечқурун яна тайинли вақтда уйга қайтасан. Тагингда қулинг ўргилсин извош. Ойда бир колхоз-полхозга чиқиб қол-

санг, «келинг, келинг»га ит боқмайди, товуқнинг сутидан бўлак нарсаларни топиб, дастурхонга қўйишади. Қайната-сининг ҳам, «бизнинг ўғил-куёв хўп бообрў йигит-да, ақл ёнда эмас, бошда бўлишига шу кишининг ўзи нақд мисол», деб уззукун оғзи қулоғида. Хотини-чи? «Меникидақа эр ҳеч қайсингда йўқ, шаҳарнинг манаман деган амалдорларидан бири у», деб тенг-тушларига сўз бермайди.

Қаёқдан ҳам Н. район давлат банкининг бошқарувчиси Болтабоев ҳақида область газетасига фельетон ёза қолди-я? Лекин ёзмасаям бўлмасди-да! У вақтларда ғалати қоида бор эди: колхозларнинг пули икки банкда сақланарди. Бўлинмас фондга ажратилган маблағлар қишлоқ хўжалик банкидаги 308-ҳисобга ўтказилар, қолгани давлат банкидаги 101-жорий ҳисобда тураверарди. Аммо ҳар икки ҳисобдаги маблағ ҳам давлат банкида сақланарди. Фақат 308-ҳисобдан пул олишга қишлоқ хўжалик банки вакилининг рухсати керак эди. Бунинг учун давлат банки бошқарувчиси ҳар куни эрталаб шу вакил ихтиёрига фалон миқдорда нақд пул ажратиб бериши лозим эди. Плансиз иш бўлмайди дегандек, вакилга областдан капитал маблағлар счетига пул тўплаш ҳақида топшириқ бериларди. Шунинг учун вакил ўз ихтиёридаги нақд пулни — ана шу топшириқни бажаришни кўзлаб — яъни 308-ҳисобга кўпроқ маблағ ўтказган колхозларга тақсимларди. Аммо Н. районида давлат банкининг бошқарувчиси қишлоқ хўжалик банки вакилидан бу ҳуқуқни тортиб олибди. У вақтларда аксарий колхозлар иқтисодий жиҳатдан камқувват бўлиб, баҳорга чиққанда 101-жорий ҳисобда айтарли пули қолмас, кам-кўсти учун 308-ҳисобда қўр бўлиб турган капитал маблағдан ишлатишга мажбур эди. Болтабоев деган ноинсоф ҳеч қанақа қонун-қоида билан ҳисоблашмай, капитал маблағниям ўзи бевосита тақсимлайдиган бўлиб олибди. «Бунинг учун ҳар ўн минг сўмдан минг сўм жузъа берасанлар», деб, қаттиқ такса ҳам кесиб қўйибди. Оқибатда, қишлоқ хўжалик банки вакилининг сариқ чақалик эътибори қолмабди. Шунда Уринбой «Жигилдон бандаси» деган фельетон ёзди.

Болтабоев-ку, фельетондан кейин битта қурттаккина ҳайфсан билан сувдан қуруқ чиқиб олди-я, ammo қийин бўлганда Ўринбойнинг ўзига қийин бўлди: фельетон унинг ҳаётини тамоман бошқа изга солиб, тақдирини бир юз саксон градус ўзгартириб юборди.

Фельетон область газетасининг редактори Қодиржон Қобиловга ҳаддан зиёд маъқул тушиб, Ўринбойни ҳузурига чақиртирди. Бу фельетон унинг ижод бобидаги илк машқи эмаслигини, илгари ҳам шеър-пеър ёзиб юрганини, умуман, адабиётга ҳаваси зўрлигини эшитгач, «шундай қобилиятли одам банкдек диққинафас жойда бўғилиб ётасизми, тезда бизга ишга ўтинг, бинойидек, иқтисодчи экансиз, қишлоқ хўжалик бўлимининг тасарруфини қўлингизга берайлик», деб туриб олди. Матбуотнинг муқаддас даргоҳида ишлашни юрагининг ич-ичида кўпдан орзу қилиб юрган Ўринбой бу таклифга дарров рўйихушлик бериб қўя қолди.

Аmmo область қишлоқ хўжалик банкининг бошқарувчиси Фуад Гареевич Ўринбойни осонлик билан қўлдан чиқаргиси келмади. У Ўринбойни банкда олиб қолиш учун неча марталаб обкомга қатнади, ҳатто биринчи секретарга ҳам учради. Ҳаммалари унга: «Ихтиёр ўртоқ Темировнинг ўзида, редакцияга ўтиб ишлашга мойил экан, биз буни фақат табриклашимиз мумкин, бир чеккаси газета банкка қараганда обкомга яқинроқ, ўз органи», дейишибди. Шунда Фуад Гареевич Ўринбойнинг ўзини аврашга тушди: «Сенинг олдинда ҳозир икки йўл очилляпти: бири — ўлаўлгунча банк ходими бўлиб қолиш, бу муассасанинг ҳамма мансаб пиллапояларидан тепага кўтарилиб, ўзингни иззат-ҳурмат чўққисида кўриш. Иккинчиси — мухбирлик, уззукун заҳмат чекиш, чобук қалам ҳасадгўйлар билан ноҳ талашиб, шуҳрат талашиб ўтиш. Иккаласидан бирини танлаб олишинг керак. Менинча, сенга биринчи йўл маъқул. Яқинда Ленинграддаги Молия академиясига битта ўрин келади. Шунга сени юбораман. У ёқдан икки йилда бирон область банкига бошқарувчи бўлиб қайтасан. Хоҳласанг,

мен ўз ўримни бўшатиб беришим ҳам мумкин», деди. Фуад Гареевич — хушфёъл, қўли очиқ, оқ кўнгил одам эди-ю, лекин битта қусури бор эди: дунёда банк кодими-гидан бўлак касбни тан олмасди. Айниқса, мухбирлик унинг назарида одамнинг косасини оқартирмайдиган иш эди. Уринбойнинг Фуад Гареевичга эътиқоди қанчалик баланд бўлмасин, ўшанда унинг раъйини қайтаришга мажбур бўлди. Балки нотўғри қилган эканми? Тагин Фуад Гареевичнинг қарғишига учраб, шунча маломатларга қолган бўлмасин? Рост-да, Фуад Гареевичнинг гапига кириб, банкдаги иссиқ ўрнини совутмаганида, мажбурий хизматга кел-силган одамдек икки йил канал қурилишида темир-терсак чангаллаб қўлини қадоқ, ёғоч-тўсии кўтариб елкасини яғир ҳам қилмас эди, гулдек икки фарзандидан, кўҳликкина хотинидан ҳам ажралмас эди.

...Ўринбой атрофига қаради. Самолёт хийла баланд кўтарилгани учун салондаги бояги иссиқдан энди асар ҳам қолмаган, одамлар ўзларини елпишдан қутулиб, бир-бирлари билан қовоққа қамалган арилардек гўнғир-гўнғир қилиб кетишяпти. Ташқарида самолёт моторларининг бир маромдаги гувиллашига қулоқ солиб туриб, Ўринбой беихтиёр ўз қишлоғидаги тегирмоннинг айланишига қиёс қилди буня, қиш пайтлари ғалла тортувчилар кўпайиб кетганда, тегирмоннинг ичи ҳам мана шунақа олаговур бўларди, одамларнинг гапи худди уйқу аралаш келаётган овозга ўхшаб эшитиларди. Тегирмонни эслаши билан Ўринбой кўз олдида дарров икки сиймо пайдо бўлди. Бир — тегирмончи Салмонмирза ака унинг диққатини узоқ банд қилмай, лип этиб ўтиб кетди-ю, лекин иккинчиси — тегирмончининг қизи Лобар деворга михланган суратдай қаршисида қотганича қолди.

Зулукдек пайваста қошлар. Шоирлар найзага нисбат берган узун киприклар. Тепа лабнинг устидаги тугмачадек хол. Юрганда белга урадиган кокиллар. Айниқса, бир жуфт хумор кўзларни айтмайсизми! Ҳар тикилганида,

*. Лорак-бағрингизни ўйиб юборгудек бўлади, дилингизга зил-зиладек ларза солади. О, тақдир отлиқ ёвузнинг юзи қурсин! Уринбой Лобарни қандай севарди-я! Усиз ёруғ жаҳон кўзига зимистон кўринарди. Тегирмон бошидаги хуфтонги учрашувлар, узун ва ингичка бармоқлар билан тонг отаргача чеккасига қора ипдан попук тикилиб, галдаги висол чоғида Уринбойга ҳадя қилинган шойи дастрўмоллар... Улар гапни бир жойга қўйишган эди. Уринбой уч йиллик ҳарбий хизматни ўтаб келгандан кейин тўйлари бўладиган эди. Аммо... Икки беғубор юракнинг биллурдек тиниқ севгисига шум тақдир тош уриб, уни чил-чил этди. Уринбой ҳарбийда юрган пайтида, Лобарга сельпо мудирининг «ишқи» тушиб қолибди. Салмонмирза ака унинг ҳаром-харишдан топган вақтинчалик мол-дунёсига учиб, Лобарни сотиб юборди. Ҳа, айнан сотиб юборди! Буни бошқача сўз билан атаб бўлмайди. Орадан ҳеч вақт ўтмай, Низом растрат қилиб қамалди, ўн беш йилга кесилди. Қишлоқ йигитларининг юрагига гулхан ёқиб юрган Лобар тириклай бева қолди!

Борди-ю, тақдир бир марта ўғил болалик қилиб, Уринбой билан Лобарни бир-бирига қовуштирганида, эҳтимол, Уринбойнинг бошига шу кунлар тушмасмиди? Уринбой қишлоқдан ҳам кетмас эди, колхозда ҳисобчи бўлиб ишлайверарди. Балки шу чоққача у ўз колхозига раис бўлиб қолармиди? Ҳа, нима, қишлоқ боласи бўлса, деҳқончиликда кўзи пишиб қолган, раисликка сайланса — бунинг ҳеч ажабланиarli сри йўқ. Ана, ҳисобчиликда бирга ишлаган ошналаридан Ҳамиджон, Носиржонлар раисликни туппа-тузук влашяпти-ку! Уринбойнинг улардан қаери кам?..

Михаил Васильевичнинг «Фаталист экансан!» деган гапи Уринбойнинг ёдига тушиб, беихтиёр жилмайиб қўйди. Уринбой у билан дастлаб учрашганда мана шунақа «борди-ю, келди-ю» деяверган эди, Михаил Васильевич шартта ўридан туриб, «э, ука, фаталист бўп қопсан, биласанми, ҳамма ишни тақдирга топшириб қўйиб, ўзи бир чеккада қўл қовуштириб турадиган, бутун вужуди билан курашга

шўнгиб кетмайдиган, лоқайд, ўсал одамларни Фаталист, дейишади. Сен фаталист бўлма, сенга ярашмайди», деб кетидан Гафур Гуломнинг «Тақдирин қўл билан яратур одам, гоийбдан келажак бахт бир афсона...» деган шеърий бандини ўқиб берган эди...

Шу пайт, Ўринбой ўтирган қаторнинг нариги чеккасидан бамисоли қаттиқ нарсага урилган жонон чиннининг овозидек жарангдор қаҳ-қаҳ эшитилди. Ўринбой ялт этиб ўша тарафга қаради. Э, тавба, одам ҳам шунақа ўхшаш бўладими! Не қўл билан кўрсинки, иллюминатор ёнида шундоққина Лобарининг ўзи ўтирарди! Қошлари ўшандай узун, ҳатто лабидаги холи ҳам ўшанинги ўзи. Фақат юзи сутга чайиб олгандай оппоқ. Табиат исмли уста рассом ишқибозликка асар яратаётганда, аввал Лобарни чизгану, кейин ундан айнан нусха кўтариб, бунисини оққа кўчирган. Қиз ёнидаги икки шеригига зўр бериб бир нарсаларни уқтирар, гап орасида боягидай жарангдор овоз билан қаҳ-қаҳ уриб кўярди. Ўринбой бу йигитларга ҳаваси келди. Киройи курортга борганга яраша, ёнингда мана шундай гўзал, дилбар, дилкаш ҳамроҳинг бўлсайкан!

Булар кимлар экан? Ҳамсабоқ студентларми? Ё, анови қизнинг бериги биқинида, ўртадаги ўриндиқда ўтирган калласи катта, лаби тиртиқ, бақалоқ йигит қизнинг қайлигимикин? Йўқ, ўлибдими, шундай чиройли қиз шу пандовақига тегиб? Ўринбой умрида ҳеч кўрмаган, танимаган одамини ўйламай-нетмай «пандавақи»га чиқариб қўйганига дабдурустдан уялиб, ичида изза тортди.

Қиз Ўринбой тикилиб турганини пайқади шекилли, шу тарафга мулойим бир назар ташлаган эди, уларнинг кўзлари кўзларига тушиб, Ўринбойнинг юрак чоки шир этиб сўкилиб кетди. Яхшики, қиз назарини дарров буриб олди, йўқ эса Ўринбой бечоранинги ҳоли нима кечарди? Ўринбой қиз тарафга қарамасликка тиришиб, юмшоқ ўриндиққа суянганича кўзини юмди-да, ўзини бошқа хаёллар билан алаҳситишга ҳаракат қилди.

Дунёнинг ишлари қизиқ-да. Аввал куни эрталаб ҳам

курортга бориш унинг хаёлида йўқ эди. Ишга келди, секретарь хонасида навбатдаги соннинг макетини бўлим мудирлари билан бошқатдан кўриб, пишитиб олишгач, машина бюросида ем-хашак жамғариш ойлигига бағишланган бош мақоласини айтиб, ёздира бошлади. Бош мақола ярим ҳам бўлмаган эдики, муваққат редактор кириб: «Ўринбой Темирович, ишингизни йиғиштириб, тез обкомга боринг, молия—хўжалик секторининг мудирлари сизга илҳақ бўлиб ўтирибди», деди. У ерда қўлига мана шу йўлланмани топширишди. «Э, ўртоқлар, ўзим яқиндагина ишга тикландим, орқа-олдимни йиғиштириб олай, менга ҳозир курортга боришни ким қўйибди», деса, «биз бунисини билмаймиз, йўлланма Тошкентдан, атайлаб сизнинг номингизга келган, боришга мажбурсиз, Марказкомнинг раёини қайтаришга нима ҳақингиз бор?»— дея қўйиб беришди.

Шу билан бош мақолани чала қолган жойидан апи-тапил давом эттириб, устидан кўрмасданоқ секретарга топширди, ҳисоб-китобини тугатди-ю, билетга югурди. Қулматнинг маслаҳатига кўра курортга яроқли баъзи бир майда-чуйда нарсалар харид қилишни ҳам унутмади.

Кечқурун бутун редакция йиғилиб, вокзалга уни кузатгани чиқди. Перронда поезд жўнашини кутиб туришганида яна бир аломат ҳодиса рўй берди: соқчилар Юсуфали Ҳамроалиев билан унинг ҳамтовоқ шерикларини шундоққина Ўринбойларнинг ёнидан поезднинг охирига тиркалган панжарали вагонга ҳайдаб ўтишди. «Дўстингиз» ҳам сизга ўхшаб «курорт»га кетяптилар», деб тегишишди кузатгани чиққан одамлар.

...Ўринбой елкасига теккан туртки зарбидан уйғониб кетди. Кўзини очса, тепасида стюардесса қиз патнисда конфет кўтариб турибди. Ўринбой шошилиб, конфетдан биттасини олди-да, уни қоғоздан ажратиб, оғзига солди. Самолётнинг қўниш чоғида айрича қаттиқ гувиллашидан қулоғи том битди.

Қулмат: «Етиб борганингдан кейин аэропорт олдидаги майдонга чиқиб қарасанг, ҳар қайси санаторийнинг ўзидан келган автобуслар туради, ўшаларнинг орасидан ўзингникини топиб олгин», деган эди. Ўринбой шундай қилди. Аммо у борадиган жой автобус чиқармаган экан. Бир автобуснинг шофери «Назаровкага одатда вертолётда борилади, аэропорт кассасига кириб билет олинг», деб маслаҳат берди. Ўринбой аэропортнинг ойнабанд биноси томон юрди. «Назаровкага учадиган вертолётларга билетлар шу ерда сотилади», деган лавҳали касса олдида бориб қараса, бояги жонон турибди-да. Севинганидан Ўринбойнинг юраги гуп-гуп ура бошлади. Ҳали ўзини ўнглаб олишга улгурмаган ҳам эдики, қиз худди у билан доим ош-қатиқ бўлиб юрган эски танишлардай жилмайиб:

— Назаровкага бораркансизу, қаёқда юрибсиз? Билетингизни тез ола қолинг, вертолётдан кечикмайлик,— деди.

— Хўп, хўп, ҳозир,— дейишга зўрға яради Ўринбой энтикиб.

— Энди бўлмаса, чамадонларимизни алиштирайлик. Сизники кичикроқ экан, менга беринг, меникини сиз кўтаринг. Қаршимасмисиз?— Қиз яна самолётдагига ўхшаш жарангдор овоз билан қаҳ-қаҳ уриб кулди. Атрёфда турган одамлар ҳайратланиб буларга қарашди.

II

Икковлари дарвозасига бўрон қушининг каттакон тасвири солинган пансионатга кириб боришганида, кун чошгоҳдан ошган, дам олувчилар аллақачон тушлик овқатдан чиқиб, хона-хоналарига кириб кетишган эди...

Уларга ёнма-ён корпусдан жой беришди. Қизники ошхонага яқинроқ эди.

— Мени роса елимга ўхшаган ёпишқоқ экан, деб ўйлаётгандирсиз-а?— деди жилмайиб қиз кечлик овқат қилиш

учун ошхонага йўл олган Ўринбойни ўз корпуси олдида қаршилар экан.— Шунақа қилмасам, бирон оймтилла илиб кетиб, кейин келинойимлардан балога қолмайин.— Сўнг чеҳрасидаги табассум бир онда йўқолиб, юзлари жиддийлашди, қошларининг бир учи тепага кўтарилди.— Мусофирчиликда ўз ҳамюртнинг кўзингга туғишганингдан зиёд кўриниб кетади. Сиз билан биз минг қилсаям, бу ерларга мусофирмиз. Бир-биримизнинг қорамизни кўздан қочирмай юрганимиз маъқул. Келинг, аввал танишиб кўяйлик: менинг исмим Матлуба.

— Меники — Ўринбой Темиров.

— Ҳа, ажаб исмингиз бор экан. Бизнинг Тошкентда кам учрайди. Водий тарафдан келганга ўхшайсиз-а?

— Топдингиз.

Ўринбой: «Сизнинг ҳам исмингиз жисмингизга ярашиқ экан», демоқчи бўлди-ю, лекин негадир ҳамон Матлубанинг сири босиб, юраги безовта тепаётганидан дамини ичига ютди.

Кечлик овқатдан кейин улар пансионат хиёбонларини сайр қилишди. Боғ-бўстон деб мана шу ерни айтса бўлади. Ҳамма ёқ кўм-кўк дарахт. Осмон қайдасан деб, адл бўй чўзган сарвлар, қучоққа сигмайдиган эманлар, баҳор чоғи каллакланган тутга ўхшаб танасининг учидан тўппак-тўппак шох чиқарган шамшодлар, оқ шоҳи нусха гул очган магнолиялар, чаманларни камалаксифат ранго-ранг яшнатган анвои гуллар... Рўпарадаги тоғлар бағрига ям-яшил гилам бўлиб ястанган арчазорлар. Хуллас, наботот оламининг жонли дафтари ўзининг сир-асрорга бой саҳифаларини инсон олдига тўлиқ ёзиб қўйгандай...

Улар бир хиёбоннинг бошигача бориб, денгиз бўйидан чиқишди. Икки юз метрча келадиган баланд жарнинг этагида мовий ранг Қора денгиз ўркак-ўркак тўлқинларни ўйнатиб шовиллар, мавжланар, жарни таг-туғи билан қўпоришга чоғлангандай, жунбишга келиб ётарди. Юзига денгизнинг сарин ели урилиб, Ўринбойнинг руҳи бирдан енгил тортди.

— Чарчаганингиз йўқми?— денгиз бўйидаги бу сўлим соқинлик ичра Матлубанинг овози айрича янгроқ эшитилди.

— Йўқ.

— Бўлмаса, юринг, ҳў анави зинадан пастга тушиб, пляжни кўриб чиқамиз.

Чап томонда пастга қараб тушиб кетган узундан-узок зинапоя борлигини Уринбой энди кўрди. Эни иккита юк машина баҳузур сиғадиган даражада кенг. Ҳар ўн-ўн беш поясидан кейин нафас ростлаш учун чорак таноб чамаси саҳни бор.

— Бунинг поялари нечталигини биласизми?— «барибир билмайсиз» дегандек қувлик билан кўз қисди Матлуба.— Бир юз саксонга. Ҳа!

Улар пастдан тушиб боришган сайин денгиздан эсаётган шабада ҳам кучаяверади, Матлубанинг эғнидаги ҳарирдай юпқа шифон кўйлакнинг орқа этагига ҳаво қамалиб, парашютсимон дўппайиб кетди.

Пляж дегани қум аралаш тош тўкилган катта бир яланглик экан. У ер-бу ерда почасиз катлар ётибди, бош тарафига ёстиққа ўхшатиб тахта қоқилган.

— Буни «лежак» дейилади. Сувдан чиқиб, мана шунинг устида ўзингизни офтобга товлаб ётасиз,— тушунтирди Матлуба.— Офтобга тобингиз бўлмаса, анави айвонда салқинлашингиз мумкин,— деб узун қилиб солинган, тўрт тарафи очиқ шийпонни кўрсатди у.

Уринбой яна бирпас денгизга завқланиб боқиб турди. Ҳадди-ҳудуди кўринмайди унинг. Тўғрироғи, уфққа бориб ложувард осмон билан тутшиб кетган. Тўлқинлар бир-бирини қувлаб, қирғоққа ошиқади. Зўрлари заифларига етиб олиб, устига минади-да, соҳилга келиб урилганда, мажоли қуриб, кетига тисарилади ва ўзининг сўнгги кучи билан денгиз сувини анча орқага суриб кетади. «Ҳа, сен ёплолмадингми», дегандай орқасидан иккинчи бир зўр тўлқин қирғоққа ёпирилади. Бунинг ҳам бошига аввалгисининг кунин тушади. Бу кураш мудом давом этади. Уринбойнинг

тўлқинлар авжига қараб, фалсафий хаёлларга чўмгудек чоғи бор эди, лекин Матлуба унинг қўлидан тортиб, ўзига кел ириб қўйди:

— Юринг, қоронғи тушиб қолди, кетайлик.

Бу ерда қоронғи бирдан тушар экан. Кўз очиб-юмгунча ҳамма ёқ зим-зиё бўлди қолди. Фақат теварак-атрофда майда-майда чироққа ўхшаш нарсалар ялт-ялт учиб юрарди.

— Ие, қизиг-а, нимайкин у?— деб юборди бехосдан Уринбой.

— «Светлячок» дейдилар. Ўзбекчасига нима бўлади, лекин билмайман.

— Светлячок... Ялтироқ капалакмикин?— тусмоллади Уринбой.

Боя пастга тушишда билинмаган экану, аммо тепага чиқишда зинапояси қурғур ёмон қийнади-да. Лекин Уринбой аёл киши олдида сир бой бермасликка ҳаракат қилди.

Ниҳоят, зинанинг бир юз саксонинчи поғонаси ҳам ортда қолди. Улар пансионатнинг қатор қилиб солинган бир қаватли корпуслари олдига келишди. Хиёбонларда одамлар кўпайиб қолишган, улар жуфт-жуфт бўлиб сайр қилишар ё скамейкаларда гурунглашиб ўтиришар, гоҳ у, гоҳ бу ёқдан транзисторларнинг турли мақомдаги ғовур-ғувурлари қулоққа чалинарди. Ана, бир тарафда бутун пансионатни бошига кўтарганича твист янгради, қайсиниси қайси жинсга мансублигини кийим-боши ёки башарасидан ажратиб бўлмайдиган беш-олти ёш-яланг маст туядай ғайри табиий муқомлар билан дупур-дупур қилиб, хиёбоннинг чагини чиқаришга тушишди.

— Кеча «рок» эди, энди «твист» расм бўлди, янгиси топилаверар экан-да, бу ўзини билмаган такасалтангларга,— деб аччиғланган бўлди Матлуба.— Эсизгина, «Слидола»м бор эди, оламан деб эсимдан чиқибди. Тошкентни эшитардик.

Уринбойнинг миясига ялт этиб чақмоқ теккандек бўлди. Ие, унинг чамадониди бор-ку «Слидола!» Келаётганида Қул-

мат: «Манавини ола кетсанг, курортда қизлар билан танишишинг осонлашади», деб қўярда-қўймай қўлига тутқазган эди. Ҳуринбой:

— Ҳозир!— деди-да, лип этиб, ўз корпусига кириб кетди. Бир зумдан кейин транзисторни олиб чиқиб, Матлубага узатди:

— Мана!

— Яшанг, Ҳуринбой акажон, бор экансиз-ку.

Улар пансионатнинг овлоқ бир ерига бориб, холигина шийпонча топиб олишди. Матлуба скамейкага ўтириб, ёнидан Ҳуринбойга ҳам жой бераркан, радионинг қулоғини очиб, эфирда бир-бири билан басма-басига жавраётган, қўшиқ айтиб, куй чалаётган станциялар орасидан Тошкентни излай бошлади. Охири, таниш дикторнинг овози шивирлаб гапиргандай қулоққа чалинди. Тошкент «Сўнгги ахборот» бераётган экан шекилли, Матлуба билан Ҳуринбой бир хабарининг поёнини эшитиб қолишди: «...меҳмонларга олтин суви берилган иплар билан тикилган духоба дўппилар тортиқ қилишди».

— Хо-хо-хо!— деб қаҳ-қаҳ уриб юборди Матлуба атроф-теварақни ўзининг ёқимли хандасига тўлдириб.— Эшитяпсизми? «Олтин суви берилган иплар билан тикилган духоба дўппилар» эмиш-а?! Бу қанақа дўппи бўлдикин?

Ҳуринбой ҳам ўйланиб қолди. Рост, қанақа дўппи бўлиши мумкин? Чуст дўппи эмас, такдўзи ҳам эмас...

— Зар дўппидир-да,— деди ниҳоят Ҳуринбой ўз топқирлигига ўзи ҳам қойил қолиб.

— Тўғри! Аммо шуни «зар дўппи» деб қўя қолишса ўлишадими?! Ўзбек тилиниям роса ит олган тулкидай қилишяпти-да баъзида азаматлар!

Матлуба ҳозир Ҳуринбой кўпдан бери дилида ўйлаб юрган гапни айтди. Буни ўйлаш у ёқда турсин, ҳатто редакция «летучка»ларида минг марталаб гапирган, баъзи тил билмас ҳамкасбларининг таъбини тирриқ ҳам қилган. Бундай кишилар айрим сўзларни жўя-ножўя ишлатавериб,

ғиштга ишқаланган чақадай сийқа қилиб юборишяпти. Уларнинг назарида, ҳамма воқеа «тарихий». Боринги, бирон кичикроқ районда янги ҳаммом очилиши ҳам. Илья Эренбург бўлса керак, Юрий Гагарин космосга парвоз қилганида, «мен «тарихий» деган иборани шу чоққача бўлар-бўлмасга ишлатаверганимиздан ўкиниб кетдим, мана, шу топда чинакам тарихий ҳодиса рўй бериб турибди-ю, лекин уни шу ибора билан аташга истиҳола қиляпман», деб ёзган эди. «Заршунос» ибораси-чи? Аслида бирон касбни ё соҳани сув қилиб ичиб юборган одамни «заршунос» дейилади. Аммо, ҳозир райдо ҳам, газеталар ҳам бу сўзни сатта «пахтакор» маъносида ишлатадиган бўлиб олишди. Хўш, пахтакорни «пахтакор» деса, бу билан унинг бирон ери камайиб қоладими?

— Мен «Пахтакор»нинг ишқибозиман,— дея сўзида давом этди Матлуба.— Унинг ўйинини доим телевизорда кўраман. Ўзингиз биласиз, стадионга бориш бизга тўғри келмайди. Аммо телевизорда ўзбекча репортаж бўлди деса, юрагим безиллаб туради. «Тўп билан Красницкий...», «Меҳмонлар командасининг команда капитани...» «Экранда сиз кўриб турган меҳмонлар командасининг дарвозабони ҳисобланади». «Бурчакдан тўп тепишни Абдураимов бажаради» ва ҳоказо ва ҳоказо дегандек бари пойма-пой, елга гулбанд бўлмайдиган, тутруқсиз гаплар... Бу одамлар уйда хотини билан ҳам шу тилда гаплашишармикин? Ундай бўлса, буларга теккан хотинларнинг шўри қурсин!

Ахборот кетидан радио «Шабадалар» қўшиғи билан концерт бошлаб юборди.

— Ўзим ҳам шу қўшиқни берармикин, деб турувдим,— яна тажанг бўлди Матлуба.— Булар қизиг-а, битта тузукроқ қўшиқни топиб олишса, эрталаб ҳам, пешинда ҳам, хуфтонда ҳам тиқиштиришаверади. «Шабадалар»ини эшитавериб, тумов бўлаёздим. Юргандаям, тургандаям шу қўшиқнинг навоси қовоқ аридек миямда гув-гув айланади. Бунақада одамни жинни қилиб қўйиш ҳеч гапмас-ку!

Ўринбой ҳаётдаги ҳамма нарсаларга шундай танқид кў-

зи билан қарайдиган хотин зотини биринчи кўриб туриши эди. Дастлаб Матлубани шўх, бепарво, қолаверса, андак енгилтак тасаввур этган Ўринбой ҳозирги гаплардан кейин у билан қай йўсин муомала қилишини билолмай, ҳайрон бўлди. Унинг дилида чарх ураётган фикрларни худди библиб тургандай, Матлубанинг ўзи гапни бошқа ёққа бурди:

— Келинг, аршу аълода юравермай, пастга тушайлик. Бу ерга биз дам олгани келганмиз-ку, ахир! Латифа айтишга устамисиз? Биронта теша тегмаганидан бошланг!

Ўринбой редакциянинг асосий ҳажвчиси саналиб, унча-мунча фельетон ёзиб юргани билан бир нуқсони бор эди: эшитган ё ўқиган латифасини эсида сақлаб қолаолмас эди. Ҳозир Матлубанинг талабини қандай бажо келтиришини билолмай, изза тортди.

— Бўлмаса, мана мендан эшитинг,— деб яна Матлубанинг ўзи уни қижолатпазликдан қутқарди.— Хўш, қайси бирини айтсам экан? Хо-хо-хо!— Ўзи айтадиган латифа ўзига олдиндан нашъа қилди чоғи, шарақлаб кулиб юборди.— Ҳа, бундай. Қариликни ҳеч гарданига олгиси келмай, доим ўзини упа-эликка бежаб юрадиган бир хоним дугонаси билан ресторанда ўтирган экан. Нариги столдаги бир эркакни кўрсатиб, дугонасидан сўрабди: «Анави одамни танимайсанми, боядан бери мендан кўзини узмай, тикилгани тикилган-а?» Дугонаси жавоб берибди: «Ие, у машҳур археолог фалончи-ку?» Хо-хо-хо!

Салдан кейин латифанинг мағзини чаққач, Ўринбой ҳам ўзини тўхтатолмай кулди.

— Латифага ўзингиз уста экансиз,— деди у чин юракдан тан бериб.

— Ҳе, йўқ. Буни мен бир журналда ўқигандим...— Улар пича жим қолишди. Кейин Матлуба жиддий савол қотди:— Бир нарса сўрасам, айбга буюрмайсизми?

— Йўқ, сўрайверинг.

— Касбингиз нима?

— Касбимми? Журналистлик. Область газетасида ишлаймаман.

— О, бўлмаса, кечирасиз. Боя билмасдан палагингизни босиб қўйибман. Ахир, радио, телевидениедаги одамлар ҳам журналист саналади-ку. Хафа бўлмайсиз-да, суяксиз тил дегандай...

— Йўқ, нега хафа бўлай? Сиз бор гапни айтдингиз...
Ўринбой ҳам «ўзингизнинг касбингиз нима?» — деб сўрамоқчи бўлди-ю, лекин бу — аёл кишидан ёшини суриштиришдек ножўя иш эканини ўйлаб, тилини тийди. Матлубанинг ўзи эса, бу тўғрида лом-мим демади. Бунинг ўрнига:

— Бўлмаса, туринг, кетайлик. Матчойи сайилимизниям жуда чўзиб юбордик,— деди. «Матчойи сайил»нинг маъноси тушунмади Ўринбой. Умуман, у қишлоқда туғилиб ўсганига қарамай, шаҳар сувини анча-мунча ичиб қўйган бўлса-да, хотин-қизлар билан борди-келди қилиш бобида хийлагина нўноқ эди. Бу ҳақда билганлар эса, китобий маълумотлардан нарига ўтмасди. Рост-да! Қишлоқда Лобар билан ғунча ёзмасдан сўлган муҳаббати чўт эмас. Ундан кейин хотини Сабоҳатга ўзи билан бирон марта юзма-юз гаплашмасдан, воситачилар орқали уйланган. Редакциядан қувғин бўлиб, канал қурилишида ишлаб юрган кезларида бунақанги «ишқий ҳангамалар» хаёлига ҳам келгани йўқ. Шунинг учун «Матчойи сайил» иборасини «мен Матлубанинг кўнглига ўтиришмадим-ов», деган маънога йўйди ўзича.

Матлубани кузатиб, ўз палатасига кирса, ҳамхонаси — иккала бетидан қон томиб турган, норғулдан келган тюменлик геолог йигит Сергей ҳам ётишга чоғланиб турган экан.

— Тулага самоварингиз билан келибсиз-да?

— А, лаббай?— Ўринбой Сергей нима демоқчи бўлганига даб-дурустан ақли етмади.

— Курортга хотинингизниям олиб келибсиз-да, деяпман...

— Ҳе, шунақами...— Ўринбой бошқа гап айтмади, лекин Сергейнинг қочирими ҳарқалай кор қилиб, жиндак қизариб олди.

III

«Хотинингиз...» Бу гап Уринбойнинг миясини пармалаб, алламаҳалгача унинг уйқусини олиб қочди. «Хотинингиз...» Кошкийди, шундай дилкаш, бамаъни, ҳуснига бутун бир шаҳарни беришга арзигулик жонон унинг маҳрами бўлса!.. Лекин у ким ўзи? Қизми, жувонми? Эри борми, йўқми? Касб-кори нима? Нега у хотин боши билан курорт ҳаётининг ҳамма қонун-қоидалари, таомиллари, икирчикирларини беш қўлдай яхши билади? Ё Қулматвойга ўхшаб, ҳар йили бир бор курортга келадиган, шу ерда кўнгли хушлаган ишни қилиб, Уринбой қабилидаги битта-яримта сўтакларнинг юрагини сайд этиб кетадиган суюқ оёқ «куйдирмажон»ларданми? Йўғ-эй, ундай бўлмаса керак! Шундай маданиятли, боодоб позанин ҳақида кўнглига нотўғри фикр олганига Уринбойнинг ўзи ҳам уялиб кетди.

«Хотинингиз...» Ҳай, Уринбойнинг хотини бор. Тўғрироғи, бор эди. Лекин бу эмас, бошқа. Унинг исми ҳам, жисми ҳам Матлубага сира ўхшамайди. Рост, унинг ҳам ҳусн бобида ҳеч кимдан камлик ери йўқ. Пахта олмадай лўппи юз, оқ бадан, бағрингга олсанг, қучоғинг тўлиб туради. Аммо ҳусн билан бирга табиат унга тилдан ҳам роса берган.

Уринбой унга сира кутилмаганда, тўсатдан уйланди. Бу иш худди тушдагидай жуда тез бўлиб ўтди.

...Уринбой ҳарбий хизматдан бўшаб келиб, колхозда бухгалтерлик қиларди. Бир куни аллақандай иш билан шаҳарга, қишлоқ хўжалик банкига тушди. Банк бошқарувчиси Фуад Гареевич Табеев қотмадан келган, новча одам, Уринбой қўл қўйдириш учун тутган ҳужжатларни кўздан кечираркан, қошларини чимириб узоқ ўйга чўмди. «Ҳужжатларнинг айбситадиган ери йўқ эди-ку, нима бало бўла қолди?» деб, Уринбой отасининг ҳукмини кутаётган гуноҳкор боладай хап ўтирди.

— Бу ҳужжатларни ким тузган?— деди ниҳоят Табеев қогоздан бошини кўтариб.

— Мен... Ҳўш, чатоғи борми?

— Хо-хо-хо. Чатоғ-а?! Чатоқ нима қилади бунда? Аксинча, баъзи ношудларга ўргатиш учун кўргазмага осиб қўядиган-ку!— Кейин Ўринбойга бирпас ҳурмат билан тикилиб тургач, сўради,— русчани қаерда ўргангансиз?

Ўринбой «уруш вақтида колхозга эвакуация қилинганлар бригадасига табелчилик қилиб, русчани ўшалардан ўргандим, сўнг буни армияда давом эттирдим, ҳозир ҳам русча китобларни қўлдан қўймай, ўқиб тураман», деб тўқисроқ жавоб қилса бўларди-ю, лекин катта одам олдида одоб сақлаб:

— Ўрганувдим-да...— деб қўя қолди.

— Шунақа денг... Бўлмаса, укам, бир таклиф бор: бизга келиб ишламайсизми?— Бу гап Ўринбойга томдан тараша тушгандай туюлиб, гангиб қолди. Фуад Гареевич ҳамсуҳбатининг аҳволи руҳиясини пайқаб фикрини ётиғи билан тушунтиришга киришди:— Биласизми, бизда ёзувчизув икки тилда олиб борилади. Лекин шу икки тилни бир хилда мукаммад биладиган ходимларимиз йўқ даражада. Колхозлар билан муомалада жуда қийналяпмиз. Сиз бухгалтерсиз, колхоз экономикасини яхши биласиз, бизга ўтсангиз, кўп савоб иш қилардингиз. Уйланганмисиз?

— Йўқ!

— Бобойлар тирикми?

— Қазо қилишган, биттаю битта опам бор.

— Ана, бу ёғидан ҳам бошингиз очиқ экан. Ажаб эмас, сизни шу ерда уйлантириб, муқим шаҳарлик қилиб олсак... Ҳўш, келишдикми?

— Қайдам. Район жавоб берармикин?

— Район билан ўзим гаплашаман. Унамаса, ҳатто обком орқали... Фақат сиз розилик берсангиз кифоя.

— Қайдам...

Шу-шу Ўринбой банк ходими бўлиб қолди. Колхозда ишлаганида, идоранинг ёнбошидан бир янги уйни ажратиб

олиб, ўша ерда ётиб юрарди, вақт-бемаҳал иссиқ-совуғидан гоҳ сарой қоровули Нормирза ака, гоҳ ўзининг опаси Аминахон хабар олиб туришарди. Шаҳарда аввал мусофирхонада турди, ошхона ё ресторанда тамадди қилиб юрди. Колхоздан орттириб келган беш-ўн сўм жамғармасининг кети кўриниб қолгач, банк орқа, тарафидаги хоналардан бирини жиҳозлаб, ўзига ётоқ қилиб олди.

Уринбойнинг янги ишга ўтишидан ўзидан ҳам кўра банк билан колхозлар ютди. Илгари мижозлар арзимаган ҳужжатни расмийлаштириш учун соатлаб саргайиб навбат кутишар, нақд пул олиш илинжида келганлар эса, банк остонасидан кунига ўн бор кириб-чиқавериб, чориқларини йиртишар экан. Бу оворагарчиликнинг бари улардан оз-моз «чой-чақа» ундириш илинжида жўрттага қилинар экан. Уринбой мана шунга барҳам берди. Орада бухгалтерлар билан бир-икки бор жигиллашиб ҳам олди. Аммо ўз мақсадига етмагунча қўймади. Уззукун мижозлар билан тирбанд бўладиган банк йўлаги бора-бора бўшаб қолди: одамлар бир ёқдан келиб, бир ёқдан тез ишларини битириб кетадиган бўлишди. Колхозлар орасида эътибори ошиб бораётган қишлоқ хўжалик банкининг плани ҳам тўла бошлади. Унинг раҳбарлари номига Тошкент, Москвадан раҳматномалар келди.

Банк бошқарувчиси Табеев область партия комитетининг йўллови билан бир йилда тўққиз ой колхозда вакил бўлиб турар, ана шундай кезларда у Уринбой Темировга идоранинг мутасаддилигини буткул ишониб топшириб кетар эди.

Одатда, банк мижозлар билан кундузи соат биргача муомала қилар, шундан кейин худонинг тоғаси келсаям, банк эшиги очилмас эди. Бир куни тушдан кейин Фуад Гареевич Уринбойни ҳузурига чақиртирди. Унинг кабинетидан ўзидан ташқари юзи юмалоқ, бит кўз, тепакаллиги дўпписининг тагидан ҳам билиниб турган бир одам ўтирарди. Уринбой кирганда, дик ўрнидан туриб муллаваччалардай тавозе билан қўл қовуштириб қарши олди, кў-

ришгач, фотиҳа ўқиганнамо қўлини иягига тортди. Бу одамнинг давлат идорасида қилаётган шундай ҳаракати Уринбойнинг кулгисини қистатди-ю, лекин у ўзини вақтида босиб олди.

— Танишинг, бу киши қадрдон акаларимиздан Зариф Аҳмедов бўладилар,— деди Фуад Гареевич.— Давлат банки билан алоқангиз тузук эмиш-а? Косарев билан телефонда боғланиб, шу кишига ўн минг сўм пул олиб беринг. Жуда зарур экан. «Деҳқонобод» колхозидан чек ёздириб келибдилар.

Уринбой «хўп» деб ташқарига чиқди. Давлат банки шаҳар конторасининг бошлиғи Николай Константинович Косарев билан фақат телефонда гаплашиб юриб, жуда ивоқлашиб кетган эди. Косаревнинг ўзини икки-уч бор мажлисларда, шунда ҳам узоқдан кўрди, холос. Аммо телефонда улар бир майизни иккига бўлиб еган қадрдонлардек ҳангамалашишади. Косарев Уринбойнинг сўровини ерда қолдирмай, қишлоқ хўжалик банкига деярли ҳар куни нақд пул ажратиб туради. Ваҳоланки, илгари шу масала устида ҳар икки банк ўртасида тез-тез пизо қўзғалиб, гоҳо обкомгача етиб чиқар экан. Уринбой ҳам бир-икки марта Косаревга извош керак бўлиб қолганда, дарров унинг ҳожатини барор қилиб, ҳамкасбининг кўнглини овлаб қўйди. Аммо, шу чоққача Уринбой давлат банки кундалик муомалагача хотима чеккандан кейин Косаревдан ҳеч пул сўраган эмас эди. Қандай бўларкин-а?

— Николай Константинович, салом! Темиров безовта қиляпти. Бир нарса сўрасам, хафа бўлмайсизми?

— Сўранг. Қўлимиздан келса, яхши одамлардан жонимизниям аямаймиз!

— Ташаккур! Бир колхозга ўн минг нақд пул совуқ сувдек зарур бўлиб қопти. Шунга чек ёзиб берсам...

— Операцияни тугатувдик-ку...— Телефон нариги бошида пича сукунат чўкди. Кейин боягидек қувноқ овоз келди:— Ҳа, майли, ёзиб бераверинг, Темиров учун бир амалаймиз-да энди!

— Раҳмат!

Шу-шу Зариф Аҳмедов яна икки-уч бор турли колхозлардан чек олиб келди. Табеев уни «акаларимиздан» деганига, Ўринбой бошқарувчи бор-йўқ пайтида ҳам, Аҳмедовни тўхтатмай, ишини тўғрилаб бераверди. Чекларнинг орқасига қўйилган белгидан Ўринбой билдики, бу одам колхозларга мол сотиб юрар экан. «Ие, бу одамнинг хусусий фермаси борми, бунча кўп мол сотади», деб ҳайрон ҳам бўлди-ю, лекин бунинг таг-тугини суриштиришни ўз бошлигининг қадрдонларидан бирига нисбатан одобсизлик, деб билди Ўринбой.

— Бугун ишдан кейин бўшмисан?— дея сўраб қолди бир куни тушдан сўнг Фуад Гареевич.

— Нимайди?

— Сени бир яхши жойга меҳмонга олиб борардим,— жилмайди Табеев. Унинг бу жилмайишида алланечук сирли маъно бор эди.

— Сиз ёмон жойга бошлармидингиз, борсақ-бораверамиз-да.

— Ҳа, балли!

Ишдан кейин улар извошга ўтириб, шаҳарнинг боғ кўча тарафидаги маҳаллалардан бирига кириб боришди. Извош кўчанинг бошидаги, фанердан ясалган эски, кўримсиз дарвоза олдида тўхтади. Меҳмонларни мезбоннинг ўзи Зариф Аҳмедов қўл қовуштириб қарши олди. Дарвозаси кўримсиз бўлгани билан, бу ҳовлининг ўнги ичида экан. Ўринбой дарвозахонадан бошланадиган тим тагидан ўтиб, очиқликка чиққач, ўзини чинакам Боғи Эрам ичида кўрди. Шундоққина оёқнинг тагидан шарақлаб сув ўтиб турибди. Ариқнинг иккала бетида танаси қучоққа сирмайдиган дарахтлар: бир туп балх тутти, уч-тўрт туп оқ ўрик, субҳон ўрик, атрофига тарвақайлаб шох ташлаган беҳилар. Рўпарада олди ҳафсала билан гулзор қилинган боғ—бир тарафи анор билан анжир бўлса, бир тарафи баланд сўриток. Боғнинг қаршисида ярми айвон, ярми уй шаклида солинган муҳташам иморат. Эшик-деразалари нақшинкор қилиб иш-

лашиб, кўкка бўялган. Айвоннинг деворига худди шу боғнинг тасвири айнан кўчирилган. Лекин фарқи шуки, тасвирдаги ариқ бўйида битта товус ўзига хос манманлик билан ранго-ранг патларини ёзиб турибди.

Ёз пайти бўлгани учун ариқ тепасидаги чорпоя-шийпонга чиқиб ўтиришди. Узун хонтахта устига тузалган дастурхон ноз-неъматларга тўла: унда асалдан тортиб тортгача, хандон пистадан тортиб лимону апельсингача, ширинликлар ва мева-чеванинг барча хилдан бор. Лабига хуснихат билан рубой битилган, чертсанг жаранггоси фаллакка етадиган жонон пиёлалар, ҳар қирраси қуёш жилосини берадиган биллурий қадаҳлар.

«Қаёққа олиб келганимни кўрдингми», дегандай маъноли қараб қўйди Табеев Ўринбойга ўтиришганидан кейин.

Шу пайт сўриток тагидаги йўлакдан қўлида тилладай сап-сариқ обдаста билан чилобчин кўтариб, бир қиз кела бошлади. Юзи оппоқ, лўппи, тўлалиги ўзига ярашган, ағнидаги қизил хонатлас қўйлаги, оқ билаклари билан қора жингалак сочлари ажиб бир уйғунлик ҳосил қилган. Ўринбой қизга тузукроқ тикилишга мезбондан истиҳола қилди.

— Кел, қизим, акаларингнинг қўлига бир сув қўйиб юбор.

Қиз шийпоннинг ёнига ўтди-да, ийманиб ерга қараганича аввал Фуад Гареевичга, кейин Ўринбойга сув тутди. Кўкраги энтикиш аралаш юқорига кўтарилиб тушаётганини сезиб, Ўринбойнинг юраги ҳам гупиллаб кетди.

— Тангри таоло ҳамма нарсани берди-ю, аммо шу, ўғилга келганда бизни сал қисиб қўйди-да,— деди Зариф Аҳмедов қизи шийпондан узоқлашгач. Буни ўксиниб айтдимми ё беҳосдан оғзидан чиқиб кетдимми — Ўринбойга қоронғи бўлиб қолаверди.

— Яхши куёв топсангиз, ўғил ўша-да, Зариф ака, шунгаям куйинасиэми!

— Э, куёвдан-ку кўпи йўғ-а, лекин ўғлим қатори ўзим билан бирга мана шу эшикдан кириб-чиқиб юрадиган ба-

маъниси бўлса дейман-да!— мезбон шу гапни айтаётиб бир Фуад Гареевичга, бир Уринбойга қаради.

— Худо хоҳласа, шунақасиям топилади,— деди Табеев. Уринбой индамади.

Шундан кейин қадаҳлар тўлдирилди. Гап мавзуи ўзгариб, қизигандан қизийверди. Зариф Аҳмедов гўшт мажбуриятига мол олувчи пунктнинг бош қабул қилувчиси эканини Уринбой шунда билди...

Орадан яна уч-тўрт ҳафта ўтди. Боғи Эрам, унинг қўйнида униб-ўсаётган ҳурилиқо ҳам Уринбойнинг эсидан чиқажанган эди. Зариф Аҳмедов «ичкуёв бўлишга арзигулик куёв топилса», деган маънода шама қилганида, Уринбой бу гапни сира ўзига олмаган эди. Зариф Аҳмедов киму, у ким? Зариф Аҳмедов — шаҳарнинг огзи катта, дасти узун казозоларидан. У бўлса, бир қишлоқи йигит.

Зариф Аҳмедов яна банкда пайдо бўлди. Уринбой билан қуюқ сўрашиб, ичкарига, Фуад Гареевичнинг хонасига кириб кетди. Бу гал бошқарувчи «Зариф аканинг чекини тўғрилаб беринг», деб Уринбойни йўқлатмади ҳам. Зариф Аҳмедов Фуад Гареевичнинг олдида узоқ ўтириб қолди. Чиқиб кетаётганида, Уринбой билан яна илиқ хайрлашди. Орадан кўп ўтмай, бошқарувчи Уринбойни ўз ҳузурига чақиртирди.

— Сенга совчи келди, нима дейсан?— кулиб қаршилади Фуад Гареевич уни.

— Совчи?! Нима, мен қиз болайканманми?

— Замонанинг зайли шу-да! Хо-хо-хо! Илгари йигитлар қизларга совчи қўйса, энди бунинг акси бўляпти!— Одатда тишининг оқини кам кўрсатадиган Фуад Гареевич ҳозир шунақа қаттиқ кулардики, кўзларида ҳатто ҳалқа-ҳалқа ёш кўринди.—Кел, ҳазилни қўяйлик! Зариф ака сенга хуштор бўлиб қопти. «Бор давлатимни олсангиз ҳам майли, шу йигитни менга ичкуёв қилиб берасиз!» деяпти. Хўш?

— Қизиқ-ку?! — бу тасодифдан ҳанг-манг бўлди

Уринбой. Шу топда биров «отанг тирилиб келди», деса ишонарди-ю, ammo бу гапга ҳеч ақли бовар қилмас эди.

— Ҳеч қанақа қизиқ ери йўқ! Бу — бўладиган иш. У ёғидан келсанг, мен ҳам Гулшан Ҳасановналарга ичкуёвман. Очарчилик йили Уфадан келганимда, эғнимда эски пахталик камзул билан оёғимда йиртиқ ботинкадан бўлак ҳеч вақом йўқ эди. Ҳасан ота мени иссиқ бағрига олди, бора-бора қизини никоҳимга берди. Мана, ўн беш йилдан бери биргамиз. Уч фарзанд кўрдик. Турмушимиз бинойидек!

— Шунақа-ю, лекин...

— «Лекин-пекин»ни қўй. Хўп деявер, ёмон бўлмайсан! Хуллас, зўрнинг зарби билан дегандек, тўй бошланиб кетди. Зариф Аҳмедовнинг қаттиқ эътироз билдиришига қарамай, тўй Уринбойнинг қишлоғида қилиниб, келин Аминахон опасиникига туширилди. Улар келишувига биноан, «катта чарлари» ўтгунча ўша ерда туришди. Кейин шаҳарга кўчиб тушишди. Шундай қилиб, «сиз ҳам куймади, кабоб ҳам». Ёш келин-куёв айвонига боғ билан товус тасвири солинган, кўча тарафдаги икки хонали уйни эгаллашди.

Бошда бу икковидан тотув одам йўқдай эди оламда. Уринбой ўзининг Отабек сингари бир меҳмондорчиликдан сўнг уларникига ичкуёв бўлиб кирганини назарда тутиб: «Сиз—Сабоҳат эмас, менинг Кумушимсиз», деб суярди хотинини. У эса: «Сиз менга Кумушнинг Отабеғидан ҳам аълосиз», деб эркаланиб қаллиғини юзи, кўзи, няғи борми, аралашига чўлп-чўлп ўпарди-да, ноз-ишва билан унинг кўксига бош қўярди.

Мана шундай бол каби лазиз кезларда Сабоҳат ўз оиласининг кўп сирларини Уринбойга оғзидан гуллаб қўйди: дадаси ишхонанинг маошига қараб қолган эмас, йил-ўн икки ой оғилдан икки-учта новвосни узмайди, шулар каттароқ бўлиб семириши билан бирон колхоз ҳисобидан гўшт мажбуриятига топшириб, ўрнига дарров кичигини олдириб қўяди (Зариф Аҳмедов қишлоқ хўжалик банкига нега бот-бот чек кўтариб бориб туришининг сабабини Уринбой шун-

да билди), чунки кунжара, шелуха текин — идоранинг ўзидан келади, онаси Рисолатхон марварид деса жонини бериб юборади, уйдаги кичкина сандиқча марваридга тўлиб кетган, ҳар марваридки, маккажўхори донасидай келади, уйдаги кам-кўстларга, боғдаги экин-тикинларга қараб юрган Матқовул чолни «тоға» дейишса ҳам, аслида уларга қариндош эмас, умрида бола-чақа қилмаган, сўққабош бир одам.

Дарвоқе, маҳалла-кўйдаги баъзи «таги паст»ларнинг: «Зариф Аҳмедов шунча мол-давлатни қаердан оляпти?»— деган чақуви билан дадасининг иши гоҳ-гоҳ тафтиш бўлиб туради, лекин у ҳар гал сувдан қуруқ чиқиб, чақимчилар ер чизиб қолишаверади. Чунки дадасининг Тошкентда жуда катта ошнаси бор: у — «Заготскот» министри. Сабоҳатларникида кўп меҳмон бўлган. Бир гал келганида кайф аралаш: «Ҳой Зариф ака, сизга агар биронта тикан қадатиб қўйсам одам эмасман!»— деб қасам ичганини Сабоҳат ўз қулоғи билан эшитган. Ана шунақа гаплар...

Хотинининг айтганлари ҳақиқатнинг атиги ўндан бири эканлигини Ўринбой тезда ўз кўзи билан кўриб, қаноат ҳосил қилди.

Янги куёв бўлган кунлари эди. Эрталаб Сабоҳат Ўринбойнинг бўйнига қўл ташлаб, уни нқз-карашма билан ишга узатар экан, эркаланиб:

— Бугун уйга ҳар кунгидан жичча эртароқ келинг-а, хўпми?— деб қолди.

— Ҳа, эрта келсам, боғингиздан бир жуфт анор узиб бермоқчимисиз?

— Вой, қишда анор нима қилади?— Ҳазилни тушунмай ажабланди Сабоҳат.— Келаверинг, бошқа гап бор...

— Нима гап экан?

— Келганда биласиз...

Ўринбой ишдан бир соатча олдин бўшаб, уйга келса, ҳовли юзи одатдан ташқари гавжум: оқ халат, оқ қалпоқ кийган икки пазанда қозон-товоқ атрофида куйманиб юрибди, оғилхонанинг нариги ёнбошида Матқовул чол эндигина сўйилиб, ўрик бутоғига осилган қўйнинг терисини

шиляпти, тўрдаги уй тарафдан хотин-халажнинг ғала-говури қулоққа чалинади, янги ёпилган ноннинг ширин ҳиди димоққа гуп этиб урилади. «Во ажаб, қайнатам яна қандай тўй бошлаб қолдийкин?» — деб ҳайрон бўлди аввалига Уринбой.

Уйга қирса, хотини йўқ. Уст-бошини ечиб, беқасам тўнининг бир енгидан қўлини ўтказиб-ўтказмаган ҳам эдики, эшикдан кирдими, туйнукдан тушдими, дабдурустдан даҳлизда қайнатаси пайдо бўлиб: «Ўғлим, бугун озгина ис чиқараётган эдик. Меҳмонларга «келинг-кетинг» қилиб турасиз-да, деди-ю, куёвидан жавоб кутмасданам яна бирпасда ерга сингигандай йўқолди қолди.

Уринбой ҳовлига чиқиб, нима қилишини билмай, андак серрайиб турди. Бориб, ошпазларга қарашмоқчи бўлувди, улар: «Қўйинг, бизни хижолат қилманг, ўзимиз эплаймиз», деб мулојимлик билан уни раддибадал этишди. Матқовул чолга қарашай деса, у қўйини алақачон саранжомлаб бўлибди. Тўрдаги уйга ўтишга хотин-халаждан ийманди.

«Уйга қайтиб кириб, меҳмонлар келгунча газета ўқиб ётаман», деган хаёл билан айвон зинасига оёғини қўйгани ҳамоно, дарвозахонадан дупур-дупур қадам товушлари, қаҳ-қаҳ кулги, «ҳо, Зариф ака, Зариф ака!» деган ҳайқирик эшитилиб қолди. Бир зумдан кейин ҳовлида башанг кийинган беш-олти одам пайдо бўлди. Ҳаммасининг эғнида қундуз ёқали пальто, бошида қоракўл телпак. Ҳаммаси гўё маслаҳатлашгандай, битта дўкондан мол олиб, битта машиначига тиктиришгандек.

Уринбой изига қайтиб, меҳмонлар истиқболига пешвоз юрди. Улар Уринбой билан ётсираброқ сўрашишди. Айниқса, меҳмонларнинг ичида энг улугсифати — ариқ лабидаги теракдек бўйига зўр берган, лаванг юз Арслон Шерғозиев Уринбойни менсимай, қўлининг учини зўрга берди. Уринбой «синамаган отнинг сиртидан ўтма», деган ҳикматнинг тўғрилигига яна бир бор тан бериб, буларга ёндашганига пушаймон бўлиб турганида ичкари уйдан қайнатаси етиб келди-да: «Бизнинг куёв ўғил шу киши бўлади-

лар», дея таништириб, Уринбойни хижолат ботқоғидан қутқариб олди. Меҳмонлар Уринбой билан қайта бошдан бу сафар астойдил сўрашиб чиқдилар. Ҳатто Шерғозиев ҳам бошқатдан қўл бериб: «Ҳа, банка жойида турибдими, бизнинг ошна Фуад қалай?»— деб қўйди.

Зариф Аҳмедов меҳмонларни тўрдаги уйнинг чап ён-бошига тақаб солинган чингилинг хонага бошлади. Хонанинг ўртасига узун хонтахта қўйилиб, чор атрофига қават-қават кўрпачалар тўшалган, ҳар одамга иккигадан мўлжаллаб, пар ёстиқлар ташланган эди. Шифтига мойли бўёқ билан гул солинган бу хонанинг ички тузилиши ҳам одатдагидан бошқачароқ: деворига токчалар ўрнига сидирғасига жавон ўрнатилган.

Уринбой боя дабдурустдан уялинқираб, меҳмонларга тузук қараёлмаган, шунинг учун уларнинг кўпини таниёлмаган эди. Айниқса, кам кўриб юрган одамингни киши кийимида бирдан таниб олишинг қийин. Энди меҳмонлар пальтолларини ечиб, озми-кўпми табиий қиёфаларини топшигач, Уринбой уларга зимдан кўз қирини ташлаб, қайси бирининг кимлигини секин-секин ажрата бошлади. Анави тўрда савлат тўкиб ўтирган—Шерғозиев—шаҳарторгининг директори. Нуқул қўш отли извошда юради. Отлари ҳам, извоши ҳам худди ўзининг бўйига ўхшаш, ўзгаларникидан бир-икки баҳя ажралиб туради. Унинг ўнг тарафида бурчакка яқинроқ ўтирган қора, чўтир юзли, тор пешана одам — Исроил Қўлдошев — област матлубот кооперациясининг раиси. Ёши қирқлар атрофида бўлишига қарамай, олифтагарчилик учунми ё табиий ҳожатданми, олд тишларининг ҳаммасини тилладан қоплама қилдириб олган. Шерғозиевнинг чап ёнидаги қотмадан келган, сочи тепадан тўкила бошлаган, гилайнамо киши — Садриддин Бадалбоев — облкоопинсоюзнинг раиси бўлиб ишлайди, яъни областдаги ҳамма инвалид артелларининг мутасаддиси.

Қолган учтасини Уринбой тузук таниёлмади. Қаерданам танисин! Булар Уринбой кирадиган ошхона-чойхонага кирмаса, буларнинг Уринбойга, Уринбойнинг буларга иши

тушмаган бўлса. Улфатчилик давомида сезилдики, қолган учови ҳам анавиларга ўхшаш савдо ва кооперацияга алоқадор кишилар экан. Хуллас, область аҳолисини едириш, кийинтириш, кундалик ҳожатини чиқариш кафиллигини олган ишбошилар бугун шу меҳмонхонага жам бўлибди!

Шундан кейин хонтахта устига ташлаб қўйилган ҳарир парда йиғиштириб олинган эди, дастурхондаги ноз-неъматлар меҳмонлар нафсини қитиқлашга тушди. Булар ҳақиқатан ҳам иштаҳа қўзғатадиган неъматлар эди. Қуруқ манзират учун қўйилган қанд-қурс, мураббо сингари нарсалар йўқ. Ҳаммаси бир ўтиришда ейилиб-ичилиб кетадиган, нишкўрд қолмайдиган таомлар: гулдор лаганларга ресторандагидек ҳафсала билан қирқилиб, нафис жойлаштирилган яхна гўшт, тил, пармуда сомса, ликопларда лимон, апельсин, графинларда қип-қизил анор суви.

Зариф Аҳмедов девордаги жавонлардан бирини очиб, арман коньягидан уч-тўрт шиша олди-да, икки ёққа тақсимлаб қўйди. Ташқарига чиқиб кетмоқчи эди, уни Шерғозиев тўхтатди:

— Утиринг, Зариф ака, хизматни болалар ҳам қилаверади. Биз сизнинг суҳбатингизни олгани келганмиз!

Зариф Аҳмедов ўртараққа бориб чордана қурди. Пиёлаларга коньяк тўлдирилди. Шерғозиев алёр айтди, ҳамма ниёласини кафтига олиб уриштирганда, хонани бир лаҳза майин жарангго тутди.

Салдан кейин товоқларда жизза аралаш қовурилган гўшт, яна салдан кейин қозондан эндигина сузиб олинган қарга келди. Базм қизигандан қизиди. Кўпроқ Шерғозиев гапирарди. Сиртидан такаббур кўрингани билан, у жуда гондон одам экан. Жағи бирпас тинмайди. Зариф Аҳмедов билан Уришбойдан бўлак ҳамма улфатларини аямасдан чандийди. Ҳеч қайсиси хафаям бўлмайди. Қайтага «хўжайин, кўжайин, хўп боппайсиз-да», деб қўлтиғига пат тиқишади.

Уришбой аввал қисилиброқ ўтирган эди, бир-икки пиёладан кейин боши қизиб, ўзини сал қўйворди. Лекин барибир эл билан баробар ёзилиб ўтиролмади.

Нафслари андак ором олгач, қарта ўйнай бошлашди. Ўртага аввал бир сўмдан қўйилган пул бора-бора киссалардан эллик, юз сўмликларни судраб чиқди. Қартада ҳам Шергозиев ҳеч кимга сўз бермади. Қартаси ёмонроқ чиқса, «бўлди, мен фирромлар билан ўйнамайман», деб довдаги пулини ёнига солиб олар, ютиб қолса, қартани шартта ўртага ташлаб, довга ёш болага ўхшаб човут солар эди.

Қартабозлик ҳам, маишат ҳам поёнига етиб, иш фотиҳага келиб қолган эди. Шунда Шергозиев гўё ҳеч нарса ичмагандек бирдан ҳушёр тортиб, ёнидаги Қўлдөшевга юзланди:

— Ҳуш, Исроилжон, Дадахонни ишга оласанми, йўқми?

— Ҳе, Арслонбой, сенга айтдим-ку, кечами-аввал куни «подшолик хизматидан» келган одамни қандай қилиб катта бир базага мудир қилиб қўймап. Бўйнида тавқи лаънат турган бўлса!

— Зариф ака, ўзингиз бир нарса денг,— Шергозиев Зариф Аҳмедовга ўгирилди. Зариф Аҳмедов ҳам қатордан қолмай, пиёлани бўшатиб тургани учун иккала бети қай анор тусига кирган эди. У ўтирган жойида тебраниб олиб, уст-устига томоғини қиргач, пинагини ҳам бузмай:

— Бола бир адашди-да. «Мусофир бўлмагунча — муулмон бўлмайсан», дейдилар. Энди орқа-олдига қараб иш тутади, худо хоҳласа!— деди.

— Зариф ака, сиз одамни қийнаманг!— жиғи-бийрон бўлди Қўлдөшев.— «Судланди» деган тавқи лаънати бор-а унинг!

— Унисини Зариф акам йўқотиб берадилар, а лаббай?— Шергозиев яна Аҳмедовга юзланди.— Юқоридаги дўстларига хат ёзсалар ё ўзлари бир бориб келсалар бўлди. Шундайми?

Зариф Аҳмедов аввалгидек бепарво давом этди:

— Албатта! Юқоридаги дўстларимиз учун бунақа ишлар чўт бўлмаса керак. У киши нафақат уста адвокат,

ким билан қандай гаплашишни ҳам жуда ўрнига келтирадлар. Майли, бу ёғининг кафилини биз оламыз.

— Бўлдими? Яна нима керак?— Шерғозиев нақ бўлмаса, Қўлдошевга зуғум қилаёзди.

— Ҳа, бўлди! Зариф акадай улуғ зот ўртага тушди-ларми, мен нима дер эдим.

— Яшанг, Зариф ака! Сиз бору, биз бор-да!— деб қийқириб юборди кимдир кайф аралаш.

— Омин! Зариф акамнинг давлатларига давлат қўши-лаверсин, оллоҳу акбар!— дея юзига фотиҳа тортди Шерғозиев. Бошқалар ҳам унга қўшилишди...

Ўринбой на рўзғор билан иши бор, на бозор-ўчар билан, она қорнидаги гўдакдек осойишта кун кечириб ўтаверди. Фақат уйга маошини келтириб беришни биларди. Сабоҳат маошни қаёққа қўйяпти — ўзи олиб қоляптими ёки онасига беряптими — бунисини суриштирмас эди. Баъзи-баъзида эрталаб ишга кетаётганда, қайнатаси уни кўча эшиги олди-да кутиб турган бўларди. Куёвига ниҳоятда мулойимлик билан: «Ўғлим, бугун сизга фалон колхоздан одам келади, маҳтал қилмасдан ҳожатини раво этиб юборасиз-да, илтимос», деб қоларди. Шундай бообру қайнатанинг гапини ер-да қолдириб бўлармиди, Ўринбой ўша одамнинг ишини иложи борича битказиб беришга ҳаракат қиларди.

Бир куни Зариф Аҳмедов Ўринбойга шу зайлда: «Фалон колхоз пулга жуда зориқиб қолибди. Атиги қирқ минг тўғрилаб берсангиз кифоя, ўғлим», деди. Ўринбой ўша колхознинг капитал қўюв ҳисобида ҳемири пули йўқлигини биларди. Шундай бўлгач, қирқ мингни қаердан олиб беради? Шуни қайнатасига айтган эди, у: «Э, ўғлим, заб одам экансиз, дунёда ўлимдан бошқасининг иложи бор, «кредит» деган хонасидан бошлаб юбормайсизми?»—деб «йўл» ўргатди. Гапни қаранг: «кредит» эмиш! Кредитгайм, ахир, давлатнинг лимити керак! Қайнатасининг ўз ишига шундай андишасизлик билан аралашаётганига Ўринбойнинг гаши келса ҳам, лекин дардини ичига ютди. «Колхознинг одами келса, унга ўзим ётиги билан тушунтираман» деган тасалли

билан ишига кетаверди. Аммо «колхоз одами» Уринбойнинг изоҳотини тушунишни истамади, хиралик билан рўпарасида қаққайиб туриб олди, охири икковлари холи қолишганда, Уринбойга: «Акаси, жузъасини егандан кейин у ёғини ҳам тўғрилаб қўйинг-да», деб кесатди. Бу гап Уринбойнинг баданига найза бўлиб санчилди. «Қанақа жузъа?» деди камоли ҳаяжонланганидан овози бўғилиб. «Бунисини қайнатангиздан сўранг!» «Хе, ҳали шунақами?» Уринбой қайнатасининг: «Ўғлим, сиздек фарзанди қобилни худо менга бир етказди-етказди, сиз уйдаги аёлларнинг баъзи гидибидисига асло қулоқ солманг, ҳеч рўзғорнинг ғамини сманг, баҳузур айшингизни суриб юраверинг, менинг топганим ўла-ўлгунча сиздақа ўғилдан ўнтасининг кайф-сафосига етади», деган гапларига чиппа-чин ишониб юрса, булар бари ёлғон экан-да, «қўли очиқ» қайната орқаворатдан Уринбойнинг номини пуллаб юрган эканлар-да!

Уша куни кечқурун Уринбой уйга келиб, юрагидаги бор аламини хотинига ёзмоқчи, «дадангизга айтинг, иккинчи бундай қилмасинлар», демоқчи эди. Лекин қайдан ҳам шундай қилган экан, энди гапга оғиз жуфтлаган эди ҳамки, Сабоҳат деган отлиқ патпарақдай ҳаволаниб берса бўладими!

— «Ҳандалак қовун бўлмайди, қишлоқи одам...» деганлари рост чиқди! Кўрнамак экансиз! Ота-онамнинг, кўни-қўшниларнинг олдида бетингизга чарм қолаб, кўчадан иккала қўлингизни бурнингизга тиқиб келаверасиз! Ақалли беланчақда ётган гулдек фарзандингизга битта хўрозқанд нима, шуниям олиб келмайсиз. Вой, мен ўлдим, вой, мен шарманда бўлдим! Э, худо, шумиди менга кўрсатадиган ёруғ кунинг?!

Зариф Аҳмедов билан Рисолатхон бараварига:

— Ҳа, ҳа, қизим, нима бўлди?— дея ҳовлиққанларича кириб келишди. Рисолатхон Уринбойга итни кўрган мушукдек олайиб қараркан!

— Уялмайсизми, ёшгина жонига жавр қилшга!— деди.

— Қизиксиз-а, мен нима жавр қилибман, ўзларидан ўзлари додлаяптилар-ку,— шошиб қолди Ўринбой.

— Войдод, керак эмас менга бу куёвингиз! Агар боши олтиндан бўлсаям, ўзингизга буюриб, насиб қилсин!

— Нима гап ўзи, ётиги билан тушунтирсанг-чи, қизим?— ўзини маст туядек ҳар ёнга ташлаётган Сабоҳатни бир қўлида билагидан ушлаб, бир қўлида бошини силаркан, юпатмоқчи бўлди отаси.

— Сиз ҳаромдан пул топармишсиз! Бу кишимнинг юма-ларини сотиб, колхозлардан жузъа ундириб юрганмишсиз! Бутун мол-дунёнгиз текиндан-текин келган эмиш Вой, ўламан! Вой, ўзимни ўлдираман!

— Уятмасми?!— жаҳл билан ўшқирди қайната.— Туз ичиб, тузлиққа тупуриш экан-да, бойвачча! Қайси юзингиз билан айтдингиз шу гапларни?! Уғлим деб юрсам, ҳали оқибат шуми? Ўзингиз билан ҳасмингизнинг тирикчилигиниям қўяверинг, кўчадан қалаштириб келаётган улфатларингизга қилиб бераётган зиёфатларимниям юз-хотир қилмабсиз-да, жилла бўлмаса?! Бир ҳисоблаб кўринг-чи, сиз оладиган маош шундай зиёфатларнинг ақалли ярмига урвоқ бўлармикин?!

Ўринбой «бу гапларнинг ўндан бириниям айтганим йўқ, ҳаммасини қизингиз ичидан тўқиб чиқаряпти», дея ўзини оқламоқчи бўлиб турувди, кейинги гапидан кейин энсаси қотиб, индамади. Зиёфат-а! Уйланганидан бери уйига ё икки марта, ё уч марта одам олиб келди. Улар ҳам ўзининг ҳамқишлоқ ўртоқлари эди. «Заготскот» каттасининг қизини олиб, думба-жигар еб ётган эмишсан, уйингиз биз ҳам мундоқ бир кўрайлик», деб тегажаклик қилишганига олиб келувди. Қуруқ нон-чой билан бир лаган ош — мапа, энди «зиёфат»га айланиб турибди!

Ўринбой нима қилишини билмай, лол қолди. Шартта чиқиб кетай деса, юрагининг тўрида аъзойи баданига мадор бериб турган таранг бир томир чирт узилиб, қўл-оёғини бемажол қилиб қўйган эди. Майли, у ҳозир бир амаллаб чиқиб кетар. Аммо у коммунист, бир идоранинг масъул хо-

димни, улар турган шаҳарда хотин-қизлар масаласи жуда позик қилиб қўйилган. Ҳар қандай узри бўлишидан қатъи назар, хотинидан ажралиш тугул, унинг мушугини пишт, деб қўйган одам, агар коммунист бўлса, партиядан ўчирилади, оддий фуқаро бўлса ишдан қувилади. Шу дастурни маҳкам ушлаб олган ходимлар хотин-қизларни тўғри тарбиялаш ўрнига, аксинча, уларни нотўғри тарбиялаб қўйишаётганини хаёлларига ҳам келтиришмайди.

Ўринбой асосан шу андиша билан уйда қолди. Шу кеча Матқовул чолнинг дарвозахонадаги қазноғида тунади. Эртасига ишдан келишида извошчи Акбарали ака билан бозордан қозон-товоқ, ун-гуруч, ёғ-гўшт, сабзи-пиёз харид қила қайтди.

«Эр-хотиннинг уруши — доқа рўмолнинг қуриши» деганлари бир ҳисобда тўғри. Сабоҳат билан Ўринбой кўп ўтмай, ўз-ўзидан ярашиб олишди. Турмуш яна бир маромда давом этаверди. Аммо илгариги эркаланишлар, суйкалишлар барҳам еб, уларнинг ўртасидаги муносабатлар қозон-товоқ кўрпа-тўшак донраси билан чегараланиб қолган эди. Сабоҳатнинг жағи тезлигини бир марта кўргандан кейин Ўринбой хотинининг жазаваси сал қўзғалиш билан секин кўчага чиқиб кетадиган бўлди. Шу орада Сабоҳат яна бир қиз туғиб берди. Тўнғичи Маҳзунанинг исмига мослаб, бунисига Мавзуна деб от қўйишди.

Қайнатаси билан совуқ даражага тушиб қолган муносабат, Ўринбой редакцияга ишга ўтгандан кейин деярли музга айланди. Зариф Аҳмедов куёвидан ҳадиксирай бошлади чамаси. Илгари Ўринбой банкдалигида, қайнатаси гоҳ-гоҳ шаҳарнинг казо-казоларига бояғидай, аҳенда бир зиёфат бериб қолса, куёвини албатта чақиртириб чиқарди. Энди чақиртирмай қўйди, тўғрироғи, бундай зиёфатлар Ўринбой командировкада юрган пайтларда қилинадиган бўлди. Ўринбой қайнатасини шу ҳадик, шу изтиробдан халос қилиш учун икки-уч ердан уй топиб, бола-чақасини ижарага бўлсам кўчириб чиқиб кетишга уринди. Аммо

Сабоҳат бунга «ўламан обло», деб оёғини тираб туриб олди.

Буларнинг турмуши эҳтимол, шу зайлда давом этаверармиди. Лекин... Уша «Хосилот» колхозининг воқеасидан кейин Ўринбойни орадан кўтариб ташлаш учун маккорлик билан уюштирилган можаро Сабоҳатнинг Қабоҳат, Рисолатхоннинг Разолатхон эканини кўрсатди...

IV

— Э, ҳамхона, туринг, офтоб ёйилиб бўлди-ку, ётаверасизми? Хотинингиз нонуштага киролмай, ошхонанинг олдида диққат бўлиб турибди!

Ўринбой Сергейнинг турткисидан сапчиб уйғониб кетди. Ҳақиқатан, деразадан тушган офтоб шуъласи хонавинг ярмигача етиб келибди. «Хотинингиз» дейдими? Қанақа хотиним? Э-ҳа, Матлубани айтяпти-ку! Кечқурун ҳам шундай деганида, уйқуси қочиб, хаёлга чўмиб кетувди.

Ўринбой дик этиб турди-да, апил-тапил кийиниб, юзқўлини ювгач, шитоб билан ошхонага юрди. Ростданам, дарахт тагидаги скамейкада Матлуба унинг йўлини пойлаб ўтирган экан. Бугун атлас кўйлак кийганигами, ҳусни яна ҳам очилиб, лов-лов ёнаётганга ўхшайди.

— Ану кишини-я, текин уйқуни топсангиз, ётаверар экансиз-да! Нонушта қилмаган иккаламиз қолдик. Ҳамма пляждан яхши жойларни эгаллаб бўлди.

— Кечирасиз, ухлаб қолибман. Кечаси бир уйқум қочдики...

— Ҳа, ер синабсиз-да, йўқ эса... Юринг, дарров тамадди қилиб олайлик!

Нонуштадан кейин Матлуба ошхона рўпарасилаги бояги скамейкани кўрсатиб:

— У-буларингизни олиб чиқиб, мени шу ерда кутиб туринг!— деди. Ўринбой «қанақа у-буларимни олиб чиқаман?» деб ҳайрон бўлди ичида. Кейин «Сергейдан сўрар-

ман буни», деган хаёл билан палатасига борувди, ҳамхонаси йўқ. «Денгизда чўмилишга ҳойнаҳой, шу керак бўлади-да», деб сочиқни олди.

Матлуба ҳам кўпда маҳтал қилмай чиқиб келди: бошида оқ жун қалпоқ, қора кўзойнак тақиб олибди, бир қўлида сумкаси, нариги қўлигида лухдан чиптага ўраб тикилган юмшоқ тўшакча. Худди шундай тўшакча Ўринбойнинг каравоти тагидаям ётувди-ю, лекин бунинг нимага асқотишини у билмаган эди. Ўринбой «ҳозир» деди-да, чопганича палатасига қайтиб, ўша тўшакчани олиб чиқди.

— Кетдикми?

— Аввал манавиларни менга беринг,— дея Ўринбой Матлубанинг тўшакчаси билан сумкасини қўлидан олди.— Энди кетдик.

Улар пляжга тушиб бораётиб, кичкина дўконча олди-дан ўтишди. Унда курортга керакли ҳар хил буюмлар: почасиз шимлар, қора, кўк кўзойнаклар, атир совун, яна алланима балолар сотилаётган экан.

— Ҳеч нарса олмайсизми?— дўконга имо қилди Матлуба йўлидан тўхтамай.

— Йўқ.— Ўринбой нимаям оларди? Ҳозир Матлуба бўлгани учун чидаб турибди-ю, аммо аслида қора кўзойнак таққан одамни кўрса, дами қайтиб кетади. Анави почаси йўқ шимдан олсинми? Ўзини шундай шимда тасаввур қилиб, кулгиси қистади.

Ўринбой Матлуба билан ёнма-ён, кечаги узун зина-поядан тушиб бораркан; худди имтиҳонга кириб кетаётган студентдай юраги ҳаприқар эди. Шундай жонон билан яланғоч бўлиб денгизда ҳопитадимми? Унинг юзига қандай қарайди? Қандай қилиб у билан яна ёнма-ён юради-ю, ошконада бирга ўтириб овқатланади? Тавба, бу курорт деган жойда шарм-ҳаё бўлмас экан-да?

Ниҳоят, пляжга ҳам тушинди. Ўринбой бу ердаги манзарани кўриб, дабдурустдан ҳанг-манг бўлиб қолди. Тумонат одам: хотин-эркак, ёш-қари аралаш, ҳаммаси яланғоч, ярми сувда, ярми қуруқда. Бамисоли қиёмат-қо-

йим шу ерга кўчиб келган. Ит эгасини танимайди. Бировнинг биров билан иши йўқ. Қий-чув авжида. Бу оломонга қўшилиб, эш бўлиб кетиш учун шу топда улоқчи отнинг жасорати керак эди Ўринбойга.

— Тўшакларни бир чеккага қўйинг-да, анави будкага кириб ечиниб чиқинг. Мен кетдим,— дея Матлуба Ўринбойнинг қўлидан сумкани олди.

Матлуба устида ярим сўмлик тангадай оқ гули бор қизил ранг чўмилиш либосини кийиб чиққанда, Ўринбой боғи жойида қаққайиб турган эди. Матлубанинг сутдай тишиқ бир жуфт гўштдор болдирига, лифчигини бўрттириб турган қўш кўкрагига бир қаради-ю, уялиқираб юзини ларров терс ўгириб олди.

— Ану кишини-я, ҳалиям турибсизми, боринг, ечиниб чиқинг. Якка ўзим шунча бегона одамлар орасида қанақа чўмиламан?!

— Қўйинг, Матлубахон, менга бўлмайди...

— Ие, қизиқ одам экансиз-ку, нимаси бўлмайди? Е анави.. плавкангиз йўқми?

Ўринбой рус тилини шунча яхши билгани билан «плавка» деган сўзни ҳеч эшитмаган экан. «Плавка»си нима бўлди? Ҳе, манави чўмилувчилар кийиб олган турсик бўлса керак-да! Ҳа, ҳақиқатан унинг плавкаси йўқ. Ўринбой «топдингиз» дегандай бош иргатди.

— Шуни айтмайсизми, боя дўкондан олардик... Бўлмаса, югуриб бориб, олиб туша қолинг!

Ўринбой «йўқ, бугунча ўзингиз чўмилаверинг», деса бўларди. Лекин андак мулоҳазага борди. Шунча яланғоч ҳалойиқнинг ичида битта ўзи баданида бирон нуқси бор кишидай ечинмай ўтирса, Матлуба унинг олдига келганида, бошқалардан хижолат тортмайдими? Кейин «бор-эй, ҳеч нарсада йўқ, феъли совуқ йигит экансан», деб ундан аразлаб кетса, нима бўлади? Кўпга келган тўй экан, яхшиси, ўша плавка деганини топиб тушгани маъқул.

— Мен ҳозир!— деб Ўринбой тепага қараб чопди.

У дўкончи хотиннинг олдида яна бир ўсал бўлди:

«плавканинг қанақа размеридан керак» деб сўраган эди, жавоб беролмади. Охири, костюмнинг размери эсига тушиб:

— 48-дан,— деди.

— Мана энди ҳақиқий курортчи бўлдингиз,— деб шарақлаб кулди Матлуба Ўринбой эл қатори қиёфага киргач.

Улар сурункасига бир-икки бор денгиз сувига шўнғишди. Илиқ сув баданларига ажиб роҳат бағишлади. Ўринбойдаги бояги хижолат аста-секин йўқолиб, у дадилроқ чўмила бошлади, болалиги, мол боқиб юрган кезларида сигирни бедапояга ҳайдаб юбориб, ўртоқлари билан Дамарикда шўнғиганлари эсига тушиб, анча жойгача қулоч отиб борди, орқасидан Матлуба ҳам эргашди. Сўнг қирроққа яқинроқдаги саёз жойга қайтиб ёш болалардай бир-бирларига кафтларида сув сочиб ўйнашди.

Баданларни офтобга тоблаш учун қуруққа чиқишганида биров Ўринбойнинг отини айтиб, чақирди:

— Ҳой, Ўринбой! Бу ёққа келинг, қарта ўйнаймиз!— Ўринбой аланглаб қараса, ҳамхонаси Сергей қўлини кўтариб турибди. Матлуба билан боришса, ёнида хипча бел, оқишдан келган, жиккаккина ёш жувон ҳам бор экан.

— Танишиб қўйинглар: Маша,— деди Сергей.

— Матлуба, қисқароқ қилиб айтсангиз: Люба!

— Сергей.

— Ўринбой.

Шундоққина тош устида газета ёзиб, қарта ўйинини бошлаб юборишди. Ҳадеб қолаверишганидан кейин Сергейнинг ҳафсаласи пир бўлди-да, хонимини етаклаб денгизга тушиб кетди.

— Яхши, қартаси эллик иккиталик экан-а,— деди Ўринбой газета чеккасида турган майда қарталарни бошқаларига аралаштириб.— «Пирра» ўйнамаймизми?

— «Пирра»нгиз нима? Билмайман.

— «Гулчинор»-да!

— Униям билмайман.

— Холини холига мослаб оласиз. Мана, бундай қилаб. Келинг, ўргатиб қўяман.

Матлуба қартабозликда яхши «шогирд» чиқиб қолди. У «пирра»нинг сирини тезда ўзлаштириб, икки-уч қўлдан кейин Ўринбойнинг ўзини ютиб ола бошлади.

— Ана, жазойи киши бировга қарта ўргатсин! Хо-хо-хо!— деб қаҳ-қаҳ урди Матлуба. Шу пайт Сергей билан Маша ҳам сувдан чиқиб келиб, уларнинг ўйинини қизиқиб томоша қилишарди.

— Бу қанақа ўйин?— сўради Сергей.

— «Пирра»,— деб жавоб берди Ўринбой.— Ўзбекларнинг миллий ўйини.

— Ие, қартадаям миллий ўйин бўладими?

— Бўлмасмиди! Миллий чемпиониям бор-ку!

— Ростдан-а? Ким?

— Аканг қарагай-да,— деди Матлубага қувлик билан кўз қисиб Ўринбой.

— Қизиқ.

— Нимаси қизиқ?— Ўринбой аравани астойдил олиб қочишга тушди:

— Каминанинг китоблари ҳам чиққан «Пирра» деган. Унда бу ўйиннинг 120 вариантини таҳлил қилиб берганман.

— Уша китобдан менга битта бермайсизми?

Матлуба: «Ана, ёлгон гапириб, тилингиздан тутилдингиз-ку, энди нима жавоб қиласиз?» дегандек Ўринбойга истеҳзо аралаш маъноли қараб қўйди.

— Китобдан бу ерда йўқ. Истасангиз, уйга қайтгандан кейин юборишим мумкин.

— Шундай қилинг. Аммо ҳозирча шу ерда ўргатиб қўёлмайсизми?

— Бўпти. Лекин кечқурун яримта беш юлдузликдан қўясиз-да!

— Жоним билан.

Ўринбой Сергей билан Машага «пирра»дан сабоқ беришга киришди. Ҳадемай, булар ҳам «пирра»нинг ми-

ридан сирегача билиб олишди-да, у ҳеч қанақа «миллий ўрни» эмаслигини, унда ҳеч қандай «вариант-паринант» бўлмаганини, Уринбой боя шунчаки ўзини лақиллатганини фаҳмлагач, Сергей қотиб-қотиб кулди.

Аммо беш юлдузликка барибир қарздорман. Вугун сизнинг шарофатингиз билан, ҳеч бўлмаса, битта илгир ўйин ўрганиб олдим-ку,— деди Сергей кулгиси биланлагач.

Ха, чемпион!— деб тегинди Матлуба, Уринбой икковлари туриб, охири марта денгизга тушишаётганда.— Учининини гўлликка солганингиз билан ёлғонни ипакдай ишиб ташлар экансиз-ку!

Бир келиб қолди-да, Матлубахон...

Ҳо, ану кишини-я! Энди ҳеч қайси гапингизга ишонмайман. Ха, сиз сизон таниннг чемпиони экансиз! Ў турмушларининг ҳаммаси шунчақа бўладими?

Ишқ, ушлай дедан, Матлубахон.

Вақт оламни ишбни тушунча. Ишдалигингда, шунинг кеч қилармай, тарапи бўласан. Ўскорчиликда бирам ймадиримифат тев ўтадики! Ҳақ-наш дегунча тушлик ошдак пайти келди Шайх, одамлари теримга чиқиб кетган қишлоқдек бирпасда ҳувиллади қолди.

Бир кундаёқ офтобда хийла қорайиб пишган Уринбой Матлуба билан бирга тушлик қилгач, уни ўз корпусида қолдириб, назаласига келди-да, каравотга ташна ташлаганча донг қотиб қолди...

Ҳе, турини-я, мунча уйқучи экансиз,— Уринбойни ила Сергей туртиб уйотди. Уринбой кўпдан бери бунақа мириқиб ухламаган эди. Аъзойи баданида алланечук енгиллик сезди, кўнган тонг ҳавосидек тиниқ ва беғубор эди. Ваҳоманки, энди кеч кириб келяпти.

— Юринг, қарзимдан қутулиб қўя қолай. Хонимларимиз ҳам маҳтал бўлиб қолишди.

Уринбой билан Сергей чиқиб келишса, Матлуба билан Маша ошхона рўнарасидаги дарахт тагида чақчақлашиб туришган экан. Икковлари ҳам театрга кетаётган

көнимлардек ясаниб, пардоз-андозларини жойига келтириб олишибди. Матлубаннинг эғнида кўк жузли матодан бели сирма қилиб тикилган кўйлак. Сочи эрталаб иккита қилиб ўрилган бўлса, ҳозир тепага қайтарилиб сават нуха қилиб олинган. Мария зангори юбка билан оқ кофта кийибди.

Ойнабанд буфетга қараб юришди. Сергей уларни очиқ ҳаводаги столлардан бирига ўтқазиб, Уринбойнинг унамаслигига қарамай, якка ўзи буфетга кириб кетди:

— Сиз буларни овутиб туринг, ёлғиз қолдирсак, ноқулай бўлади,— деб важ кўрсатди у.

Теварак-атрофдаги столларда куни билан дам олавериб, «зериккан» истироҳатчилар кўнгил хушлаб ўтиришарди. Биров коньяк билан отамлашяпти, биров кавказ мусалласидан сипқориб, диққатлигини ёзаяпти, яна биров чех пивосидан устма-уст ичяпти. Нарироқдаги столда бир нимжонроқ, пакана, сочи тўзғиган йигит сал ошиб қолган чамаси, столга муштлаб, улфатига гап «ўқтиряпти»:

— Би-би-ласанми, мен қа-қа-ёқдан келганман? Менчи... шаҳридан келганман (йигит бир машҳур шаҳарнинг номини айтди). У-у ерда махфий, жу-жу-да махфий объектда ишлайман. Ҳеч кимга а-а-айтиб бўлмайдим буним!!!

— Роса оғзи маҳкам йигит эканми?— кулди Матлуба.

— Ҳа-я, ҳали замон ўша объектда нима ишлаб чиқарилишиниям айтиб юборади,— дея унга қўшилди Маша.

Сергей харид қилган нарсаларини келтириб қолгани учун маст йигитнинг шундан кейин нима деганига булар вѣтибор қилишмади.

Сергей қизларга мусаллас, Уринбой билан ўзларига коньяк қўйди. Олиб келган апельсинларини арчиб, тилимлади. Биринчи қадаҳ одатдагидек танишув учун кўтарилди. Миялар сал қизиб, тилларнинг чигили ечилди.

— Апельсин жуда шарбатдор, ширии экан, тилни ёради-я! Кавказники бўлмаса керак?— деди Маша.

— Марокашдан келтирилган. Саҳройи-Кабирнинг офтобини эмган-да,— деб жавоб берди Сергей заршунослик билан.

— Булар бизнинг босволди қовунларимизни ейишмаган-да,— деди Ўринбой Матлубага ўзбекчалаб.

— Йўқ, йўқ, мен стол устида биз тушунмаган тилда гаплашишларингга қаршиман. Ким билади, балки биздан кулаётгандирсизлар.

— Йўғ-э, қўйсангиз-чи, Маша!

— Хўп деяверинг, Люба! Менинг шундай шартим бор, кимки, биричи бўлиб, бошқалар билмаган тилда чугурлашса, жазосига битта ортиқча қадаҳ сипқоради,— деб таклиф киритди Сергей.

— Унақада коньякнинг қолганини бир ўзим ичарканман-да!

— Ҳо, нима деяпсиз, Ўринбой ака, маст бўлиб қолингчи, ёнимга йўлатармиканман.— ўзига ярашиб турган табний ноз аралаш гапирди Матлуба.

— Бормисиз, Любочка!— деди Маша дугонасидан мамнуш бўлиб.

— Ҳазил-ҳазил билану,— деб гапга жиддий тус берди Сергей,— аммо тил билмаган одамнинг олдида икки кишининг ҳадеб ўз тилида чугурлашаверишидан ёмони йўқ. Ичингда «мени калака қияпти-ёв», деб иштибоҳланасан. Икковларинг ҳам русчани бинойидек биларкансизлар, келинлар, бизни ҳадиксиратмай, олдимизда шу тилда гаплашаверинглар.

— Бўпти, ошна!— деди Ўринбой Сергейнинг елкасига уриб. Иккинчи қадаҳдан кейин у хийла сархуш тортиб, кўзлари сузила бошлаган эди.

Яна бирдан қоронғи чўкди. Хиёбонлардаги шода-шода чироқлар шуъласидан пансионат — дилларга эзгүлик бахш этувчи бу оромгоҳ чароғон бўлиб кетди. Денгиз тарафдан тинимсиз эсаётган сарин ел чаманлардан анвойи хуш исларни қувалаб келиб, димоққа урди.

— Қани энди, кечлик овқатгайм борайлик,— деди Матлуба ўрнидан қўзғалиб.— Ҳадемай ошхона ёпилади.

Кечлик овқатдан кейин Маша билан Сергей бу тарафга, Уринбой билан Матлуба у тарафга ажраб кетишди. Уринбой палатасидан транзисторни олиб чиққач, улар кечаги шийпончага боришди. Яхши, шийпончани бугун ҳам ҳеч ким банд қилмаган экан. Уринбой радионинг қулоғини буради. Транзистор кеча Тошкентга тўғрилланган бўйича қолгани учун ундан ёқимли «Муножот» куйи қўйилиб, салдан кейин Берта Давидованинг ҳазин овози янгради:

Кеча келгумдир дебон, ул сарви гулрў келмади...

Мусалласнинг кайфи биланми, Матлуба ашуланинг бошиданоқ унга хиргойи қилиб қўшила бошлади. Унинг овози ҳам ширадорликда, ҳазинлик ва мусиқийликда радиодаги асл хонанданинг овозидан асло қолишмас, башарти, ҳозир овозини борича қўйиб юборса, ҳатто ундан ўтиб кетадигандек эди.

— Зап яхши овозингиз бор экан,— деди Уринбой ашула тугаб, диктор ваъзхонликка тушгач, радиони пасайтираркан. Шу топда Матлубани хаёлан қўлида дутор билан «Муножот»ни айтаётган ҳолда тасаввур этиб, қўшиб қўйди:— Астойдил айтсангиз, Бертадан ўтказиб юбораркансиз!

— Қўйсангиз-чи, бу ашулани Бертадан ўтказадиган одам ҳали туғилган эмас. Туғилмасаям керак.

Ёр агар лутф айламас, жабру жафо ҳам қилмасун,
Қилмас эрса менга, ғайрига вафо ҳам қилмасун...

Уринбойнинг одати — ё вақти чоғлигида, ё бўлмаса, жуда сиқилиб кетганида ана шу байтни беихтиёр айтиб юборар эди.

— Ҳо, ким экан ўша, Уринбой акамизни вафога зор қилиб қўйган ёр, билсак бўладими?

Уринбой ялт этиб Матлубага қаради. Унинг юзи шу кўр ойдин кечада ҳам оппоқ ёришиб, кўзлари чўгдек ёниб турарди. Яқинликдан унинг баданидаги иссиқ ҳароратни бутун вужуди билан сезиб, йнгитлик ҳирси дам сайин кучайганидан кучайиб бораётганигами, Уринбой бўғиқ овоз билан:

— Сиз-да!— деди-да, Матлубани шартта бағрига тортиди, қоронғида дабдурустдан лаби лабига тўғри келиб қолганйга ҳам хурсанд, ҳам ҳайрон бўлиб битта бўса олди. Матлуба кушандасининг чангалидан қочган оҳудек унинг кучоғидан тез сирғалиб чиқиб, икки газ нарига ташланди. Энтиккан ҳолича:

— Ҳе... эркак зотининг уруғи бир экан-да! Буларга одам деб сал рўйхушлик берсанг, оч бўридай одамга ташланади. Ақалли сизни мен унақамассиздир, деб ўйлагандим. Қўйинг-э! Тупна-тузук маданиятли одам...

— Хўп, Матлубахов, узр!— деди Уринбой оний ҳирсининг сўзига кириб, беихтиёр қилиб қўйган номаъқул ҳаракатидан ўзи ҳам хижолат бўлиб.— Яна бир бор узр. Хўпми?

— Бу галча, хўп. Лекин кейинги сафар йўқ...

Улар яна бир оз гурунглашиб ўтиргандан кейин маконларига қайтишди. Уринбой кечагидек, Матлубани корпусигача кузатиб қўйди.

Палатага кирса, Сергей ҳам эндигина келиб турган экан.

— Мана, биз ҳам беминнатини топиб олдик,— деди Сергей гурурланиб.— Маша — жуда зўр қиз экан. Телевизор заводида ишлар экан.— Ечиниб кўршага киргач, илова қилди:— Айтганча, сиз ҳам хотинингизни бирга олиб келиб, яхши қилган экансиз. Рашкинғиз келмасину, хотинингиз менга жуда ёқди-да. Бирам бамаъни, бирам назокатлики... Бунақа хотинни қасқдан топгансиз? Уни ҳечам якка ташлаб бўлмайди, тўғри қилибсиз олиб келиб...

Ўринбой индамади. Аммо Сергейнинг гапидан кайфи тамом тарқалиб, дарров сергак тортди.

V

Ўринбойнинг назарида, Сабоҳат палата эшигини тарақлатиб, тегиб кириб келаётгандай, «сенмисан, икки болани менга ташлаб келиб, бу ёқда ўйнашинг билан ялло қиладиган», деб яна шаллақиликни авжига чиқарадигандай туюлди. Туюлди-ю, билмасдан чўғни босиб олган кишидек бир сесканиб тушди. Гарчанд, Ўринбойда сариқ чақалик ҳақи қолмаган бўлса-да, Зариф Аҳмедовнинг зурриёти шундай қилишдан тоймайди, уларда ҳали ҳам молдунё кўп, Ўринбойнинг ичиб турган ҳалол ошига ақалли бир чимдим оғу ташлаб кетиш учун ўшандан шунга пул сарфлаб келиш Сабоҳатларга ташналикда сув ичишдек бир гап. Ўшанда Ўринбойнинг қўли-ку қўли, ҳатто тили тегмай туриб, унга шундай туҳмат қилишга ярадимми, Сабоҳат билан Рисолатхонлардан ҳар ишни кутиш мумкин!

...Ўринбойнинг турмуши милки бўшаган тишдай лиқиллаб турган эди. У «Ҳосилот» колхозининг ранси Юсуфали Ҳамроалиевнинг товламачиликларини суриштира бошлаганидан кейин бу омонат турмушнинг пойдеворидан сўнгги гиштлар ҳам кўчишга тушди. Буни бошда Ўринбойнинг ўзи сезмаган эди. Кейинчалик, ҳамма иш бўлиб ўтгач, воқеаларни мантиқ ипига бир-бир тизиб чиққанида билиб қолди. Йўқ эса, эсининг борида этагини қоқиб кетарди-я!

Юсуфали Ҳамроалиевни Ўринбой банкда ишлаган чоғидан танирди. Юсуфали унда Қиёқдаги «Жумҳурият»

колхозининг раиси эди. «Жумҳурият» — районнинг энг камқувват колхозларидан саналарди.

Эллигинчи йилларнинг бошларида ана шундай камқувват хўжаликларнинг экономикасини кўтариш ҳақида Иттифоқ ҳукуматининг махсус қарори чиқди. Рўйхати олдиндан тузилиб, область партия ва совет ташкилотларининг тасдиғи билан Москвага юборилган бу колхозларга у ердан катта-катта ёрдам келди. Шунинг орасида, ҳатто миҳ сотиб олишгача кредит бериш кўзда тутилган эди.

Бу колхозларнинг аксарияти давлатнинг сахий ёрдамидан тўғри фойдаланиб, тезда қаддини ростлаб олди, «камқувват» деган сифатни ўзига ор билиб, баъзилари бир йилда, баъзилари эса икки йилда шу «тавқи лаънат»дан қутулишга муваффақ бўлди. Камқувват колхозларнинг рўйхати тобора қисқариб, охири унда «Жумҳурият»га ўхшаш икки-уч хўжалик қолди, холос.

Аммо «Жумҳурият» колхози сира ўнгланоламас, унга берилган ёрдамлар аждарҳонинг комига тушгандай эми кетаверарди. Олаҳакканинг қанотида Уринбойнинг қулоғига бир гап етиб келди: «Жумҳурият»нинг раиси қишлоқ хўжалик банкининг кредити эвазига «Сельхозснаб»дан олинган маъдан ўғитнинг кўпини ўз колхозининг экинига солдирмай, қўшни «Қорақўл» колхозига сотиб юбораётган эмиш. Бу маълумотнинг рост-ёлгонлигини текшириб билиш қийин эди: маъдан ўғит ҳаводан яратилган, яна ҳавога учиб кетадиган нарса. Ўғитни ерга солдик, мана акти, деб туриб олса, буни ҳар қандай ўткир тафтишчи ҳам аниқлаш олмайди.

Ёзнинг ўрталарида «Жумҳурият» колхозининг касири «Сельхозснаб»дан ўттиз беш тонна селитрага счёт кўтариб келиб, «шунинг пулини тез ўтказиб бераркансиз, раисимиз араваларни олиб чиқиб, станцияда қараб турибдилар», деди худди банк ўзининг хизматқоридай буйруқ оҳангида. Уринбойнинг аччиғи келди.

— Биринчидан,— деди у,— банкка бунақа буйруқ

қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, иккинчидан, бу йилги ажратилган кредитни тўлиқ олиб бўлгансизлар, учинчидан, бултурги қарзингларни тўлаб қўймагунингларча сизлар билан муомала қилмаймиз. Оласининг — бераси бор, кредит ҳам шунақа нарса, бу — Хўжа Аҳрорнинг моли эмас!

— Шунақами?!— деди кассир гезариб.— Ҳали замон раисимизнинг ўзлари тушиб келадилар, барибир ўтказиб берасиз! У кишининг дамини қайтариб кўринг-чи!

— Раисингиз тугул, авлиёси келсаям гап шу!— Банк — давлат муассасаси, карвонсароймас!

Ярим соатдан кейин банкка Юсуфали Ҳамроалиевнинг ўзи оқариб-бўзариб кириб келди. Унинг заҳил юзида қондан асар қолмаган эди.

— Ким экан, камқувват колхозни оёғи билан кўрсатдиган бойвачча?!— Ёнидаги кассирдан сўради. У кўзи билан имо қилиб, Ўринбойни кўрсатгач, шифтга қараб туриб, бир қўлида ҳужжатларни узатди:— Қани, мана шу пулни ўтказиб бер-чи!

Ўринбой жаҳдан жони ҳалқумига келди-ю, лекин шайтонга ҳай берди:

— Аввало, одамгарчиликда муомала салом-алиқдан бошланади. Қолаверса, бор гапни кассирингизга айтганман. Бескор овора бўлиб келибсиз!

— Ўтказиб бер, дедимми, ўтказиб берасан. Камқувват колхозга ўгай кўз билан қарашга қўрқмайсанми? Билиб қўй, биз камқувват колхозмиз-а?— деди Юсуфали гердайиб.

— Чоғимда, мен сизлашиб гаплашяпман, шекилли, сиз билан. Камқувватлигингизни пеш қилишингизга келсак, бу билан гердайиш ўрнига, уялганингиз маъқулроқ эди. «Мен камқувватман!» деб чираниш «мен ўғриман, муттаҳамман» деб мақтанишдек бир гап. Колхозни калишга ўтказиб қўйибсизу, яна гапингизни бермайсиз-а!

— Ҳой, бойвачча, шу гапни ўйлаб гапир! Пачоғингни чиқариб қўяман-а!

— Яхшиликча, ўзинг жунаб қол, бўлмаса, милиционер билан чиқиб кетасан!

— Ҳали шунақами? Қани, обкомга борай-чи, ўша ердаям шунақа сайрармикансан!

Сал фурсатдан кейин телефон босиб-босиб жириглади. Обком секретарининг ёрдамчиси Омельченко экан. У гапни дағдағадан бошлади.

— Темировми? Нега «Жумҳурият» колхозини овора қиляпсиз? Колхознинг нечта араваси «Сельхозснаб»да турганмиш. Раис бечоранинг ўзи ҳамма ишини ташлаб тушиб келибди. Битта сиздек бюрократ учун шунча одам сарсон бўладими? Тезда пулни ўтказиб беринг!

— Аввало, бир-бирига салом бериш, «ўртоқ» деб гапириб партия ахлоқидан меннингча, ҳали чиқарилган эмас. Салом, ўртоқ Омельченко! «Жумҳурият» колхозига келсак, у лимитдаги кредитини тамом олиб бўлган. Раис шуни била туриб, одамларини, от-араваларини овора қилиб келган бўлса, бунга мен айбдор эмасман, кейин..

— Гапни йиғиштириб, пулни ўтказиб беринг!

— Уртоқ Омельченко, банк — менинг хусусий идорам эмас. Биз ўртоқ Сталин шахсан ўзи тасдиқлаб берган 20-қоида асосида ишлаймиз. Омельченко телефоннинг нариги бошида бетоқатланиб, Ўринбойнинг гапини яна чўрт кесмоқчи бўлаётганди, «Уртоқ Сталин» номини эшитганидан кейин жим қолди.— Мана шу қоидада «банкдан қарздор бўлган, шунингдек лимити тугаган колхозларга кредит берилмасин», дея оқ қоғозга қора ҳарфлар билан битилган. Мен ўртоқ Сталин тасдиқлаган шу қоидани бекор қилдим, «Жумҳурият»га кредит берилса ҳам берилсин, берилмаса ҳам берилсин», деб бир энли қоғоз ёзиб туширинг, ман бажону дил бажарай бўйруғингизни!

— Э, ўртоқ Темиров, нима кераги бор шунақа гапларни, мен сизга буйруқ қилаётганим йўқ, илтимос қил-япман, холос. Агар иложи бўлса.

— Манависи бошқа гап. Лекин иложи йўқ, ўртоқ Омельченко. Аммо олдингизда ўтирган Ҳамроалиевга ай-

тиб қўйинг, «камқувват колхозман» деб гердайиш ўрнига, колхозни шу аҳволга солиб қўйгани учун уялишни ўргансин?

— Шунақа денг, иложи йўқми?

— Йўқ...

Бу гап шу билан тугамаслигига ақли етган Уринбой сўнгги икки йил ичида камқувват колхозларга банкдан берилган молиявий ёрдам ҳақидаги маълумотларни олдига қўйиб, таҳлил қилишга киришди. Маълум бўлдики, «Жумҳурият» бошқа колхозларга нисбатан давлатдан бир ярим-икки ҳисса кўп ёрдам олгани ҳолда, ҳар гектар экинзор ҳисобига хирмон кўтаришда, даромад йиғишда улардан икки-уч барабар орқада қолган. Ҳатто шу колхоз билан ери ерига туташ бўлган, у билан бир ариқдан сув ичадиган хўжаликлар ҳам аллақачон қаддини ростлаб, банкдан кредит олмай қўйган. Хўш, бунга сабаб нима? Нега «Жумҳурият» колхозига берилган ёрдамлар қумга тўкилган сувдай шимилиб кетаверади, унинг баданига юқмайди. Е у... Шу пайт, барон Мюнхгаузеннинг саргузаштлари ҳақидаги китобга чизилган бир сурат Уринбойнинг эсига тушиб, беихтиёр кулгиси қистади. Қаттиқ жангда тўп ўқи Мюнхгаузеннинг остидаги отни қоқ белидан узиб кетади. Қизиқ-қизиқ-да барон буни сезмай, отни миниб юраверади. Жанг сал тиниб, отни сўрггани олиб борса, унинг ичаётган суви тегирмон новидан оққандай, белнинг узилган жойидан ерга шариллаб тушиб кетаётганмиш. Барон орқасига ўгирилиб, отининг қоқ ярми йўқлигини шундагина билибди...

Кечга яқин обкомнинг биринчи секретари Зиё Сахиевичнинг ўзи қўнғироқ қилди. У — хушфеъл, хушмуомала, муктадон одам бўлиб, ҳаммани ўзи билан баробар кўриб гаплашар, ҳар қандай ишнинг оқибатидан кўра, аввало унинг сабабини ойдинлаштириб олишга ҳаракат қиларди. Бу гал ҳам шундай бўлди. Зиё Сахиевич Уринбойдан ҳол-аҳвол сўради: банк ишига доир бир неча саволлар берди: «Биздан ҳеч қандай ёрдам керакмасми?— деб су-

риштирди. «Йўқ, раҳмат!»— деган жавобни олгач, муддаога ўтди:

— Бўлмаса, сиздан бизга ёрдам керак. Хабарингиз бор, баҳорда область қурултойида «кемага тушганинг жони бир», деб келишган эдик. Банда ишлайдими, обкомдами, матлубот кооперациясидами — бундан қатъи назар, ҳар бир одам шу область учуи қайишиши керак. Энди ўзингиз ўйланг: бир колхоз неча ойдан бери кунни кун, тунни тун демай ишлаб, пахта ўстирса, шу пахтасини энди лаганга сузиш учун озгинагина ўғитга зорлик сезса. Ўғит давлат омборида турса-ю, уни олиб кетишга пули бўлмаса. Пулдор ташкилотда ўтирган бир ходимимиз эса қандайдир қоғозни рўқач қилиб, ундан шу арзимаган ёрдамни аяса. Буни инсофдан деб бўлармикин сизнингча?

— Гапингизга тушундим, Зиё Сахиевич,— деб худди шу гапнинг оҳангида жавоб қилди Ўринбой сал овози қалтираб.— Тўғри, бу инсофдан эмас. Лекин шу пулдор ташкилотда ўтирган ходим давлат томонидан қўйилган назоратчи бўлиб, у аввало давлат манфаатини ўйлаб иш тутган бўлса-чи?

— Хўш, хўш?

Телефоннинг нариги қулоғида турган одам ўз гапига астойдил қизиқаётганини сезиб, Ўринбой дадиллашди:

— Гап шундаки, сиз айтган колхоз, тўғрироғи, унинг раҳбари олишнинг бериши борлигини унутиб қўйган. Ҳали бултурги қарзларини узгани йўқ. Бу йилги ажратилган ўғитниям, қарзниям тамом олиб бўлган. Буни қарангки, ёнидаги қўшниси ҳар килограмм ўғит ҳисобига ўн беш килограмм пахта олибди-ю, буники беш килограммга бориб-бормабди. Шу ўғит ўзининг ерига тўлиқ тушганига унча ишониб бўлмаяпти.

— Қаёққа тушади бўлмаса?

— Тўғрилигига кафил бўлолмайману, биздаги маълумотларга кўра, «Жумҳурият»га берилган ўғитларнинг ҳузурини «Қоракўл» кўраётган эмиш.

— Йўғ-эй?!

— Шунақа. Аммо аниқ далил-исботлаб беришга бизнинг банкимиз ожизлик қилади.

— Сиз ожизлик қилсангиз, буни биз боплаймиз. Лекин илтимос, бу галги ўғитни «Сельхозснаб»дан мен ўзим сўраб олиб бергандим. Бу галча ҳам бирон ривоят топинг, бебурд бўлиб қолмайлик. Сиз айтган гапни албатта охирига етказамиз. Кейин «Ҳосилот»нинг қарэлариниям мен ўзим ўртада туриб ундириб бераман. Келишдикми?

— Хўп...

Ана шунда обком бюроси партия ходимлари, агрономлар, ҳисобчилардан иборат катта комиссия тузиб, «Жумҳурият» колхозида тафтиш ўтказдирди. Ҳамроалиев хусусида оғиздан-оғизга кўчиб юрган миш-миш гаплар юз фоиз тасдиқланди. Ҳамроалиев ишдан олинди, қаттиқ ҳайфсан билан партиядан зўрға илиниб қолди. Камқувват колхозни гажиш ҳисобига «мўл ҳосил устаси» бўлиб юрган «Қорақўл»нинг раиси Маҳмудали Акрамов ҳам жазосини олди. У қолоқ «Янгиобод» колхозига раис қилиб юборилди.

Шундан бери замонанинг зайли неча бор ўзгарди. Ҳамроалиевнинг «Жумҳурият» колхозидаги номаъқулчиликларидан хабардор бўлган раҳбарлар бирин-кетин бешқа ёқларга кетиб қолди, уларнинг ўрнига янги одамлар келди. Бу орада қайси бир йўллар биландир яна «тажрибакор» раислар саноғига кириб олган Маҳмудали Акрамов ҳали у, ҳали бу кўчада сарсон бўлиб юрган ошнаси Ҳамроалиевнинг қўлтиғига тиргак қўйиб, уни «Ҳосилот»га раис қилиб олиб келди.

«Ҳосилот» билан «Янгиобод»— кўшни колхозлар, ерлари бир-бирига туташ, деярли бир ариқдан сув ичади, фақат фарқи шуки, «Янгиобод»— пахтакор. «Ҳосилот» эса резаворчи.

Ҳаш-паш дегунча область раҳбарлари олдида иккаласининг нуфузи ошганда ошиб, айтгани айтган, дегани деган бўлиб қолди. Ҳамроалиев «Ҳосилот» колхозида ишни теплица қурдириш, колхоз боғига пароход шаклида ат-

рофини гир айвон қилдириб, меҳмонхона солдиришдан бошлади. Областга келадиган сал тузукроқ меҳмон шу ерда кузатиладиган бўлгач, йил-ўн икки ой дастурхонидан янги резавор узилмайдиган Ҳамроалиевнинг довруги тезда ҳамма ёққа гуриллаб кетди.

Ҳамроалиев «машъал чорвадор» бўлиб ҳам ном чиқарди: унинг колхози ҳар йили январь ойининг ўнинчи кунидан кечиктирмай, йиллик гўшт мажбуриятини тўлиқ бажариб қўярди. Бунинг ўзига хос тантанали маросими ҳам ўйлаб топилган эди. Январнинг ўнинчи числосида шаҳар аҳлини марказий майдонга тўплашар, гўштга топшириладиган моллар машиналарга ортилиб, «Қизил карвон» шаклида карнай-сурнай билан минбар олдидан олиб ўтилар, энг олдинги машинанинг кабинасида Ҳамроалиевнинг ўзи савлат тўкиб ўтирарди. Кейин газетада ҳам, радиода ҳам Ҳамроалиевнинг номи юз мақомга солиниб, зикр қилинаверарди...

Бу орада редакцияда ҳам катта ўзгаришлар бўлди. Қодир ака Қобилов Тошкентга, республика газеталаридан бирига ишга кўтарилди. Урнига, ўша ердан Жавлоний деган янги редактор келди. Буниси — вазмин, мулоҳазакор, жонсарак, кунда, кунора бирон янгилик ўйлаб топилмаса, кечаси билан уйқуси келмайдиган, дадил, камтар Қобиловнинг тамомила акси экан. Газетада нима кетиб, нима келаётгани билан иши йўқ, соясидан қўрқади, кела солиб, «ғамхўрлик» деган иборани газета саҳифасидан ситиб чиқарди, уни тўғри келса-келмаса «меҳрибонлик» билан алмаштирди, олифта кийинишни, машинада юришни яхши кўради, шунга яраша газетанинг мазмунидан ҳам кўра, безагига кўпроқ эътибор беради, масалан, тўртинчи саҳифада ўз фамилияси ажралиб туриши учун остида ҳеч бўлмаса, иккита «қўйди-чиқди» ҳақида эълон босилишини талаб қилади, нашриётда шундай эълон бўлмаса, ё ўзи судларга телефон қилиб ёки шофёри Аҳмадни юбориб, судлардан эълон топтириб келади.

Хуллас, Жавлонийнинг номи тўртинчи саҳифага ҳусн бахш этиб туриши учун шаҳарда ҳар куни икки оиланинг турмуши бузилиши керак.

Қобилов «бизнинг ошимиз ҳам пахта, нонимиз ҳам пахта», деб пахтачиликни газетада бош мавзу қилиб қўйган эди. Жавлоний редакцияга келган кунидан бошлаб, «бизнинг шароитимизда бош масала — хотин-қизлар масаласи, асосий эътиборни шунга қаратамиз», деб йўл-йўриқ берди. Шу гап устида Ўринбой билан икковлари қизаришиб ҳам олишди.

Бу — бундай бўлди: бир куни Жавлоний Ўринбойни ҳузурига чақиртирди. Хонада ўтирган ўрта ёшлардаги ориқ, қора хотинни кўрсатиб:

— Опамизнинг арзларига қулоқ солинг. Эртага бир ўткир фельетон ёзиб кинг,— деб буюрди.

Ўринбой аёлни хонасига бошлаб чиқди. Қўлида қорозга ўроғлиқ бир нарса бор экан. Суриштириб кўрса, у шаҳар маданият уйининг директори Собит Асроровнинг хотини бўлиб, бир кун аввал эри кўчадан ичиб келибдида, жанжал кўтарибди, жаҳл аралаш чангал солганда, бир тутам сочини юлиб олибди. Ўринбой Собитни танир эди. Ўзи урушдан мажруҳ бўлиб қайтган: ҳали ҳам миясида ўқ парчаси бор. Ҳадеганда ичкиликка ружу қилган одам эмас. Бировга озор беришни ёмон кўрадиган, хушфёъл йигит.

— Илгариям шунақа одатлари бормиди?

— Йўқ, ун беш йилнинг бадалида биринчи марта шундай қилишлари.

Ўринбой ўйланиб қолди: умр савдосидан иозик нарса йўқ оламда, бу хотиннинг эри-ку билиб-билмай шу ишни қилибди, эҳтимол бу — ароқнинг касофатидир, эҳтимол миясидаги дарди асар этгандир, энди уни газетада фельетон қилиб чиқса, икковининг гулдек турмуши бузилиб кетмайдими?

— Нечта боланглар бор?

— Иккита.

— Мақсад эрингиз билан турмуш қуриб кетишими ёки ажралишими?

— Албатта, турмуш қуриб кетиш-да, иккита боласининг тирик етим бўлишини ким хоҳлайди? Кейин ўзлари ярим жон одамлар, бизсиз ҳоллари нима кечади?

— Бўлмаса, эрингизни чақиртириб келсам-да, роса тавбасига таянтирсам, кейин фельетон ёзиб ўтирмай, икковларингизни яраштириб қўйсам, нима дейсиз?

— Нима дердим? Жон дейман, умрингиздан барака топинг, ука!

Ўринбой худди шундай қилди. Эртасига эр-хотин редакциядан шод-хуррам қўлиқлашиб чиқиб кетишди. Аммо кечга яқин Жавлоний фельетонни талаб қилганида Ўринбой бўлган гапни айтувди, редакторнинг ранги кўкариб, тепа сочи тикка бўлди:

— Ие, одам эмас экансиз-ку! Шундай мавзуниям киши қўлдан чиқарадимиз?! Кимсан — шаҳар маданият уйининг директори, яъни идеология фронтининг бир масъул ходими хотин-қизларга бой-феодалларча муносабатда бўлса-ю, сиз уни силлиққина яраштириб жўнатворсангиз! Бунақа мавзуни буюртириб ҳам тополмайсиз.

— Ахир бизнинг мақсадимиз одамларнинг уйини бузиш эмас-ку!

— Бузиш-бузишмасми, лекин зўр материални ҳаром қилибсиз! Иккинчи сизга бунақа ишни топширмаганим бўлсин!

— Ихтиёрингиз!

Жавлонийнинг ўзи хотинига ҳақиқатан ҳам тўлиқ «эрк» бериб қўйганлардан, тўғрироғи, хотинининг чизган чизигидан бир энлик ҳам нари-бери чиқмайдиганлардан эди. Хотини Маликахон — шаҳардаги савдо базаларидан бирининг директори. Умрида фарзанд туғиш деган «азоб»га рўпара бўлмаган, тухумдек силиқ ва мулойим Сал тана қўйиб юборганини айтмаса, ҳуснидан зиғирча ворланадиган ери йўқ. Тўпнончадай бир тутам Жавлоний

унинг олдида ёш болага ўхшайди, гапирганида сўзлари зоғора нондай уқаланиб кетади.

Жавлоний редактор бўлиб келгач, яна бир ўзгариш рўй берди. Илгари «редакция» номини эшитганда лабига учуқ тошадиган, редакция кўчасидан етти чақирим наридан ўтадиган одамлар: магазинчилар, ошхона, бозорком ходимларининг оёғи идорадан узилмайдиган бўлиб қолди. Шундай кишилар ҳақидаги танқидий материаллар ҳам газета саҳифасидан аста-секин тушиб кетди. «Биз савдо ходимларини нуқул ёмонлайвермасдан, уларнинг яхши томонларини кўрсатиб беришимиз керак», деб қўярди летучкаларда Жавлоний. Башарти, савдо ташкилотларида ҳақиқатан кўп йиллардан бери ҳалол ишлаб келаётган асл заҳматкашлар қаламга олинганида, бу гапнинг ҳаққонийлигига эътироз билдириб бўлмасди. Аммо газета саҳифасига қалқон қилиб олиб чиқилаётган, кўкларга кўтарилиб мақталаётган кишилар асосан Маликахоннинг даврасига мансуб бўлиб, кунда ё кун ора Жавлоний билан бир лагандан ош еб, бир пиёладан чой ичаётган одамлар эди.

Ҳамроалиев ҳам редакцияга бот-бот келадиган бўлиб қолди. У Жавлонийнинг хонасида икки-уч соатлаб ўтирарди-да, кейин редакторни машинасига солиб, бир ёққа олиб кетарди. Айтишларича, колхознинг теплицасига бориб, миллиард ўйнашар эмиш. Гоҳ-гоҳ у ерга область катталаридан ҳам бориб турармиш.

Ҳамроалиев редакцияга келганида, гоҳо Ўринбойни кўриб қолса: «Қўлингдан нима иш келди, мана, аксинча, редакторинг билан ҳам оғайни бўлиб олдим, истасам, ўзингни ишдан ҳайдатвораман», дегандек киноя аралаш такаббурлик билан илжайиб қўярди. Бунга Ўринбой: «Кўрамиз», бузоқнинг югургани қайгача бораркин?— деган каби истеҳзо билан кулиб, индамай қўя қоларди. Гарчанд «Ҳосилот» колхозининг «чорвачиликни юксалтиришдаги ютуқлари»га бағишланган мақолалар Ўринбой мудирлик қилаётган бўлимдан ўтиб, сўнг газетага чиқаётган

бўлса-да, бу «ютуқ»ларнинг ҳақиқийлигига, бунда ҳеч қандай фириб йўқлигига унинг ўзи унча ишонмас, юрагининг бир чеккасида бунга ҳамиша андак шубҳа бор эди. «Ўрганган кўнгил ўртанса қўймас». Уша вақтда «Жумҳурият»дек қолақ колхозни қон қақшатиб, унинг селитрасини бировларга пуллаган одам «Ҳосилот»дек сердаромад хўжаликда тўғри иш тутаётганига ишониш қийин.

Бир гап Ҳамроалиев Жавлонийнинг кабинетига ўтирганида, у ерга Ўринбой нима иш биландир кириб қолди. Ҳамроалиев диваннинг суянчиғига орқасини бериб, виқор билан оёқ чалиштираркан, Ўринбойга қочирим қилди:

— Ота ўғил, бизнинг колхозгайм бир қадам рағжида қилсинлар! Ютуқларимизни ўзлари бир ёзармиканлар, деган умидимиз бор. Ҳамиджондаги шовла билан коньяк бизда ҳам топилади.

— Қани, омон бўлсак, бориб ҳам қолармиз...

Ўринбой бошқа гап айтмай, чиқиб кетди. Ҳамроалиев: «Бопладимми, редакторингнинг олдида?» — дегандек иш-шайганича қолди. Унинг «шовла билан коньякка» шама қилаётганининг боиси — яқинда Ўринбой дўсти Ҳамиджоннинг колхозига чиқиб, у билан боғда шовла еб ўтирганининг устига бориб қолган эди.

Шу гапдан беш-олти кун ўтгач, Ўринбойни редактор ўз ҳузурига чақирди.

— Юсуфали ака: «Нима, Темировнинг биздан зардаси борми, колхозимизга ҳеч келмайди», деб астойдил хафа бўляптилар. Биласиз, колхоз куни кеча йиллик гўшт планини ўн кунда бажарди. Шунга ўзингиз бориб, битта яхши саҳифа уюштириб келсангиз.

Ўринбой, «йўқ» десам, редакторнинг кўнглига яна бирон гап келмасин, деган андиша билан бу таклифга кўниб қўя қолди.

Унинг одати — бирон ёққа борадиган бўлса, олдидан овоза қилмай, тўғри жўнаб кетаверарди. Колхозда банкда ишлаб, қишлоқ шаронтини сув қилиб ичиб юборган эмасми, раҳбарларни қайси фаслда қаердан

топиб олишни жуда яхши биларди. Раис уйда ётгани қолда, уни «адирда» ё «далада» десалар, баъзи мухбирлар сингари «қа, шунақами» деб ишониб, орқасига қайта-вермас эди. Бу сафар ҳам одати бўйича иш тутди. «Ҳосилот»га пиёда жўнади. Бу колхоз идораси шундоққина шаҳар ичида, марказдан икки бекат нарида эди.

Идорадаги сон-саноқсиз хоналарда Уринбойга бирон тирик жон учрамади. Саройга кириб, қоровулдан сўраган эди, у: «Бухгалтерлар ҳисоботни тугатиб, топширгани районга олиб кетишган, раиснинг қайдаликларини билмайман, у киши катта одам, қайга бориб, қайга қўнишларини бизга айтмайдилар», деди. «Демак, теплицадан топаман уни,— деган қарорга келди Уринбой.— Мабодо, у ерда бўлмаган тақдирда ҳам, нотаниш одам теплица оралаб қолган югурдаклари орқали дарров қулоғига етади».

Саройдан чиқиб, эллик-олтмиш қадам босиб-босмаган ҳам эдики, унг тарафда катта бир қўрғонга кўзи тушди. Иккала қаноти очиқ турган дарвозадан очиқ ҳавода танасини офтобга тоблаб, кавшаниб ётган молларни кўрди. «Ҳамроалиев ҳақиқатан ҳам ишни дўндирган экан-ку, шу сўқимхонаси бўлса керак, яна овора бўлиб келиб юрмасдан, йўл узра молбоқарлар билан биратўла гаплашиб кета қолай», деб қўрғонга бурилди Уринбой.

У ерда қотмадан келган, яноқ суяклари бўртиб турган, чўққи соқоли шапалоқдай юзига ярашган мўйсафид қора чопонининг этагини бар уриб, молларнинг тагини кураётган эди.

— Ҳорманг, отахон!

— Бор бўлинг, ўғлим! Келинг!

— Қа, молларни семиртирворибсиз-ку!

— Емиши кунжара билан шелуха бўлгандан кейин семиради-да, бой бўлгур! Боз устига комбикорм деган нарсадан терт қилиб бериб турилса!

— Силос билан пичан ҳам берарсизлар?

— Йўқ, унақа нарсаларни қайдан оламиниз? Ҳў, анови

той қилинган бедадан пича-пича егизиб турамиз,— деб чол оғилхона томидаги гарамни кўрсатди.

— Ахир, колхоз маккажўхорини кўп эккан-ку, нега бу молларни силос билан боқмайди?

— Силосни колхоз ўз молларига егизади-да!

— Булар-чи?

— Булар — Зариф Аҳмедовники. Яъни, «Заготскот»-ники.

— Шунақа денг?— таажжубланиб сўради Ўринбой.

— Ҳа шунқа, бой бўлгур. Булар — гўштга келган моллар. Биз уларни боқиб, этига эт қўшиб, кушхонага жўнатамиз. Колхозга ҳеч алоқаси йўқ.

— Узоқ боқасизларми?

— Семиришига қараймиз,— чол чарчади шекилли, қаддини ростлаб, бирпас куракка суянганича қолди.— Яқинда ҳаммасини машиналарга ортиб, кушхонага жўнатишувди. Энди беш-олти кун оёғини узатиб, дам оларканман-да, деб турсам, кушхона олмади чоғимда, тагин қайтариб, жойига келтириб қўйишди.

— Хўп, раҳмат, ота!— Уйлаган иши бўлмаганига афсусланиб, Ўринбой кетишга чоғланди.

— Утиринг, чой қилиб берай...

— Қуллуқ. Раисни излаб юрибман.

— Раисми? Теплицададир. Боягина машинада ўтиб кетувди.

Раис ҳақиқатан теплицада экан. Бу ер «теплица» номи билан юритилса ҳам, аслида боғнинг ўртасига тўрт томони айвон қилиб солинган баланд меҳмонхонадан иборат, теплица эса боғнинг этагида.

Ўринбой келганида, Ҳамроалиев биллиард ўйнаётган бўлса керак, қоровул кириб айтгач, бир қўлида кийни кўтарганича, ичкаридан ҳовлиқиб чиқди.

— О, келсинлар, келсинлар, қадамларига ҳасонот, ўртоқ Темиров!

Ҳамроалиев кучоғини очиб келаётган эди, Ўринбой совуққина қўлини узатиб қўя қолди.

— Бу кишини танийсизларми? — атрофида қўл қовуштириб турган мулозимларидан сўради у. Кейин ўз саволига ўзи жавоб қайтарди: — Бу киши областимизнинг катта ёзувчиларидан «Ў. Темир» бўладилар. Ичак узди фельетонларнинг бари шу кишининг қўлларидан чиқади-да! Ҳи-ҳи-ҳи!

Ҳамроалиев Ўринбойни катта бир хонага бошлаб кирди. Узун столга дастурхон тузалган бўлиб, устига оқ дока ташлаб қўйилган экан.

Ҳамроалиев докани шартта тортиб олган эди, Ўринбойнинг кўз ўнгида анвои неъматлар намоён бўлди: кишининг қоқ бели бўлишига қарамай, ишқомдан янги узиб келингандек диркиллаб турган ҳусайнилардан тортиб, ҳар биттасини сиқсангиз шарбатига баҳузур коса тўладиган анорларгача, кўм-кўк бодринглардан тортиб, ақиқдай қипқизил помидорларгача... Астойдил ҳафсала билан ўтирган бир жўра улфат бу дастурхонни тонг отгунчаям қуритолмайди!

Ҳаял ўтмай, гулдор косаларда қобили шўрва, катта лаганда ҳил-ҳил пишган гўшт келди. Ҳамроалиевнинг ўзи қадаҳларга коньяк тўлдирди.

Ўринбой худди бировга тайёрлаб қўйилган зиёфатга беҳосдан келиб қолган ва энди кетишини ям-кетмасини ям билмай турган кишидай ўзини жуда ноқулай сизди.

— Қўшнимизнинг келинидай намуноча қимтинасиз, ёзпаиброқ ўтираверинг, — деди Ҳамроалиев унинг ҳолатини фаҳмлагандай. — Қани, бир иштаҳани очиб олайлик!

Хонани бир лаҳза қадаҳлар жаранги тутди. Ўринбой ўзига қўйилган коньякдан жиндак ҳўплаб яна столнинг четига қўйди.

— Ҳе, йўқ, ота ўғли, бунақаси кетмайди! — Ҳамроалиев қадаҳни олиб, Ўринбойнинг қўлига бошқатдан узатди: — Озиб-ёзиб бир келганда бизни хафа қилмоқчимисиз? Қани, тагигача кўтаринг!

— Йўқ, ундаймасу, оқшом редакцияда навбатчиман, — деб Ўринбой ёлғон важ кўрсатди.

— Ҳе, унгача бунақа коньякдан ўнтасининг кайфи тарқалиб кетади. Олавурунг!— Ҳамроалиев соққаси бирдек ўйнаб турадиган кўзларини Ўринбойга тикди. Унинг бу қарашида синчковлик, манманлик, безовталиқ аралаш мураккаб бир ифода акс этарди.— Ё редакторингизга телефон қилиб, навбатчиликдан бўшаттириб қўяйми?— У, оқиш юзидаги заҳилликни яна ҳам бўрттириб турган қора қошларини такаббуруна чимирди.

— Кераги йўқ. Қани, олдик, бўлмаса!— Ўринбой қадаҳни даст кўтариб, тагигача сипқорди. У ичкиликдан ўзини тортиб ўтирганининг боиси — озгина пивомиде, ароқми, коньякми ичгудек бўлса, қора мағиз юзи дарров пўсти арчилмаган лавлаги тусига кириб кетарди. «Майли, бўлганича бўлар», деб иккинчи қадаҳни ҳам «оқ» уриб берди.

— Газетамиз йиллик гўшт топшириш планини январдаёқ бажарган колхозга саҳифа бағишламоқчи. Шунга келувдим,— деди Ўринбой «энди дастурхонга фотиҳа қилиб, амалий ишга кўчайлик», деган маънода.

— Хабарим бор. Домла Жавлоний айтувдилар. Ҳозир шовла келади, шуниям еб олайлик, иш қочмайди, ота ўғли!

— Бўлмаса, унгача ўзингиз колхознинг чорвачиликни ривожлантиришдаги тажрибаларидан гапириб берсангиз...

— Буям бўлади. Лекин яхшиси, сизга аввал бир теплицамни кўрсатайин.

Ҳамроалиев «теплицамни» сўзини алоҳида гурур билан, чертиб айтди.

Теплицаси усти сидирғасига ойнабанд ертўланинг зинасидан роса олти поғона санаб пастга тушсанг, қиш қўйнидан чиқиб, ўзингни саратон сийнасида кўрасан, деган гап экан. Ташқарида шипшийдам дарахтларнинг кузда хазон бўлган барглари аллақачон ириб-чириб ётибди-ю, бу ерда наботот оламининг тантанаси ҳукмрон: чўғдай ловилловчи қизил шойи гуллар қулф уриб очилган, помидорлар мевасини кўтара олмай, тиргакларга суяниб қолган, бодринглар «мени қачон узасиз», деб инсон қўлига маҳтал.

Гоҳ-гоҳ қайнатасиникига қишда меҳмон келиб қолганида, Уринбой дастурхонда янги бодринг билан помидорни кўриб: «Булар қаёқдан пайдо бўлдийкин-а», деб ажабланарди. Қаёқданлигини мана энди фаҳмлади. Сўнгги пайтларда Зариф Аҳмедов тилида «Юсуфали ака» номи тез-тез зикр бўлаётгани, унинг уйдаги ўтиришлар Ҳамроалиевсиз ўтмаётгани бежиз эмас экан. Уринбой бу ўтиришларнинг битта-яримтасида тасодифан қатнашган, бошқаларининг таърифини командировкадан қайтгач, хотинидан эшитган.

— Кўрдингизми, шаҳар аҳолисини қишдаям мана шу теплицадан чиққан тансиқ резаворлар билан таъминлаяпмиз!— Ҳамроалиевнинг кўксов одамлариникига ўхшаш хирилдоқ овози теплицани суқланиб томоша қилаётган Уринбойнинг хаёлини бўлди.

«Шаҳар аҳолисини таъминлаяпмиз» эмиш! Биронта бозордан, дўкону ошхонадан, ҳаттоки ресторандан бу неъматларни дориликка ҳам топиб бўлмаса, ким экан ўша аҳоли?» Жавлоний билан Зариф Аҳмедовларми? Қачондан бери булар «шаҳар аҳолиси»нинг тимсоли бўлиб қолди?..

— Қани, ота ўғли, помидор-бодринглардан болаларга беш-ўнта узиб олинг!

— Раҳмат! Кераги йўқ.

— Э, зап одам экансиз! Бу нима, от билан туямиди! Мирзаҳмад!— мулозимларидан бирига буюрди раис,— битта пакет топиб, акангга резаворлардан узиб бер!

Уринбой теплицадан пакетда бодринг билан помидор эмас, худди бир қоп дард-ғам кўтариб чиққандай бўлди. Қўлидаги юкини бояги столга қўйиб, асл муддаога кўчди:

— Уртоқ Ҳамроалиев, вақт ўтиб қоляпти. Чорвачилик хусусида гаплашиб олсак.

— Ҳозир, албатта гаплашамиз. Яна бир қултумдан отайлик,— Уринбойнинг иккала бети қизилча тусига кийиб, кўзлари қонталаш бўлиб қолганига Ҳамроалиев уни кайфи ошдига йўйди шекилли, меҳмонни тузукроқ маст қи-

лиш пайига тушди. Лекин Уринбойнинг одати ҳарчанд қизаргани билан эс-ҳушини ҳеч йўқотмас эди. Улар яна бир қадахдан коньяк ичишди. Шундан кейинги ва Ҳамроалиев чорвачиликдаги «тажриба»ларидан сайрай кетди.

Унинг ҳикоясига қараганда «Ҳосилот» колхози чорвачиликни ривожлантиришдан нари ривожлантириб, Тянь-Шань тогининг чўққисига чиқариб қўйгандек эди. Колхозда машиналашган қорамол фермаси бор. Сигирлардан йилига юз фойиз бузоқ олинади. Бузоқларнинг эркаги алоҳида ажратилиб, гўштга топшириш учун махсус сўқимхонада боқилади. Буқачалар эски йилнинг чиқишига лорсиллаб, пичоқ тортишга тайёр бўлади. Шунда дарров «қизил карвон» қилиниб, давлатга топширилади. Хуллас, колхоз гўштни ўзи ўз фермасида етиштиради.

Аммо Ҳамроалиевнинг гаплари қулоққа силлиқ ва ёқимли эшитилса-да, уларни муночоқдай маъниқ ипига тс-ганда, тс-ниги, бир-бирига тўғри келмай, кўпи халтада қолиб кетар эди. Уринбой мана шунисига ҳайрон бўлди. Ҳайрон бўлди-ю, лекин суҳбатдошини чўчитмаслик учун ҳозирча индамади.

Хўп, колхоз гўштнинг ҳаммасини ўз фермасида етиштирар экан. Унинг бир юз йигирмата сигаги бор. Шу сигирларнинг ҳаммасидан юз фойиз бузоқ олинаётгани ҳам тўғри бўлсин. Аммо бузоқларнинг ҳаммаси эркак бўлиб туғилмас. Ақалли ярмиси урғочи бўлар. Урғочилари эса, фермани тўлатиш учун колхозда олиб қолинади. Демак, гўштга боқишга олтиштаси қолади. Ҳолбуки, колхоз йилига гўштга деб давлатга юз эллик-икки юзта мол топширади-ку! Қолганини қаёқдан олади? Ё биялар ҳам бузоқ туғадиган бўлиб кетганми?

Ҳамроалиев «чорвачиликни ривожлантиришга катта ҳисса қўшаётган сўқимхона илғорлари»нинг номларини айтишга ўтганда, хаёл уммонида қаёққа сузишини билмай, чўқишга юз тутган Уринбойга нажот чилвирини ташлагандай бўлди.

— Уша илғорларингиз билан бир учраштирсангиз!—
ўзини иложи борича содда кўрсатишга уриниб, илтимос
қилди Уринбой.

— Бажону дил!— Ҳамроалиев даҳлизда куйманиб юр-
ганлардан бирини чақирди:— Ҳожимирза! Бизнинг шофёр
га айт, машинани олиб чиқсин!

Ҳамроалиев Уринбойни... бояги сўқимхонага олиб
борди. Таажжубки, энди бу ерда одам кўпайиб қолган,
ҳалиги чол эса кўринмас эди. Оғилхонанинг эшиги олдига
бир машина жўхориюя ҳам келтириб қўйилибди.

Уринбой билан раиснинг истиқболига мош ранг мато-
дан пахтали камзул-шим, оёғига оқ кигиз этик билан ка-
лиш кийган, эти суягига ёпишган қирра бурун, иккала
бетига, пешанасига тангадай-тангадай қизил доғ тошиб
кетган новча одам пешвоз чиқди.

— Бу киши — бош молбоқаримиз Ҳозиқ Увайсов
бўладилар,— деб таништирди раис.

— Ҳа, шунақа,— Увайсов шундай дея ишшайган
эди, оғзи тўла тилла тиши ярақлаб кетди. «Қизиқ, бу
одамнинг шунча олифтагарчилик билан мол боқиб юргани
қизиқ», деган хаёлга борди Уринбой ичида.

— Сўқимхонадаги молларнинг ҳаммаси колхозники-
ми?

— Ҳа, шунақа...— Яна ишшайди Увайсов. Кейин
раис билан маъноли кўз уриштириб олди.

— Колхозники бўлмай, Хўжа Аҳрорники бўларми-
ди?!— энци қотганнамо гап қистирди Ҳамроалиев.

— Мен, бу ерда давлатнинг моллари ҳам боқилади,
деб эшитувдим, шунга сўраяпман,— деди Уринбой ваз-
минлик билан.

— Ҳе, ота ўғли, колхоз моли нима-ю, давлат моли
нима — ҳаммаси бир эмасми, бора-бора колхоз мулкиям
давлатга ўтиб кетади-ку!

— Давлатга ўтиб кетмайди, шакли давлат мулкига
ўхшаш бўлади!

— Хо-хо-хо, барибир-да!— Ҳамроалиевнинг зўрма-

ўраки кулаётганлиги кўзидан билиниб турарди.— Бунақа илмий гапларни қўяверингу, аммо эшитганингизнинг бир чеккаси тўғри. Зариф ака айтгандирлар-да?

Ҳамроалиев Уринбойга ўсмоқчилагандай қаради.

— Рост, у кишининг беш-олтита молларини вақтинча боқиб бераймиз. «Заготскот»да жой қолмаган эмиш...

— Ҳа, ўша кишидан эшитган эканман,— дея Уринбой шу билан бугун иккинчи марта ёлғон гапирди. Сўнг Увайсовга ўгирилиб сўради:— Онасидан ажратиб олиниб боқадган бир ёшли новвосларми шулар?

— Ҳи, шунақа...

Увайсовнинг бу сафарги ишшайиши Уринбойга худди масхарабозликдай туюлиб, «энди сендан гап сўрамаганим бўлсин», деб қўйди ўзича. Негаки, бу молларнинг жилаа бўлмаганда икки ёшда эканлиги, бир ёшли моллар ҳатто кишимиш бериб боқилганда ҳам бунчалик тана қўйиб юбермаслиги эчкини мушукдан фарқ қилолмайдиган одамга эм аён эди. Шунинг учун бўлса керак, гапнинг лангар чўчани Ҳамроалиевнинг ўзи илиб кетди.

— Сизга боя бир гапни айтмабман: биз бузоқларни онасидан ажратгандан кейин бир йил Қирғизистондаги яйловга чиқарамиз. Шундан кейингина сўқимхонага олиб тушиб боқамиз.— Муҳим гапни эслагандай, Ҳамроалиевнинг юзидаги чизиқлар қуюқлашди.— Ҳа, дарвоқе, биз чорвачилик билан бирга, қардош қирғиз биродарларимиз билан дўстликни ҳам мустаҳкамлаяймиз. Буниям саҳифанинг бир четига қистириб кетасиз-да!

Қизиқ... Колхоз плацини бажарган. Энди янаги йил шу маҳалгача, яъни роса ўн бир ой унинг қулоғиям, суюғиям тинч. Хўш, манави лорсиллаб турган молларни нима қилади? Бозорга олиб чиқиб сотадими? Ё сўйиб, гўштини колхозчиларга улашадими? Ё бўлмаса, планга қўшимча қилиб давлатга топширадими? Ё... бу моллар ўшангача см-хашакни бекорга еб, молбоқарларга «иш» орттириб ётаверадими? Уринбой раисдан шуни сўради. Ҳамроалиевни баъзилар «у зол одам, қаёқдан ташласангиз, мушуксифат

олдинги оёги билан тушади», дейишарди. Шу гап тўғри экан, бу саволга ҳам тез жавоб топди:

— Э, ота ўғли, ҳеч бунинг ташвишини қилманг! Бошқа одамга айтмас эдим, аммо сизга айтаман, бизми, бу молларни давлатга гўшт топиб беролмай, гаранг бўлиб юрган ландавур раисларга пуллаймиз! Ҳа, шунақа! Кейин пулга зотли мол олиб, фермамизни тўлатамиз!..

Бундай бўлса, «Ҳосилот» колхозининг чиндан ҳам гўштининг кони экан-ку! Ўринбой бекорга шубҳаланиб юрган бўлмасин тагин... Лекин бояги чол-чи? У сўқимхонани «Заготскот»ники дегани-чи? Балки янглишгандир... Ҳамроалиев айтяпти-ю, «Зариф аканинг беш-олти молларини боқиб беряпмиз», деб. Эҳтимол, Зариф Аҳмедов чолни ўша молларга қараб туриш учун юборгандиру, чоли қурғур адашиб, ҳамма молларни Зариф Аҳмедовники, дегандир...

Ўринбойнинг бошида ҳар хил хаёллар бамисоли ини бузилган қовоқ арилардай гинғиллаб, чарх ура бошлади, ё ҳалиги коньякнинг асаримикин бу? Унча кўп ичмаган эди-ку...

Бу гапларнинг тагига етишнинг бирдан-бир йўли — идорага бориш, ҳисобот дафтарларини кўриш, Ўринбойнинг бухгалтерликдан қолган бир одати бор: қайси колхозга борса, аввал раис билан гаплашади-ю, лекин оғзаки сўзларга ишониб кетавермай, идорага кириб, дафтарларни ҳам бир кўздан кечириб қўяди. Шундагина олган материалга кўнглида ишонч ҳосил қилади.

— Энди идорага борсак,— деди у ҳозир ҳам ўша одатига кўра Ҳамроалиевга. Худди бехосдан аччиқ қалампир чайнаб олгандай Ҳамроалиевнинг афти буришди:

— Идорада нима бор?— деди у тишини тишига босганича гижиниб.

— Баъзи рақамларни аниқроқ ёзиб олсак, девдим-да. — Э, газета ходимларини ижодкор одам десам, улар ҳам шунақа формалист бўлишаркан-да! Сизга бутун бошлиқ бир колхоз раисининг гаплари инобатга ўтмайди-ми? Бизга, ахир, областдан, Тошкентдан келган катта-

катта одамлар ишониб, идорангга олиб бор, дейишмайди-ку!

— Шунақа-ю, лекин саҳифа берамиз-да. Саҳифани қуруқ гап билан тўлгазиш қийин...

— Майли, идорага десангиз олиб боравераману, аммо ҳозир ҳеч ким йўқ. Ҳисоботни тугатишгандан кейин ҳаммасига бир ҳафтага жавоб бериб юборганман.

«Э, хом калла!— деган овоз келгандек бўлди Ўринбойнинг ичидан.— Юсуфали Ҳамроалиевни ким деб ўйлаясан?! У ўзининг номаи аъмолини келиб-келиб, сенинг олдинга ёйиб қўярмиди! Сенинг ҳисоб-китоб ишларидан ҳабаринг борлигини билади-ку, ахир?!»

Шундай бўлса ҳам Ўринбой раисдан: «Мабодо, бухгалтерсиз ишингиз битмаса, уни дарров топтириб келамиз!» — деган гап чиқичини кутган эди, лекин раис оғзига толқон солган одамдай миқ этмади. Майли, идорасига олиб бормаса бормас! Колхоз йиллик ҳисоботининг бир нусхаси қишлоқ хўжалик бошқармасида ҳам бор-ку. Керакли маълумотларни ўшандан олсаям бўлади.

— Йўқ эса, менга жавоб,— деди Ўринбой ҳалитдан бери шу фикр хаёлига келмаганига ўзиям ажабланиб.

— Энди саҳифа чиқмайдими?— Ҳамроалиевнинг овозида бояги ўйноқилик йўқолиб, у хийла хомуш тортган, қошлари керилиб, дилдаги ғазаб ва нафратга ўхшаш бир туйғу кўзларига қон бўлиб қуйилган эди.

— Нега унақа дейсиз? Чиқади... Уриниб кўрамиз... Шу гапдан кейин Ҳамроалиевнинг чеҳраси сал ёришгандек бўлди. Ҳотамлиги тутиб, Ўринбойга машинасини «инъом» қилди.

Ўринбой редакцияга етмай, почтахонанинг олдида машинадан тушди-да, «шу ерда жиндек ишим бор» деб, шоферга жавоб бериб юборди. Машинанинг қораси кўздан ғойиб бўлгач, орқасига қайтиб, қишлоқ хўжалик бошқармаси томон юрди.

Қиш қуруқ келиб қора совуқ бўлиб турганига кўча-

ларда одам кам, борлари ҳам бу ачимсиқ буюқдан тезроқ қутулиб олиш учун ён-верларига қарамай, манзилларига чопар эдилар. Уринбой қўлқопсиз қўлига совуқ ўтиб, нанжалари карахт бўлиб қолгандан кейингина кераксиз юкни кўтариб олганини сездди: «Нега пакетни ўша ерга ташлаб келмади-я,— деб ўйлади у.— Бу нима, хаёлпарастликнинг оқибатими ё нафс деган балои азимнинг соғлом ақлдан голиб келишими? Одамдан аломат мавжудот йўқ оламда. Ёзда бунинг юз пудини тўрт пулгаям олмайди, оёгининг тагида депсиб ўтади, қишда бўлса, қуриб-қақшаб ётган баргиниям кўзига сурма қилиб суртади».

Уринбой қўлидаги пакетни ариққа итқитиб, ҳам виждон, ҳам совуқ азобидан ўзини фориг этмоқчи бўлди-ю, лекин «бунга ахир, одамзоднинг меҳнати сингган-ку», деб унинг уволдан қўрқди. Энди бу ёғи неча пулдан тушади? У қишлоқ хўжалик бошқармасидаги инструктор-бухгалтер ошналаридан «Ҳосилот» колхозининг йиллик ҳисоботини сўраб олмоқчи эди. Уларнинг олдига Ҳамроалиевдан олган «совға-саломни» кўтариб кирса, ғалати туюлмайдими? Бунинг устига оғзидан коньякнинг ҳиди ҳали кетган эмас. Шунда бирдан эсига Қулмат тушди. Аввал чорвачилик бўлимига кириб, пакетни Қулматга бериб чиқади, вассалом!

Аммо Қулмат кўпдан бери кўришмай, соғиниб қолган дўстини осонликча қўйиб юбормади. Уринбой эшикдан бош суқиши биланоқ, жойидан дик турди-да, иккала қулочини ёзганича, оғир гавдасини лапанглатиб, Уринбойга пешвоз чиқди.

— Э, бормисан, дўстим, соғинтирвординг-ку!

Йиғим-терим мавсумида икковининг умри ҳам кўпроқ командировкада ўтиб, бир-бирлари билан анчадан бери дийдорлаша олмаган эдилар.

— Ўзинг омонмисан, бола-чақаларинг тузукми?— Уринбой ҳам Қулматнинг муомаласига яраша илиқ ҳолаҳвол сўради.

— Нечук, ўзингча йўқлаб келибсан бизни? Редак-

цияннга атайлаб бормаётган эдим, «қани, Урин ҳам бизни ахтарармикин», деб қадр синаб.

Қулмат Уринбойнинг штатсиз мужбирларидан эди. Касби зоотехникалик бўлгани учун у «Қишловни пухта ўтказайлик», «Жунни вақтида қирқиб олайлик», «Қўзилатиш компаниясини қизитайлик» қабилада ўқтин-ўқтин дастурий мақолалар ёзиб юрарди. Бир чеккаси улар ҳамқишлоқ ҳам эдилар. Шу икки ваздан бир-бирлари билан бот-бот кўришиб, улфатлашиб турардилар. Лекин феъл-атвор жиҳатидан бири — қўлнинг осуда, сокин суви бўлса, иккинчиси — уззукун билқиллаб қайнаб турган вулқон эди. Уринбойнинг сиполиги, оғир карвонлиги, камсухан ва камсуқумлиги унинг қотма, эти деярли устухонига ёпишган гавдасига нақадар монанд келмаса, боқувда ётган буқадай семиз, ёшига нисбатан барвақт қорни солиб юборган Қулматнинг тез ва чапдаст ҳаракат қилиши, қувноқлиги, одамга тез эл бўлиб кетиши дабдурустдан қараганда айри табиийроқ кўринар эди. Хуллас, феъл-атвор гавдага қараб улашиладиган бўлса, табиат хатосини тўғрилаб, уникини бунга, буникини унга олиб бериш лозим эди.

— О, қўлингдаги нима? — Қулмат боягидек кушчақчақлик билан Уринбойдан пакетни олди-да, қизиқсиниб шартта оғзини очди. — Э, «Ҳосилот»да бўлибдилар-да. Табриклаймиз!

— Нима билан? Олтига бодрингу тўртта помидор биланми? — сал энсаси қотди Уринбойнинг.

— Йўқ, нега? Юсуфали ака билан «юз очди» бўлиб олганинг билан! Буни ювмасак бўлмайди! Мана, газаги ҳам тайёр экан. — Энди униси биздан-да!

— Аммо ҳозир эмас. Инструктор-бухгалтерларда жиндек ишим бор, шуни битириб чиқай...

— Э, тушингни сувга айт, ошна! Иш эмиш! Улганингдан кейин ҳам уч кунлик иш қолади орқангдан! Соатни кўр — олтига яқинлашяпти, ҳар қанақа ишинг бўлса, вртага қиласан!

Қулмат Уринбойни қўярда-қўймай, бошқармадан бир маҳалла наридаги ошхонага бошлаб чиқди. Улар тўрдаги холи столлардан бирини эгаллашди. Дастёр қиз Лиза Қулматни кўрибоқ, унинг олдига югуриб келди. Қулмат пакетни очиб, ичидаги нарсаларни кўрсатган эди, Лиза худди йўлдан дур топиб олган кишидай кўзлари чақнаб кетди. Бошқа дастёр қизларни ҳам олдига чақирди. Ҳаммалари пакетни қўлдан-қўлга ўтказиб, бараварига чуғур-чуғурга тушишди. Ниҳоят, Қулмат бир жуфт помидор билан бир жуфт бодринг олиб, «Ҳамманглар учун», деб Лизага тутқазгач, улар ташаккур айтиб жойларига тарқалишди, Қулмат Лизадан тарелка, пичоқ сўратиб олиб, газак тайёрлашга киришди, ўнта кабоб, яримта ароқ буюрди.

Бир-икки рюмкадан ўтгач, аслида бир қоп ёнғоқдан фарқи йўқ Қулмат ликопга янги сузилган ҳолвайтардай яйраб кетди.

— Яхши қилибсан,— деди сихдаги кабобни газакка аралаштириб оғизга тиқаркан.

— Нимани?— ажабланди Уринбой.

— Нимани бўларди, Юсуфали ака билан ярашиб олганингни айтяпман-да.

— Нима, мен у билан отамнинг молини талашганмидим — уришиб-ярашаман. Редакциянинг топшириғи билан сўқимхонага борувдим-да...

— Э, шунақа дегин. Замон замон бўлиб, куёвлар қайнатасиниям газетага мақтаб чиқса бўлаверадиган бўп қопти-да?

— Нега унақа дейсан?!— Уринбой жаҳл билан слтаб ташлади. У, Қулматнинг баъзида мана шунақа жўяножўя қумоқ гапларини ёқтирмас эди.

— «Ҳосилот»да битта сўқимхона бор. У ҳам бўлса — «Заготскот»ники. Адашмасам, у идоранинг бош приёмишиги ўзларининг қайнаталари Зариф ака бўладилар шеклли, а, лаббай?

— Колхоз саройидан тепароқдаги қўрғонга ўрнашган сўқимхона-я?

— Ҳа, худди ўша!

— Уни менга Ҳамроалиев «бизники» деди-ку...

— А...— Қулмат пўк сўзлаб қўйганини энди тушуниб, оғзидаги гўштни ютолмай қолди.— Бўлса бордир...— деди сўнгра бўшашиброқ.

Ўринбойнинг сархушлиги шартта тарқалиб, мияси тез ишлай бошлади: демак, аввалги чол тўғри айтган, сўқимхона — давлатники. Шошма, шошма, ўша чол молларни машинага ортиб, яна қайтариб келишди, деган эди. Ҳамроалиев шу молларни «қизил карвон» қилган бўлмасин. Оббо, фирибгар-эй! Ахир бу — фирт кўзбўямачилик-ку?! «Сирим очилиб қолса, нима қиламан», деб қўрқмаганини қараг-а! Юракдан ҳам бор экан-да!

Қулмат гарчанд сирдош ошнаси бўлса-да, уни яна ҳуркитмаслик учун Ўринбой, «У гапларни қўявер», дегандай, бу гал ўзи рюмкаларни тўлдирди.

— Ке, кабоб совиб қолмасин, олиб ташлайлик!

Қулмат аёл зоти билан гаплашишга суяги йўқлардан эди. Лизани чақириб, ёнига ўтқазди, у билан нималарнидир ҳиринг-ҳиринг қилиб гаплашди, озгина ароқ ҳам ичирди. Кейин елкасига қоқиб: «Бўпти, келишдик», деди-да, яна турғизиб юборди. Ўз хаёли билан ўзи бўлиб ўтирган Ўринбой улар нимани гаплашди, нимага келишди, парво қилмади.

— Менга қара, Қулмат,— деди оҳиста Ўринбой икковлари яна якка қолишгач,— мен бир гап эшитдим, шу тўғрими?

— Хўш, хўш?

— Ҳамроалиев ўша сўқимхонадаги молларни «қизил карвон» қилиб майдондан ўтказган эмиш-а?

— Қайдам, балки шундайдир.

— Йўқ, сен менга тўғриси айт. Сен ахир, шу ишларнинг ичида юрган одамсан.

— У ёғидан келсанг, менинг вазифам чорвани қириш

эмас, кўпайтириш. Қолаверса, буни қайнатангдан сўра. Битта уйда турасизлар, шекилли,— Қулмат хахолаб кулиб юбордин.

— Сени одам деб гап сўрасам...— деди Ўринбой араз қилгандай.

— Ие, мен одам бўлмай, нима бўпман? Рост гапирсанг, онанггаям ёқмайсан-да шунақа...

— Рост гапинг шу бўлса...

— Хўш, яна нима дейин? Ўзинг биларкансан-ку, мендан сўраб нима қиласан?

— Ростми ўша гап?

— Ҳа, рост,— деди Қулмат сергак тортиб.— Юсуф-али ака «Заготскот»нинг гўштини ўзига едириб, зап иш қилди! «Мана!» деб, колхознинг бор молини элтиб топширганида, жабрини ман тортар эдим. «Чорванинг туёғини камайтирворибсан», деб областдан кўз очиргани қўйишмас эди...

— Ахир, нақд гўшт ўрнига қоғоз топширса, бу, давлатнинг, халқнинг кўзини бўяш-ку!

— Нега қоғоз топширар экан? Гўшт топширади. Лекин секин-секин.

— Тушунмадим.

— Нимасини тушунмайсан, ўзинг бухгалтерсан-ку! «Ҳосилот»— машъал колхоз. «Машъал» бўлгандан кейин гўшт мажбуриятини областда биринчи бажариб, ҳаммага ибрат кўрсатиши керакми? Керак. Аммо чорвада боқиб қўйган нақд моли йўқ. Хўш, нима қилади? «Заготскот»дан фалон тонна гўшт топширди, деб тилхат олади. Лекин шу молни эл-халқ кўзига кўрсатиши керакми? Керак. Бунинг йўли — боя ўзинг айтгандай, «Заготскот»нинг сўқимхонасидаги тайёр молларни «қизил карвон» қилиб майдондан ўтказиш. Кейин ўша тилхат ҳисобидан секин-секин бозордан мол сотиб олиб, «Заготскот»га топшираверади. Хоҳласа... У ёғини қўявер. Йўлини топибдими — қандини урсин!

— Йўқ, энди у ёғини ҳам айтасан!

— Отанг темирчи ўтмаган-ку, мунча гапни кавлаштирасан? Ҳа, майли, тилимни қичитиб қўйдинг, айтсам айта қолай. Аммо гап шу ерда қолсин. Хоҳласами,— Қулмат стол оша Ўринбой томонга энгашди,— хоҳласа қайнатангизга нақд пул топширади...

Ўринбойнинг кўз олдига ялт этиб, қайнатасининг ҳовли этагидаги оғилхонаси, унда боқилаётган моллар келди. Ўринбой шу топда ўша оғилхонанинг қўланса бўйи гуп этиб димоғига урилгандай кўнгли беҳузур тортди.

— Биласанми, йўқми, «Заготскот» дегани тубсиз кон, дўстим,— дея гапини давом эттирди Қулмат.— У ерда энг семиз молни ўртача семиз деб, ўртанчасини ориқ деб қабул қилишади. Шунинг ўзидан қанча гўшт қолади ёнларига. Тарозидан уришлари-чи! Бечора мижозлар автотарозининг будкасига кириб, «қани, тошини мен ҳам кўрай» дейишолмайди. Ҳа, хуллас, узумни еявергину, боғини суриштирмагин!..

Қулматнинг бу гапи «ўзинг ҳам шу ишларнинг нони-га шериксан-ку, хашакни шилдиратиб нима қиласан!» дегандай эшитилиб, Ўринбойнинг юрагига наштар каби санчилди. Ҳали ўзининг энг яқин дўсти шундай деб турса, бошқалар нима дейишаётган экан? Бундан чиқди, «думбажигар» ҳақидаги гаплар ҳамон йўқолмабди-да? Қайнатаси билан бир эшикдан кириб-чиқаётгандан кейин «ичкуёв» деган тавқи лаънат боягидек гарданида турибди, демак, одамлар унинг тўғрисида нима деб ўйласалар— ҳақлар. Ахир, «Қайнатам билан қозон-товоғимни бўлаклаб олдим», деб газетада эълон берган эмас-ку, битта эшикдан киргандан сўнг, у ёқда нима бўлаётгани билан одамларнинг нима ишлари бор?! Йўқ, энди у даргоҳдан эси борида этагини йиғиштириб кетмаса бўлмайди! Лекин қасққа боради?

Мана шу муаммо Ўринбойнинг миясини авжи пармалаб турган пайтда Қулмат бирдан:

— Ана, Ҳамиджон ҳам кеп қолдилар,— деб юборди-ю, Ўринбой тубсиз хаёллар оғушидан қутулиб, яна ўзини борлиқ қучоғида кўрди.

Ҳамиджон — Ҷуринбойнинг ҳисобчиликдаги ҳамкасб дўстларидан. Бир неча йилдирки, «Комсомол» колхозига раис. Районда ўзига яраша анча обрў орттирган. Илгари у ҳам Ҷуринбойга ўхшаш ориқ, қотма йигит эди. Раисликнинг бирон гашти борми, кейинги вақтларда иккала бети тўлишиб, этига эт қўшилди. Аммо Ҳамиджоннинг шу топдаги кўриниши гашт қилиб юрган одамга ҳеч ўхшамайди. Ҳорғинлик ва уйқусизликдан кўзлари киртайган. Одатда тиниқлиги билан кишини ўзига жалб этадиган иккала бети салқиб тушган.

— Ҳу, маишат зўр-ку! — тарелканинг тагида қолган помидор билан бодринга ишора қилди Ҳамиджон уларнинг столига келиб ўтираркан. — Соғ-саломат юрибсизми, дўстим, бола-чақалар тузукми? Сиз ҳам омонмисиз, Қулматвой?

— Раҳмат, ўзингиздан сўрасак?

— Биз ҳам юрибмиз. Бюродан чиқиб келяпман. Бир соатдан кейин исполкомда президиум бўларкан. Қишлоққа қайтиб ўтирмай, бир тамадди қилиб олай дедим.

— Ҳозир! — Қулмат шундай дея ўрнидан дик туриб кетди. Лизани стаклаб бориб, ошпазларга нималарнидир уқтирди. Кейин кўчага чиқиб кетди.

— Бюро яхши ўтдими?

— Ҳа, жуда зўр ўтди! Бедапояларнинг «жаноза»сини ўқидик.

— А?

— Ҳа, шунақа. Бедапоялар керак эмас эмиш. Ернинг умрини бекорга ўтказармиш. Бузиб, ўрнини пахта ё маккажўхори қилармишмиз.

— Унақада монокультурага қайтиш бўлади-ку!

— Албатта! Шу зайлда кетсак, уч-тўрт йилдан кейин давлатга ғўзапоя топширамиз — пахта тамом оқ палак бўлиб, ғози қолмайди.

Ҳамиджон аслида ичкиликка ҳуши бўлмаса ҳам, шишадан озгина ароқ қуйиб, зарда билан бир сипқорди.

— Шуни бошқалар ҳам биладими? Бундоқ чиқиб

гапиришса бўлмайдимиз?— деди Ўринбой астойдил ажабланиб.

— Ҳе, қизиқ экансиз-а, ким гапиради?

— Масалан, Маҳмудали Акрамов. Ахир у — депутат, «машъал» раислардан-ку!

— Гапирди. Ҳаммадан олдин отилиб чиқиб гапирди. «Бедапояларни йўқ қилиш тўғрисидаги фикрга жон-дилим билан қўшиламан», деди. Қаёққа борса, унинг кавушини тўғрилаб юрадиган лаганбардори Ҳамроалиев Акрамовнинг гапига тиргак қўйди. Унга нима, резавор экади. Пахтани оқ палак тугул, қора палак босиб кетиши билан иши борми!

Ҳамроалиевдан гап очилиб қолганига Ўринбой «қизил карвон» хусусида дилида тугилиб ётган гумонини Ҳамиджонга айтиб, унинг фикрини олмақчи бўлди.

— Э, дўстим, ўша кунги «қизил карвон» эрати¹ эканлигини фақат сиз билмасиз, холос. Буни кўплар билган. Билмасдан-чи! Ахир, ўшаларнинг ичида беш-олти кун аввал ўзимиз толширган моллар ҳам бор эди-ю...

— Катталар ҳам билишганмикин буни?

— Бунисидан хабарим йўқ. Аммо «гўшт планини бажаришда ҳаммаглар «Ҳосилот» колхозидан ўрнак олинлар, «машъал» деган ана шунақа бўлади», деб иккала оёғимизни бир этикка тикишяпти. Мана, мажбур бўляпмиз...

— Хўш, хўш?

— Колхозчиларнинг молини йиғиштириб олиб топширяпмиз-да! Йўқ эса, шунча молни биратўла қаёқдан оламиз?

Шу орада Лиза Қулмат буюриб кетган овқатни — каттагина лаганда ҳил-ҳил пишган пай гўштни келтириб қўйди. Қулмати тушмагур, маишатнинг кўзини билади-да! Ўзи қаёққа гум бўлдийкин?

¹ Вақтинча олинган буюм (шсва).

— Аммо Ҳамроалиев бизни кўп овора қилиб қўй-
япти, қисталоқ,— деди Ҳамиджон бир луқма гўшти
оғзига соларкан. Уринбой гапнинг поёнини эшитиш илин-
жида унга тикилиб қолди. Ҳамиджон чайнаганини ютгач,
давом қилди:— Узининг экиши — резавор, давлатга топ-
шириши чириган мева билан ириган сабзавоту, ҳеч кимга
гапини бермайди. Аъзоларининг кўни чорбозорчи бўлиб
кетган. Қачон қарасанг, растада кўкфурушлик қилгани
қилган. Баъзилари у ёғи Владивостогу бу ёғи Мурманск
деган жойларгача қатнайди.

— Колхознинг ишини ким қилади?

— Бизнинг аъзолар!

— Йўғ-эй!— Уринбой ишонқирамай сўради.

— Ҳа, шунақа! Аъзолари ўзининг ўрнига мардикор
солиб ишлатадиган қилиқ «чиқарган. Кунига ўн сўм бера-
ди. Райондаги кўп колхозларнинг одамлари мўмай пулга
учиб, «Ҳосилот»да мардикорлик қилшяпти. Авжи чопиқ
маҳалида куч етишмай, роса қийналяпмиз. Четдан одам
солиб ишлатгандан кейин бунинг нимаси колхоз бўлди,
хайронман!

Уринбой ўйланиб қолди. Яқингача шаҳарнинг тўрт
чеккасида тўртта резаворчи колхоз бор эди. Бозорда
ҳаммасининг қатор дўконлари бўларди. Бу дўконлардан
ёзин-қишин сабзавот, қовун-тарвуз, мева-чева аримас
эди. Тагин хусусий кишиларникига нисбатан анча арзон
нарх билан сотарди ўз молини. Қачон шу колхозлар
«Ҳосилот»га бирлашиб, Ҳамроалиев раис бўлдики, ўша
дўконлар аста-секин ёпилди, мева ва резавор сотиш бора-
бора буткул хусусий кишилар қўлига ўтди, нарх-наво эса
эски пул вақтида қанча бўлса, шундайлигича қолди.
Уринбой бу тўғрида кўп ўйлаб, ўйига етолмай юрарди,
сабаби бу ёқда экан!

— Балиқ бошидан сасигандан кейин шунақа бўлади,—
деб гапини улаб кетди Ҳамиджон қорни тўйганини
билдириш учун қоғоз сочиққа қўли, оғзини артаркан.—
Ҳамроалиевнинг ўзи дўконни катта қуриб юборди. Колхоз

богидан чиққан қуруқ меваларни махсус одамлар орқали Сибирь, Уралга элтиб соттиряпти. У ёқдан ёгоч олдириб келиб, бу ёқда бошқаларга пуллаяпти.

— Уни текшириб, танобини тортиб қўядиган одам йўқми?

— Акрамовдай тирговучи бўлганидан кейин ким унинг мушугини «пишт» дея олади? Қолаверса, усталигини кўрингки, теплица қуриб қўйган. Областга келган салгина дурустроқ меҳмонни оёғини ерга тегизмай, ўша ерга судраб кетади. Ахир, еган оғиз уялади, дегандай, ким унинг дастурхонидан туриб, «қани, ишингизни бир текшириб қўяйлик» дейди? «Ҳосилот»га асосий раис — Ҳамроалиев эмас, Акрамов. Ҳамроалиев унинг соясида меҳмонизмон кузатиб, ўзининг ишини битказиб юрибди, холос. Бўлмаса, Акрамовга «Ҳосилот»нинг юз гектар ерини «мана, пахта экволинг» деб тутқазиб қўярмиди!

— Шунақами?

— Ҳа, шунақа. Ҳамроалиевга жуда қизиқиб қолдингиз, бир нарса ёзасиз, шекилли?

— Езаман. Аввал тажрибаси ҳақида саҳифа тайёрламоқчидим, энди фельетон ёзаман.

— Зинҳор унақа қила кўрманг, дўстим!

— Нега?

— У билан курашишга вазнингиз енгиллик қилади. Ҳамроалиевлар сиздақа одамни ерга бир уриб киргизиб юборади, кейин чиқолмай қоласиз. Менинг маслаҳатимга юрсангиз, арғамчини узун ташланг. Улар ўз оёғи билан йитиб кетади.

Ҳамиджон ҳорғин кўзларини Ўринбойга тикканича, бармоғи билан столни чертаркан, шу чертик мақомида «шундай, шундай» дегандай бошини силкитди. Ташқарида аллақачон қоронғи тушиб бўлган эди. Лекин Қулматдан ҳамон дарак йўқ. Ниҳоят, ана у ҳам етиб келди.

— Ўтирибсизларми? Узр, уйга телефон қиламан деб, ушланиб қолдим.

— Биз ҳам турамиз энди

— Ҳамиджон, шошилманг, бирпас отамлашайлик.

— Йўқ, ошна, бошқа сафар. Ҳозир мажлисга боришим керак.

Улар Ҳамиджонни машинагача кузатиб қўйишди. Икковлари қолгандан кейин Қулмат:

— Менгаям жавоб,— деди.

— Ҳа, уйга кетмайсизми?

— Йўқ, уйдагилар учун мен бугун қишлоққа кетдим,— дея қиқирлаб кулди Қулмат. У яна ошхона тарафга қайтди...

Ўринбой шу кечаси алламаҳалгача ухлай олмади. Эрталабдан бери кўрган ва эшитганлари, айниқса, Ҳамиджоннинг фавқулодда ёзиллиб кетиб айтган гаплари унинг учун бир мудҳиш янгилик эди! У иссиғида унча билмаган экан, уйига келиб ўрнига ётгандан кейин ҳаммаси бир-бир эсига тушган сайин худди биров ёнидан ўйиб олаётгандек безовта бўла бошлади. «Қандай даҳшат! Қандай разолат!— деб ўйлар эди у.— Оламда ёлғончилик, риёкорлик, кўзбўямачиликдан оғир жиноят йўқ. Қадимда ўтган допишмандлардан бири: «Агар менга қолса, ёлғончиши энг бадкор жиноятчи қаторида ўтга солиб куйдираддим», деган экан, Булар бўлса, соат сайин, кун сайин ёлғон гапиряпти, кўзбўямачилик қиляпти, бунинг учун жазосини тортиш у ёқда турсин, билъакс, обрў. шуҳрат, мол-давлат ортиряпти. Яна бу қабиҳликларнинг барини бизга азиз ва мўътабар бўлган шиорлар пардасига ўраб қиляпти! Йўқ, бунга асло чидаб бўлмайди! Халқни, партияни мана шундай безбетлик билан алдаб, лақиллатишларига сира йўл қўйиб бўлмайди!»

Ўринбой дилида туғён ураётган аламли ҳисларини торгина кўкрак қафасига сиғдиrolмай, оғир уҳ тортди. Кўнгли сал бўшагандай бўлди. «Буларнинг барига сиз, коммунист Ўринбой Темиров ҳам шериксиз, бевосита бўлмаса ҳам, билвосита шериксиз!— деб таъна қилди унга ички бир овоз.— Сиз, ахир, журналистсиз, область газетасида қишлоқ хўжалик бўлимини бошқарасиз. Ўзингиз ёзма-

сангиз ҳам, бошқаларнинг мақолалари орқали Ҳамроалиев, Акрамовларни неча марталаб «машъал»дан олиб, «машъал»га солиб мақтаган, ҳаммани улардан ибрат олишга ундаганмасмисиз?! Яхшиям, бугун ўзингиз сўқимхонага, шунда ҳам тасодифан кириб, бояги чол билан гаплашиб қолдингиз. Йўқ эса, сиз ҳам Ҳамроалиевнинг «тажриба»сини саҳифа қилиб, кўзбўямачиликка мадҳсано ўқишнинг ажиб намунасини яратган бўлардингиз-ку!»

Шу топда Ўринбойнинг ёдига бирдан отаси келди. Қишлоқда уни «Темир батрак» дейишарди. Ўринбой унинг башарасини эслаёлмайди. Ҳатто бир парча сурати ҳам қолмаган. Темир ака қишлоқ камбағалларини уюштириб, районда биринчи колхозни тузган. Муштумзўрлар уни кечаси қайси бир мажлисдан қайтиб келаётганида чавақлаб кетган. Колхозлар ҳозиргидақа йириклашмасдан бурун қишлоқдаги майда хўжаликлардан бири Ўринбойнинг отаси хотираси-чун «Темиробод» деб аталарди. Ўринбойнинг асли оти Қорабой бўлиб, кейинчалик Ўринбой бўлиб қолгани ҳам шундан. Оваси Роҳила опа-чи? Сўнгги нафасигача колхоз ерида меҳнат қилди. Ҳали-ҳали Ўринбойнинг ёдида: урушнинг оғир кезлари — «ош авлиё, нон пайгамбар» бўлган дамларда Роҳила опа ўғлини ёнига олиб, даладан бери келмас эди. Ўззукун атрофидан шамол гувиллаб ўтиб турадиган дала шийпони эрта баҳордан кеч кузаккача бригада бошлиғи Роҳила опанинг уйи эди. Опа-бола кўпчилик қозонидан кунига бир маҳал тегадиган бир қосадан ёвғон аталага кўниб, шунга қаноат қилишарди!

Хўш, Темир батрак ҳам, Роҳила опа ҳам, уларга ўхшаш минг-минглаб фидойилар ҳам бир вақтлар келиб, Ҳамроалиев деган ҳаромхўр чиқади-ю, у бизнинг эзгу умидимизни хўрлайди, колхоздек мўътабар даргоҳда мардикорчилик тартибни жорий этади, деб колхоз тузишгавмиди? Йўқ, йўқ, бунга чидаб бўлмайди! Бу — отангдан қолган мевазор боғни биров болта кўтариб кириб, ер би-

лаи яксон қилаётганида, миқ этмай туришдек оғир жипоят!

Ўринбой ёнига қаради. Хотини хобдори ичган кишидек донг қотиб ётибди. Ҳатто иафас олиши ҳам сезилмайди. Унинг нариги ёғида Маҳзуна билан Мавзуна пишиллаб ухлашяпти. Туш кўрянтими, гоҳ-гоҳ каттаси бир нарсаларни ўзича жавраб, инқиллаб қўяди. Хатар келганида, одамзод аввало зурриётини тинчроқ жойга олади. Ўринбой ҳам Ҳамроалиев билан беллашаман деб, хатарли ишга қўл уряпти. Оқибати нима бўлишини қаёқдан билди? Балки курашдан вақтинча енгилиб, бели синиб чиқар? Унда бу — икки гулдек фарзандининг ҳоли нима кечади? Улар яна Зариф Аҳмедовнинг паноҳида қолаверадими? Унда булар ҳам онаси Сабоҳатдек молпараст, худбин бўлиб ўсади-ку! Йўқ, норасидаларни бу жирканч муҳитдан олиб чиқиб кетиш керак! Токи улар меҳнат билан топиладиган ҳар тишлам ноннинг қадрига етадиган бўлсин! Бундан ташқари Ҳамроалиевнинг кирдикорларига Зариф Аҳмедов ҳам чапишган кўринади. Буни қаламга олганидан кейин Ўринбойнинг, умуман, шу даргоҳда туриши ҳеч рисолага сигмайди!..

— Сабоҳат! Сабоҳат! — Ўринбой дабдурустан хотинини туртиб уйғота бошлади. Маст уйқуда ётган Сабоҳат бевақт ороми бузилганига аччиқланиб, зарда билан бир ниқтаган эди, тирсаги Ўринбойнинг кўкрагига тегиб, у тўшакдан икки газ нарига ағанаб тушди. Ўринбой ўзини ўнглаб олиб, яна ўрнига қайтди-да, Сабоҳатнинг бўйнидан қўлини ўтказиб, юзини унинг иссиқ юзига қўяркан, эр-каланганнамо гапирди:

— Сабоҳат, туринг жоним, кўзингизни очинг, гап бор!..

— Ҳм-м... Бирпас ухлаб туринг... — деди гўдак боладай тамшаниб хотини.

— Йўқ, менга қаранг, жуда зарур гап...

— Ҳали вақт эрта-ку, яна жиндак ухлаволайлик... — Сабоҳат ҳам Ўринбойнинг бўйнига қўл чўзди. Эрининг

кирпи тукидай диккайган соқоли юзига ботиб, уйқусини қочирди шекилли, ниҳоят, кўзини очди.

— Ҳаҳ, қуриб кетсин, соқолингизни олмаганмидингиз, бетимни чақа қилиб юборди...

— Соқолни қўяверинг, эртага оламиз. Аввал гапни эшитинг!

— Хўш, нима гап экан?

— Сабоҳат, жоним, бу ердан кўчамиз! Эртагаёқ мен уй топиб келаман, кўчамиз!

— Сассиқ мўридан аччиқ тутун чиқади, дегандек, яна ўша гапми?! Шунга мени уйқумдан бедор қилиб юрибсизми!

— Сабоҳат, тушунсангиз-чи, ахир, кўчмасак — бўлмайди!

— Ҳеч қасққа кўчмайман! Айтганман-ку сизга тиригим ҳам, ўлигим ҳам шу уйдан чиқади, деб...

Эр-хотини ўртасида аввал шивир-шивир билан бошланган гиди-биди тоғдан тушаётган кўчкидай борган сари авжланиб, чинакам даҳанаки жангга айланиб кетди. Ўринбой бир гапни айтса, хотини икки гапни саржинчининг ўтиридай тахлаб ташлайверди. Ўзини кўчишга мажбур этаётган асосий сабабини айта олмаслиги (гўрни айтадимми) бу жангда Ўринбойни қўлидан қиличи тушиб кетган аскардай ожиз қилиб қўйганидан, таразининг палласи нуқул Сабоҳат турган тарафга босиб тушаверди. Шу босидан охирида Сабоҳат ҳатто баланд келди:

— Сиз редакцияда ишласангиз ҳам, хотинингизга муомала қилишда қишлоқидан баттар феодалсиз! (У «қишлоқ» сўзини атайин чертиб айтди). Ақалли, хўжайинингиз Жавлонийдан ибрат олсангиз бўлмайдимми? Хотини ишдан келгандан кейин, оёғига иссиқ сув қилиб, тоғорада ювиб қўяр эмиш! Ойда бир марта Тошкентдан атайлаб одам олдириб келиб оёғининг тирноқларини локда бўяттирармиш! Анавини эр деса бўлади.

Бу гапни Ўринбой ҳам ундан-бундан эшитган, лекин

«бўзига кучи етмайдиган одамларнинг тўқиган гапи бўлса керак», деб ишонмаган эди. Мана энди шу гап уйда ўтирган Сабоҳатгача етиб келибди! Оч уйда қатиқ ивимайди дегандек, кичик шаҳарда ҳам ҳар қандай гап тарқалмасдан қолмас экан-да...

— Майли, бошқа уйга кўчайлик, оёғимни ювиб қўй десангиз, ювишгаям тайёрман,— деб жанжални ҳазил билан тугатмоқчи бўлди Ўринбой.

— Йўқ, бошимдан тилла сочсангиз ҳам, ота-онамнинг бағридан ҳеч қаёққа жилмайман,— деди Сабоҳат ҳамон бўш келмай...

Эртаси ва бошқа кунлари Ўринбойнинг умри гоҳ редакцияда, гоҳ қишлоқ хўжалик бошқармасида, гоҳ ҳовли қидириш билан ўтди. Колхознинг йиллик ҳисоботини кўриш, баъзи мутахассислар билан маслаҳатлашиш натижасида Ҳамроалиев ҳақидаги гумонлари тўғри бўлиб чиқди. У ҳақиқатда ҳам кўзбўямачиликни авжига чиқариб юборган экан. Унинг ҳақида саҳифа уюштириш бир ёқда турсин, бақувват бир фельетон ёзилмаса, бўлмайдиган даражада экан. Ўринбой шу фикрни Жавлонийга кириб айтган эди, аввал унинг ранги сутдай оқариб кетди, кейин сал ўзини босиб олиб:

— Ўртоқ Темиров, бу масалада андак шошмай туринг. Мен раҳбарлар билан бир маслаҳатлашиб олай. Ҳар ҳолда «машъал» колхознинг раиси-да,— деди.

«Тавба, икки карра иккидай равшан нарса-ку, бунинг нимасини маслаҳатлашиш керак экан?»— деб ҳайрон бўлди Ўринбой ичида. Лекин Ҳамроалиевнинг кирдикорларини эшитган ҳар қандай раҳбар: «Ҳе, шунақами, дарров унинг шармандасини чиқаринглар, бундай одамни бир дам сақлаб туриш ҳам гуноҳи азим», дейишига Ўринбой сидқидилдан ишонар эди.

Уша кuni нашриётдан қалам ҳақи теккан, яъни газетчилар учун ойда икки бор келадиган «байрам»нинг бири эди. Ўринбой ҳамкасб ўртоқлари билан одат бўйича, ресторанга кириб, пича кўнғил хушлади. Кўп эмас,

икки рюмка ароқ ичди. Универмагдан хотинига янги урф бўлган силов кофта, иккала қизига ёзлик кўйлак олди.

Уйга келса, хотини обрез устида сочини ювиш учун ёзиб ўтирган экан. Қовоғи солиқ. Ўринбой қўлидаги совга-саломларини узатган эди, зарда билан олди-да, нима-лигини ҳам суриштирмай, ўрта эшикдан ичкари уйга қараб итқитди.

Сабоҳатнинг бу қилиғи ниҳоятда эриш туюлган бўлса-да, Ўринбой ўзици вазминликка олди. Бир ҳисобда бунақа иш энди бўлаётгани йўқ. Сабоҳатнинг Астробод ҳавосидай бир кунда тўрт бор турланадиган феъли баъдига Ўринбой аллақачон ўрганиб ҳам қолган.

— Намунча, аввал суюнчи берсангиз-чи, яхши ҳовли топиб келдим. Эртага кўчамиз!

— Кўчмайман дедим, кўчмайман! Кўчасанг — ўзинг кўчавер, кагга кўча!

— Аввал, қайдан, қанақа ҳовли деб сўранг: шундоққина нариги маҳалладан, ораси ярим чақирим ҳам келмайди

— Менга деса, жаннатдан бўлмайдими! Ҳеч қаёққа кўчмайман!

— Кўчасиз, менга хотин бўламан десангиз, бу ерда ўтирмайсиз!

— Кўчмайман ҳам, хотин ҳам бўлмайман!

— Бўлмаса, болаларимни олиб чиқиб кетаверман!

— Нима? Нима?— Сабоҳатнинг иккала кўзи итни кўрган мушукнинг кўзидай ола-кула бўлиб кетди.— Болаларимни?! Мана, сенга бола!!!— Ўринбой илкисдан лупжигга тушган муштнинг зарбидан эсаси билан эшикнинг кесакисига бориб урилди. Кетидан қорнига тепки еди. Ҳамон ўзини ўнглаб, туриб олмаган ҳам эдики, Сабоҳат сочини юлиб, ёқа паррон қилганича:

— Дод, золимнинг дастидан,— деб бошини деворга бир-икки урди, юзларини тимдалай бошлади. Ҳаш-наш

дегунча қайнанаси Рисолатхон, Зариф Аҳмедов етиб келди.

— Вой, номард, хотин кишини ургани уялмайсанми?!—деб Рисолатхон Ўринбойнинг ёқасига ёпиша кетди. «Қайнатам ажратиб қўяр-ку», деб турса, Зариф Аҳмедов ҳам келиб, Ўринбойнинг елкасига бир-икки мушт туширди. Яхшики, эғнида пальтоси бор эди Ўринбойнинг. Йўқса...

Бирпасда ҳовли юзи қўни-қўшни, хотин-халажларга тўлди. Қий-чув, гала-ғовур босиб кетди ҳамма ёқни.

— Етим қўзи асрасанг — оғзи-бурнинг мой этар, етим бола асрасанг — оғзи-бурнинг қон этар,— деб жаврарди бирдек Рисолатхон.

Ўринбой гангсиб қолган, атрофида бўлаётган воқеаларнинг шиддатини уқиб ололмай, боши гаранг бўлганича, обрез бўйида ерга қараб ҳап ўтирарди. Яна бир оздан кейин ҳовлига «Тез ёрдам» станциясидан врач, милиция ходимлари етиб келди. Врач даҳлизда чўзилиб ётган Сабоҳатга бир нарса ҳидлатди, кўкрагига стетоскоп қўйиб қулоқ солди, кейин ичкариги уйга олиб киргизиб ётқизди. Милиция ходимлари эса акт тузиб, ўша ердаги одамларга қўл қўйдиришди, Ўринбой қўл қўйгани унамагач, уни машиналарига ўтқазиб, ўзлари билан бирга олиб кетишди.

VI

Дард-алам одамларнинг бошини тезда қовуштириб юборади, дейишарди. Аммо айш-фароғат ҳам уларни бир мағизнинг икки палласидек дарров аҳил-иттифоқ қилиб қўяр экан.

Дастлабки кунлари зогора нон увоғидай қовушмай бир-бирларига ётсираб, бир-бирларига синовчан кўз ташлаб, чекка-чеккада юрган одамлар энди бамисоли дарахтнинг пўстлоғи билан танасидек бир-бирларига чиппа ёпишиб

олишди. «Тенг тенги билан...» дегандек, тагин ҳаммалари жуфт-жуфт. Ушанда Уринбой билан Матлубанинг қўлтиқлашиб юришига бири ҳавас, бири ҳасад билан қараган эркагу аёллар ҳам энди бунга парво қилмай қўйишди. Шунинг учун Уринбойдаги тўртинчоқлик аста-секин барҳам топиб, Матлубани дадида қўлтиғига оладиган, уни кўргиси келса, хотинлар корпусига нйманмасдан бориб, навбатчи орқали чақиртириб чиқадиган бўлиб қолди.

Курорт ҳаёти чиндан ҳам айшли, фароғатли. Бу ерда на мажлис бор, на бош мақоланинг ташвиши-ю ва на командировканинг гами. Йигирма тўрт соатлик умринг минут-минутигача «қун тартиби» деб аталмиш бир тахта қоғознинг ичига жо этиб қўйилган. Номи ваҳимали қилиб «қун тартиби» дейилгани билан, аслида, бошдан-оёқ сенинг айш-фароғатинг, ҳордиғу истироҳатларингни кўзлаб тузилган. Унга амал қилиш-қилмаслик ҳам ўзингнинг ихтиёрингда. Масалан, унда, «понуштадан кейин пляжга тушиб чўмилиш» деган банд бор. Хоҳласанг тушасан, хоҳламасанг палатага кириб, уйқуни урасан, яхши-яхши тушларингни келган жойидан давом эттираверасан, ё бўлмаса, пансионат этагидаги бекатда дамо-дам тўхтаб ўтаётган электричкага ўтириб, бошинг оққан тарафдаги яқинроқ бир шаҳарга бориб, сайр қилиб келасан. Бироз сендан: «Хў, кимсан, қаёққа кетяпсан?»— деб суринтирмайди.

Одатда, маълум андозага солиб қўйилган, анҳордаги сув каби эртаю кеч бир ўзандан оқадиган ҳаёт ҳар қандай кишининг ҳам меъдасига тегади. Лекин курортда бундай эмас. Курорт ҳаёти сиртдан нақадар турғун, ўзгармас бўлиб кўринмасин, унинг тубидан ўйноқлаб ўтадиган шундай бир жўшқин, сермавж ирмоқлари, гирдоблари борки, булар сенинг дилиннга сурур, кўнглиннга ҳузур бағишлайди.

Эҳтимол, Матлуба бўлмаганда, шу ҳаёт ҳам Уринбойга бир чақмоқ қандчалик татимаган бўлармиди! У: «Лобардан кейин менинг дунёдаги муҳаббат достоянимга хоти-

ма чекилди», деб юрарди. Эвоҳ... У адашган экан. Яхшиям... адашган экан.

«Дард янгиланса, аввалгисидан беш баттар азоб беради», деб эшитган эди Ўринбой. Шу гап рост экан-да! Ҳа, унинг ўрни, кўзи битиб кетган дарди янгиланди! Дарҳақиқат, азоби ҳам илгаригидан ўн, йўқ, юз чандон зўр бўляпти! Бу алам, бу аланга қаёқдан ҳам унинг юрагига туша қолди? Энди ўчиришга Қора денгиздек ҳадсиз, ҳудудсиз баҳри уммоннинг сувлари ҳам ожизлик қиляпти! Учириш қаёқда, ҳар сафар Матлуба билан қўл ушлашиб, ёш боладай денгиз бағрига шўнғиганида, ўтга сепилган мойдек бу алангани беш баттар кучайтириб юборяпти!

Юрганда ҳам, турганда ҳам ҳаёлида Матлуба, тилида унинг номи, қулоғида унинг қўнғироқдай жарангдор овози, хиёбонларни сайр қилганидаги энтикиб-энтикиб нафас олишлари... Матлуба гоҳ-гоҳ майин, момикдай мулойим кафти билан Ўринбойнинг қўлини сийпалаб қўйса, бунинг ҳарорати аллапайтгача баданидан кетмай, Ўринбой умрида илк бор майнинг мазасини бир қултумгина татиб кўрган бўз йигитдай сархуш бўлиб юради...

Аmmo Матлубанинг ўзи ким? Турмушга чиққанми-йўқми? Мабодо, чиққан бўлса, эри қандай бир ҳезалак одамки, шундай жонон хотинини кўзи қийиб, якка ўзини курортга юборади? Борди-ю, турмуш қурмаган қиз бўлса, у ҳолда Ўринбойдек хотин қўйган одамни кўнгли ҳуш кўрармикин? Кейин унинг касб-кори нимаикин? Гапларидан буни уқиб олиш қийин. Дастлабки оқшомдаги гапларидан Ўринбой уни адабиётчи бўлса керак, деб қўювди. Кейин бир кун тоққа чиқишганида, ёввойи гиёҳларнинг лотинча, русча га ўзбекча номларини айтиб, ҳар бирининг танасида қандай доривор моддалар борлигини шарт-шарт гапириб берди. «Ҳа, бу кимёгар экан», деб ўйлади Ўринбой. Кеча пляжда Сергей: «Бошим лўқиллаб оғрияпти», деганди, дарров унинг томирини ушлаб кўриб, бир неча саволлар берди-да, сўнг: «Офтёб таъсирида қон босимингиз сал ошибди, бир-икки кун салқинда ўтиринг,

кечқурун мен дибазол бераман, ухлашдан олдин ичиб ётинг», деди. Бу гапига қараганда, врачгайм ўхшайди. Хуллас, турган-битгани жумбоқнинг ўзгинаси! Оқшомлари бирга сайр қилиб юришганида, шийпончада ўтиришганида Ўринбой шунақа нарсаларни сўрайман, деб оғиз жуфтлайди-ю, лекин Матлуба негадир гапни нуқул бешинчи-олтинчи даражали масалалар атрофида айлантирaveraди.

Нафсиламриши айтганда, у ҳам Ўринбой ҳақида ҳали кўп нарсани билмайди. Ўша куни исми билан касбини сўраганидан кейин, Матлуба Ўринбойнинг шахсий турмушига ҳеч қизиқиш зоҳир қилгани йўқ. Ажаб, нега қизиқмайди? Ё назарига илмайдими? Унда нима учун, у ҳам бирпас кўрмаса, «Ўринбой ака-чи, Ўринбой ака!» деб қидириб келади? Нега Ўринбой бирон қизиқ гап айтиб кулдирганида, бошини унинг кифтига суйкаб эркаланади? Юраман деса, улар турган пансионатда Ўринбойдан бўлак, Ўринбойдан чиройлироқ йигит қуриб қолибдими? Тўғри, Ўринбой ўша оқшом Матлубани беихтиёр бағрига тортганидан бери, йигитлик шавқи нақадар авжланмасин, ўзини босиб, бу ишни такрорлагани йўқ. Матлубанинг ўзи ҳам эркак зотига кўпда муккасидан кетадиган аёлларга ўхшамайди. Унда ўз ёнидаги йигитга зимдан таъсир қиладиган, шу йигитни ҳирс хуружидан ўзини тийкишга мажбур этадиган алланечук иффат бор.

...Ўринбой «тарақ» этган товушдан сапчиб уйғониб кетди. Денгиз тарафдан қўзғалган шабада деразанинг бир тавақасини тарақлатиб очганча, ниманидир излагандай хонани гир-гир айланди-да, ахтарган нарсасини тополмай, ҳафсаласи пир бўлгач, қия очиқ турган эшикдан йўлакка отилди. Сарин ел уйқудан вақти чоғ бўлиб турган Ўринбойнинг кўнглини тагин ҳам масрур қилиб юборди.

Ўринбой роса керишиб, суяklarининг чигилини ёзгач, дераза олдига борди. Гир-гир эсаётган шабада унинг диморига атроф-жавонибдан сархил, анвон ҳидларни олиб келиб урди. Ўринбой беғубор, зангори осмонга, уфқда

унга туташиб кетган поёнсиз, сермавж, сертўлқин ложувард денгизга боқар экан, кўнглида бирон-бир ишга рағбат сезди. Нима қилсин? Ёшликдаги одатига кўра, қўлига кетмон олиб, анави гулларнинг тагини чопиб юмшатишинми? Бу гулларнинг тупроғи кунда ўн марталаб юмшатилавериб, кукун бўлиб кетган-ку? Қолаверса, кетмонни қаёқдан олади? Ё... Ўринбой ўйланиб қолди.

Иўқ, у шеър ёзади. Анчадан бери вазн, қофия, туроқ деган нарсалар билан ошначиликни йиғиштириб қўйган бўлса ҳам, шеър ёзади. Уни Матлубага бағишлайди.., Ўринбой донг қотиб ётган Сергейни уйғотиб юбормаслик учун оёқ учида битта-битта босиб, жавон олдига борди-да, галадонни авайлаб очиб, уч-тўртта оқ қоғоз олди. Яна битта-битта босганича дераза тагидаги столга келиб ўтирди.

Хўш, нима деб ёзади? Ёзганини Матлубага маъқул қила оладими? Шабада ҳамон ғир-ғир эсиб, Ўринбойнинг сочларини, юзини сийпалаб ўтарди. Қандай фараҳбахш-а у? Тўхта, тўхта, Матлуба ҳам худди шу шабадага ўхшаган эмасми? У ҳам Ўринбойнинг ҳаётига шундай бехосдан кириб келгани йўқми? Лекин одамни шабадага қиёслаш... қандай бўларкин? Майли, нима бўлса бўлар... Ўринбой ёзди-ўчирди, ўчирди-ёзди. Ҳамхонаси Сергей уйқудан уйғонганида, офтоб ҳам чиққан, шеър ҳам битган эди:

Тонг пайти. Оқиста деразам чертиб,
Хонамга шабада кириб келади.
Сочларимни силаб, юзимдан ўпиб,
Қалбимга илҳом бахш этиб, елади.
Богларда қулф урган гуллар нафасин,
Гуллар шоҳидаги шўх қушлар сасин,
Тонг билан уйғонган қизлар ялласин,
Не эзгу нарса бор — ҳамма-ҳаммасин —
Менга ўзи билан олиб киради,
Дилимга бир жаҳон дармон беради.
Илҳомбахш ава шу шабада каби,

Сен ҳам кириб келдинг менинг умримга.
Жоним, сени кўргач, ёришди қалбим
Ва нурлар қўшилди кўзда нуримга.
Фақат фарқинг шуки, ўша шабада,
Бирпас елади-ю, ташлаб кетади.
Бирпас шўхлик қилиб, ўйнаб ҳавода
Яна юрагимни ғашлаб кетади.
Сен эса умрбод ёнимда қолгин,
Ёнимда, жонимда, қонимда қолгин!.

Уринбой шеърни ёдида олиб қолиш учун уни мисра-ма-мисра қайтариб ўқиди. Кейин тўрт буклаб, стол суян-чиғига кийдириб қўйилган пиджагининг кўкрак чўнтагига солди. Бунгача Сергей ўрнидан туриб, ювиниб-тараниб келди.

— Бугун биз шаҳарга тушмоқчимиз. Биз билан юрмайсизларми?— деди Сергей.

— Пляж-чи!— Сергейнинг «пляж» деса, жонини беришгаям тайёрлигини билгани учун Уринбой ажабланиб сўради.

— Пляжми? Пляж — бугунча дамни олиб турар,— мийиғида кулди Сергей.— Любангизнинг гапини эшитдингиз-ку, бир-икки кун ўзингизни эҳтиёт қилинг, деяпти.

— Майли, Матлуба кўнса, биз ҳам тушаверамиз...

Матлубанинг қулорини Маша пишитиб қўйган эканми, у дарров кўна қолди ва нонуштадан кейин тўртовлашиб электричкада шаҳарга равона бўлишди.

Бора-боргунча йўлнинг ўнг томони кўз илғаган жойгача денгиз. Чап томонда баланд соҳил. Шу соҳил устида сутга чайиб олгандай оппоқ корпуслар. Бунда меъморлик санъатининг ҳамма усулу услублари бир-бири билан баҳс-лашгандай ёнма-ён, девор-дармиён кўшни. Пастда, чап томондаги пляжларда одамлар қумурсқадай ўрмалашади. Не-не жойлардан келган бу одамлар! Тирик жон қуёшга, сувга интилади, деган ҳикматнинг исботини мана шу ерда

кўриш мумкин... Уларнинг ичида Сергей каби совуқ шимол ўлкаларидан неча-неча минг километр йўлнинг танобини тортиб келганлари қанчайкин? Хўп, булар-ку, ҳатто офтоб чувоққа зор ўлкалардан келишган, лекин қуёш ўз нурини аямасдан, йил-ўн икки ой сахийлик билан сочиб қўйган юртнинг фарзанди Уринбой бу ерда нима қилиб юрибди?

Уринбойнинг эсига бир воқеа тушди. Редакциядан кавуши тўғриланмасдан бир йил бурун бўлган эди. Беш-олтита жўралар тўпланишиб, тоғ сайрига отланишди. Янги ГАЗ-51 машина топиб, кузовига хашак, устидан шолча, кўрпача ташлашди, икки-уч куплик озуқа гамлаб олишиб, саҳарлаб йўлга чиқишди. Офтоб пайза бўйига келганда қанча-қанча қишлоқлардан ўтиб, бир дарвоза олдида тўхташди. Яшил либос кийган ўрмончилар машина кузовини текшириб, милтиқлари йўқлигига қаноат ҳосил қилгач, дарвозадан ичкари киришга рухсат беришди.

Ичкари давлат кўриқхонаси экан. Тоғнинг этагидан ўтган йўл борган сари баландлаб борар экан. Сел ювиб ташлайвергани учун йўл юзаси ўнқир-чўнқир бўлиб кетган. Бунинг устига тор. Рўпарадан яна бир машина келиб қолса, сизмаслиги турган гап. Ҳар қадамда анвои мевалар пишиб, ерга тўкилиб ётибди. Ёнгоқ, олча, маймунжон, узум... Тағин ҳаммаси тош орасидан ёриб чиққан, ҳаммаси инсон қўли тегмасдан кўкарган. Қани энди шуларни териб оладиган одам бўлса? Ҳар ўн-ўн беш метрда: «Ичкари кирилмасин! Айиқлар бор!» Ёки «Тўнғизлар бор!» деб огоҳлантирувчи лавҳалар осилган.

ГАЗ-51 анча бақувват машина. Шу ҳам ўйдим-чуқур, тикка йўлдан инқиллаб, базўр олға босарди. Чап томон — чуқур ўпқон, ўнг томон — баҳайбат тоғ. Ўпқонга тикилсангиз, юрагингиз орқага тортиб кетади!

Йўлнинг энг тепасига чиқилгач, дарахтлар тугаб, ҳамма ёқ ёришиб кетди, катта сайҳонлик бошланди. Яна сал нарироқ юрилгач, улкан кўл бўйига етилди.

— Денгиз сатҳидан роса икки ярим километр баландликка кўтарилдик,— деди кимдир.

Тоғлар ўртасидаги бу кўлнинг суви шу қадар шаффоф эдики, тагида сузиб юрган балиқлар, қалашиб ётган тошлар битта-битталаб кўриниб турибди.

Лекин тахтадан ясалган чоққина бир кулбани ҳисобга олмаганда, кўл бўйида ҳеч вақо йўқ. Битта-яримта болакайлардан бўлак одам ҳам кўринмайди.

Жўралар ечинишиб, кўлда бир оз чўмилишди. Узоқ йўлдан келгач, кўлнинг офтоб эмиб ётган илиқ суви жонга роҳат бўлди. Шунинг устига қаёқдандир бир қария пайдо бўлиб: «Балиқ керакмасми?»— деб қолди. Бир челақ хонбалиқни бир шиша чигит мойига бериб кетди. Жўралар балиқнинг ярмини қовуриб, ярмини шўрва қилишди. Уша балиқнинг таъми ҳали-ҳали Ўринбойнинг оғзидан кетмайди.

Улар кўл бўйида тунаб қолишни мўлжаллаб чиқишган эди. Аммо ётарга жой бўлмагани учун кўч-кўронларини йиғиштириб, кечга яқин қўриқхона остидаги қишлоққа тушиб кетишга мажбур бўлишди.

— Шундай ажойиб кўлнинг умрини бекор ўтказгандан кўра, унинг атрофини обод қилиб, яхши-яхши истироҳатгоҳлар очиб қўйишса бўлмасмикин?— деди кимдир таассуфланиб.

— Бўлмайди,— деб жавоб берди жўралардан бошқа бири.

— Нега?

— Бу кўл — қўшни республикага қарашли. Унинг пойгахти эса бу ердан уч кунлик йўл поездда. Тупканинг тагидаги бир жойда шундай кўл борлиги, уни истироҳатгоҳга айлантириш зарурлиги кимнинг ҳам эсига келарди.

— Йўқса, кўлни бизга беришсин! Шаҳримиз билан ораси саксон километрча холос экан. Биз бу ерни обод қилайлик, одамларимиз овора бўлиб, Кавказ, Қримга бориб юришмасин. Ушанда биласизми, қанча пул ёнимизга қолади?

— Бунақа катта гапларни катталарнинг ўзи билан гаплашинг, дўстим!..

Орзуга — айб йўқ. Уринбой мана шу Қора денгиз бўйида, электрчкада кета туриб, хаёлга берилди. Уша кўлга элтувчи тоғ йўли худди мана шу ерлардагидек бошлаб бетонлаштирилса, кенгайтирилса, кўлнинг атрофида манави курортларга ўхшаш антиқа иморатлар қад кўтарса-ю, Уринбойнинг ҳамюртлари ёз чоғлари, ўша ерга чиқиб дам олиб турсалар... Улар ҳам манави одамлар сингари «сен ёш, мен қари» демай, кўл ёқасидаги пляжларда баданларини офтобга товлаб ётсалар... Уринбой ўз қишлоғидаги чол-кампирларни, чунончи, Хадича холани бир лаҳза чўмплаш либосини кийиб, пляжда чўзилиб ётган ҳолда тасаввур этиб кўрди. Жувозкашнинг хўкизидай лорсиллаб кетган, бўқоғи кўксигача осилиб турган Хадича ҳолага зап ярашса керак-да, бу иш! Уринбой, ўз хаёлидан туғилган ғайри табиий манзара ўзига нашъа қилиб, беихтиёр кулиб юборди.

— Ҳа, нима таъсир қила қолди, намуноча куласиз? — деди Матлуба, ўзидан ҳадиксирагандай кўли билан кўкрак ёқасини бир-бирига жуфтлар экан.

— Ҳи-ҳи-ҳи, ўзим, — деб қўя қолди Уринбой.

— Йўқ, йўқ, нимага кулаётганингизни айтиб берасиз, айтманг-чи! — ёлгондакам зарда билан қошини чимирди Матлуба.

— Бу киши эрталабдан хурсандлар, — деб гап қўшди Сергей, — уйқудан турсам, бир балоларни ёзиб, ўзлари ўқиб, оғизларининг таноби қочиб ўтирган экан.

— Курортда бизга ўхшаган жинни-сангилар билан юрганликларини кеннойимларга хатда ёзгандирлар-да! — хандон уриб кулди Матлуба.

«Кеннойимлар»ни эшитганида, Уринбой юрагига игна санчилгандай бир сесканиб тушди. Бесаранжом бўлиб, ўтирган жойида бир-икки қимирлаб қўйди. Унинг ҳолатини Матлуба ҳам тушунди шекилли, узр сўраганнамолабни тишлаб, то шаҳарга етгунча чурқ этмади.

Электричка курорт зонасининг маркази бўлган шаҳар вокзалига келиб тўхтади. Одамлар қепдан тўкилган ёнғоқдай гурр этиб, ҳамма вагонлардан бараварига перронга ёпирилишди. Тўс-тўполон ичида бир-бирларини йўқотиб қўймаслик учун Уринбой, Сергей, Матлуба ва Машалар қўл ушлашиб олишди.

— Хўш, энди қаёққа борамиз?— сўради Уринбой улар вокзал олдидаги майдонга чиқишгач.

— Бу ёғи хонимларга ҳавола,— деди Сергей жилмайиб.

— Аввал магазинларни айланамиз, кейин дендрарийга кирамиз, вақтимиз ортиб қолса, портни бориб томоша қиламиз,— ҳам Маша, ҳам ўзи учун жавоб берди Матлуба.

— «Кавказ» ресторанида сафаримизни ниҳоясига етказамиз,— деди Сергей.

Уринбой бу шаҳарни кўрмаган, унинг паст-баландини билмас, «ўлганининг кетидан шаҳид» қабилда шерикларидан қолмаслик учун уларга эргашиб келаверган эди, шу боисдан бу гапларга бир нарса дея олмади. Бекорчилик бўлгандан кейин қаерга бориш, қаерда туриш унга барибир эмасми.

— Бўлмаса, анави «такси»лардан биттасига чиқайлик,— деб таклиф киритди Уринбой қаторлашиб турган, эгалари йўловчи овлаб, ҳали у, ҳали бу одамнинг қўлидаги юкига осилиб, ялиниб-ёлвораётган машиналарга ишора қилиб.

— Вой, Уринбой акаси тушмагур-эй, машинанинг нима кераги бор?— шарақлаб кулди ўз одатича Матлуба.— Ана шаҳар, ана магазинлар, ҳў, ана дендрарий,— деб майдоннинг нариги бетини кўрсатди сўнгра.

Уринбойнинг фаҳмлашича, вокзал билан шаҳарнинг ўртасида маълум бир масофа бўлиши керак эди. Ҳеч бўлмаса, у кўрган шаҳарларнинг ҳаммасида шунақа. Бу ерда эса, шаҳар шундоққина вокзалнинг ўзидан бошланиб қўя қолган экан. Ҳақиқатан ҳам, нариги бетга ўтганлари ҳамона,

растага ўхшаб қатор тизилган магазинларга дуч келишди. Ҳар магазинларки, ичи лиқ тўла мол, тагин кўпчилиги «курортчилар» деб аталмиш бир тоифа халқнинг қурама дидини қондиришга мосланган моллар. Аврат япроғидан фарқ қилмайдиган калта иштон-плавкалар, аёлларнинг турли бичим, турли рангдаги чўмилиш кийимлари, эгаси тугул қуруқ ўзини кўргандаёқ ҳатто етмиш яшар чолнинг ҳам ярагини бир жизиллатиб қўядиган анвои хил кўкрак боғичлари...

Бир магазиннинг атторлик бўлимида хонимлар узоқ тўхтаб қолишди. Маша аллақандай бет ёғи, шишага қуйилган кўкиш суюқлик, атир совун, яна алланима балолар харид қилаётган эди. Матлуба «бунисини олма, манависини ол» деб, кўкиши ўрнига сарғиш суюқликдан, бет ёғининг шиша банкалиги ўрнига қисмасидан олдирди. Машанинг харидига Сергей эпчиллик қилиб пул тўлаб юборди. Матлуба ҳам ўзига бир қанча майда-чуйда олди. Пулини Ўринбой тўламоқчи бўлганди, унинг қўлини қайтариб:

— Ҳо, ану кишини-я, майдасига пул чиқазиб, қаттасидан қутулиб кетмоқчимисиз, овора бўласиз!— деди Матлуба ҳазил аралаш ноз билан.

Ҳали магазинларни айланиб ҳам бўлишмаган, дендрарийга ҳам киришмаган, портга ҳам боришмаган, «Кавказ» ресторанининг юзини ҳам кўришмаган, бир магазиндан иккинчисига ўтиш учун гавжум кўчадан одамларга туртиниб-суртиниб, ўзларига базўр йўл топиб кетишаётган эди. Бирдан:

— Матлуба!— деган чинқирик атрофдаги олаговурни шамширдай кесиб, қулоқларни қоматга келтирди. Матлуба ўтлоқда яланг оёқ кета туриб, бехосдан қурбақани босиб олган одамдай таққа тўхтаб, ён-верига аланглади. Кўчанинг нариги бетида қўлини кўтариб, ўзини имлаётган пакана, ичига дон тўлатиб, оғзи канопда боғланган қоп сингари гавдаси юм-юмалоқ, боши сапча нусха йигитни кўргач, ранги қув ўчди, киприклари пирпиради, кўзлари косасидан чиқиб кетаёзди. «Мен ҳозир...» деб ўша йигит

төмон юрди. Учовлари бу бетда чеккароққа чиқиб, Матлубани кутиб туришди.

Йўқ, Матлуба бора солиб, сапчабош билан қўл бериб кўришмади. Орқаси ўгириклик бўлгани учун юзидаги ифода қанчалик ўзгарган-ўзгармаганлигини булар билишолмади. Аммо сапчабошнинг қошлари ўртасидаги чизиқ тагин ҳам йўғонлашиб, кўзлари ғазабдан Матлубага ўқ бўлиб қадалганига қараб ҳукм чиқарганда, икковининг ногаҳоний «суҳбати» дастлабки онларданоқ баланд пардаларда бошлангани сезилди. Сапчабош қўлини паҳса қилиб, нималардир деди. Матлуба ҳам кафти билан ҳавони тилимлаб жавоб қайтарди. Сўнг сапчабош унинг тирсагидан ушлаб, бир ёққа тортди. Матлуба бўш келмай, тирсагини унинг қўлидан бўшатиб олди. Атрофига аланг-жаланг боқди. Нима ҳодиса кечаётганига ақли етмай, «бориб, Матлубани ажратиб олайми, йўқми», деб Ўринбой тараддудланиб турганда, Матлуба кўчадан бўш ўтаётган бир «такси»ни тўхтатди-да, шартта ўтириб, жўнаворди. Бу воқеа сапчабош учун ҳам шундай кутилмаган суратда тез юз бердики, у дарров ўзини ўнглаб, Матлубанинг кетидан машинага чиқишга улгуролмай қолди.

Ҳаётда жумбоқлар нақадар кўп! Бу йигит ким бўлди? Матлубанинг акасими? Эrimi? Ё бирон яқин-йироқ қариндошими? Бемаҳалда қўзгаган дайди шамолдек қаёқдан пайдо бўлди-ю, нега уларнинг тинчини бузди? Бунга Матлубанинг ўзи тайинли бир жавоб бермаса, бошқа ҳар қандай фаразлар бирон нотаниш улуснинг тошга ўйилган қадимги ёзувларидай чистон бўлиб қолаверади.

Дендрарий ҳам, порт ҳам, «Кавказ» ресторани ҳам буларга nasib бўлмади. Учовлари Матлубанинг кетиданоқ машина ушлаб, орқаларига қайтишди.

Бу ҳодиса Сергей билан Машага ҳам қаттиқ таъсир қилган эди. Ҳеч бўлмаса, кўзидан табассум сира аримайдиган Сергей бирдан сипо тортди. Ўрни келса-келмаса,

ҳар хил енгил-елпи гапларни айтиб, ўз кўнглини ўзи хушлаб юрадиган Машанинг нафаси ичига тушиб кетди.

— У ким эди?— йўлда оқиста сўради Сергей Уринбойдан.

— Қайдам...

— Йе, хотинингизнинг танишлариниям билмайсизми?— ҳайрон бўлди Сергей.

«Дардни яширсанг, иситмаси ошқора қилади». Сергейнинг назарида Матлубанинг эри бўлиб келган Уринбой, ҳамхонасининг бу хомаки тахминини пучга чиқариб, унинг ҳафсаласини пир қилишни истамаган, «Майли, дам олиш муҳлати кўз очиб-юмгунча ўтиб ҳам кетади, унгача ақалли бир кишининг хаёлида Матлубанинг эри бўлсам бўла қолай», деган қарорга келган, бир чеккаси, бу билан ич-ичида фахрланиб ҳам юрар эди. Энди сирни очмаса, бўлмайдиган бўлди.

— Маша билан сиз қанчалик эр-хотин бўлсангиз, мен ҳам Матлуба билан шунақаман...

— А?!— «Э, аттанг» дегандай Сергейнинг чеҳрасида ачиниш аломати қалқиди.

— Ҳа, шунақа!..

Улар пансионатга етиб келишганида, тушлик овқат авжида экан. Матлуба ошхонада кўринмади. Столда унга қўйилган мева шарбатига қўл урилмабди. Демак, овқатга келмаган. Қаёқдайкин? Машинада шу ёққа қайтганмикин, ё?.. Уринбойни ҳар хил ваҳимали ўйлар чулғади. Маша билан Сергей эшикда кўринишлари билан шартта ўридан туриб, уларнинг истиқболига пешвоз чиқди.

— Матлуба кептими? Қалай?— сўради Машадан.

— Келиб, ўрнида ётибди. Боши оғриётганмиш. Юр, десам, унамади.

Хайрият! Уринбойнинг кўнгли сал таскин топгандай бўлди.

Матлуба кечлик овқатга ҳам чиқмади. Шунда Уринбой унинг тегишини олиб, Маша билан аёллар корпусига борди. Матлуба каравотда чўзилиб ётарди. Ранги ўчган.

Кўзлари ғамгин сузилган. Шу бугунгина эрталаб бир гапириб, ўн кулган Матлубага сира ўхшамайди. Ўринбойни кўриб, бошини кўтарди. Ёстиқни икки буклаб, ёнбошлади. Зўрма-зўраки жилмайиб ҳам қўйди.

— Келинг, Ўринбой ака, анави стулни олинг, ўтиринг.

— Қалай, тузукмисиз?

— Шукур, анальгин ичувдим, бошимнинг оғриғи пича ёзилгандек бўлди.

Маша ўзининг каравоти ёнидаги тумбочкани очиб, бирпас тимирскиланиб турди-да, кейин: «Мен ҳозир...»— деб, икковларини холи ташлаб чиқди.

Анчагача Ўринбой ҳам, Матлуба ҳам чурқ этмади. Ўртага шундай кезларда бўладиган, ўнғайсиз бир сукунат чўкди. Охири Матлуба оғирликни ўз елкасига олиб, гап бошлади. У гапираркан, ҳар бир сўзи машаққат билан юзага келаётгани энтикиб нафас олишидан, бурнининг катаклари дам-бадам очилиб-ёпилишидан сезилиб турарди.

— Илтимос... Ўринбой ака... уни ким деб... сўраманг... мендан... Буни мен... кейинроқ... мавруди келганда... ўзим айтарман...

Шундай деб узун бир уҳ тортди-да, юзини ёстиққа яширди. Иккала кифтининг учаётганидан шу топда ўпкаси тўлиб йиғлаётганини билиб олиш қийин эмас эди.

— Қўйинг, хафа бўлманг,— Ўринбой ўрнидан туриб, Матлубага яқинлашди, сурилиб оёқ томонига тушиб қолган адёлини тортиб, устини ўраб қўйди. Матлубанинг курагини қўйлаги устидан оҳиста силай бошлади.

Матлуба яна бошини кўтарди. Кафтининг орқаси билан кўзидан ёшларини артди. Сўнг жилмайиб, бирпасда аввалги аслига қайтди.

— Мени қандай беғам, беташвиш, шақ-шақ экан, деб юрардингиз-а?— деди Ўринбойга қувлик билан боқиб.— «Қарға қағ этади, ўз вақтини чоғ этади». Мен ана шундай қарғаларданман.

— Кўйинг, ундай деманг. Нега ўзингизни ерга ура-
сиз?— Сиз қарга эмас, жаннат қушларидансиз. Мен учун
фариштасиз.

— О, раҳмат! Жуда нархимни оширвордингиз-ку!
Журналистлар ўзи шунақа, гапга сахий бўлишади-да.
Аммо билишмайдики...— Матлуба яна сипо тортиб, жим
бўлиб қолди. Яна кўзлари маъюсланди.

— Гапиринг, нимани билишмайди?

Матлуба жавоб бериш ўрнига байт ўқиди:

— «Кўрмадимким, бўлмаса бошида мушкул ҳар ки-
ши» Буни ким ёзган?

Муқимий! О, бу—Уринбойнинг энг яхши кўрган му-
хаммасларидан-ку. Каналда ишлаб юрган чоғларида ёлғиз
қолса, шу мухаммасни ҳазин бир куйга солиб, ўзича жир-
гойи қилиб юрарди. Э, буни Матлуба қаёқдан биледи?
Бу — ўзи қандоқ хотин — ичингдагини уқиб турадиган
афсунгарми?

— Буни-ку Муқимий ёзган. Мен сизга бошқа бир му-
хаммас ўқиб берай. Эгасини топинг-чи?

— Қани, қани...

Уринбой андак ўйланиб тургач, ўқиди:

Совурмак истарам бир йўл жаҳонда йўқу боримни,

Қилармен туну кун афгон кўролмасдан нигоримни,

Бу дам айлаб намойиш рақиб олдида оримни,

Жунун водийсига мойил кўрармен жону зоримни,

Тилармен бир йўли бузмоқ бузулгон рўзгоримни...

— Кейинги икки байти Навойдан. Аммо мухаммас-
нинг ўзини ўқимаган эканман. Охирини ўқинг-чи!— деди
Матлуба.

— Шунисини ўқимамайман-да! Унда топишингиз осон
бўлади.

— Ким ёзган экан,— Матлуба шивирлаб, бармоқла-
рини ҳижжалади.— Йўқ, тополмадим. Шаҳар бердим.—
Уринбой шаҳар олганидан ҳам кўра, Матлубани дарддан
алаҳситганига хурсанд эди.

— Шошманг, шошманг,— Матлуба Уринбойнинг билагидан ушлаб, кўзига синовчан тикилди.— Тагин буни ўзлари ёзган бўлмасинлар! Ҳали шоирлик ҳунарим ҳам бор денг? Бўлмаса, менга атаб битта шеър ёзмайсизми? Ула-ўлгунча мана шу еримда асраб юраман,— кўксига ишора қилди у.

Уринбой «аллақачон ёзиб қўйганман» деб чўнтагидан эрталабки шеърини чиқариб бермоқчи бўлди-ю, лекин мақташчоқликка йўйилиб кетмасин, деган андиша билан ўзини босди. Бунинг ўрнига:

— Қайдам, ҳаракат қилиб кўрай-чи. Сизнинг дидингизга мослаб ёза олармикинман,— деб қўя қолди.

— Ёзасиз! Ёзасиз-а, ваъда беринг!

— Хўп, майли ёзаман...

Кейин яна ҳар қачонгидек, бешинчи-олтинчи даражали гаплар уруглаб кетди. Матлубанинг юраги анча ёзилганига кўнгли тўқдангач, Маша келганидан кейин Уринбой чиқиб кетди.

Эрталабки понуштага Матлуба гўё ҳеч нарса бўлмагандек, боягидек хушчақчақ кайфият билан чиқди. Лекин ранги хийла синиққан, қовоқлари шишинқираган, ички бир дард кўзларига ин қўйган эди. Буни бошқа столдагилар ҳам пайқашди шекилли, дам-бадам Уринбойлар томонга кўз ташлаб, бир-бирлари билан нималарнидир шивир-шивир гаплашишарди.

Бугун яна пляжга тушишди. Уринбой офтобда кўкрагини қумга бериб ётаркан, беш-олти яшар чамасидаги невараси билан сув бўйида турган, қорни тиззасигача, кўкраги киндигигача осилиб тушган, иккала думбаси қари совлиқникига ўхшаб бужмайиб қолган кампирга кўзи тушиб, кеча Хадича хола ҳақида ўйлаган гапи хотирасида янгилиниб, беихтиёр кулиб юборди.

— Оббо, сиз-ей, нуқул ўзингиздан ўзингиз кулавемасиз-а, нима нашъа қила қолди тагин?— сўради Матлуба.

Уринбой поездда кета туриб эсига олгани кўл сайри

воқеасини, шунинг кетидан ўзида туғилган фикрларни айтиб берди.

— Замона шу зайлда бораверса, яна йигирма йилдан кейинми, ўттиз йилдан кейинми, сизнинг ўйлаганларингиз ҳақиқат бўлиши ҳеч гап эмас, Хадича холангиз бўлмаса, бошқа бир холангиз шу кампирга ўхшаб неварасини пляжда чўмилтириши турган гап.

— Йўқ, ҳамма вақт тўғри гапирсангиз ҳам, лекин мана шунда адашасиз! Бизда ҳечам бунақа бўлмайди!

— Бўлади! Нега бўлмасин! Мана, ўзингиз, янги келганда, пляжни кўриб лабингизга учуқ тошгани эсингиздами? Ҳозир бўлса, «пляж» деса, мендан олдин югурасиз. Еки менинг ўзим-чи? Мени Тошкентдаям мана шунанга пляжга бориб, чўзилиб ётади, деб ўйлайсизми? Улсам ҳам қилмасман бу ишни! Бу ерда бошқа гап!

— Ана, ўлманг, уят, шарм-ҳаё кучли-да бизда!

— Сиз айтган нарсаларнинг бари шартли тушунча. Бир вақтлар паранжи ёпиниш ҳам шарм-ҳаёнинг асосий белгиси ҳисобланарди. Лекин паранжи ичида ҳар ишлар бўлардики, гапиргани тил бормади. Ҳозир паранжининг уруғи ҳам қолмади. Хўш, хотин-қизларимиз шу билан шарм-ҳаёсини йўқотиб қўйдими? Ҳамма иш аёл кишининг ўзига боғлиқ. Манави ер соф бўлса,— деб кўкрагини кўрсатди Матлуба,— манман деган йигитингизнинг қўлидан ҳам ҳеч иш келмайди.

Уринбой таслим бўлгандек, чурқ этмай қолди. Ростда, мана, Матлуба билан неча кундан бери бирга. Ўзи рўйхушлик бермагани учун бир марта ўпич олишдан нарига ўтолмади-ку!

— Адамлар бир воқеани гапириб бергандилар,— дея шу орада сўзини давом эттирди Матлуба.— Руслар Туркистонни олгандан кейин Тошкент боёнларидан беш-олти кишини янги шаҳардаги театрга таклиф қилиб, уларга балет кўрсатишибди. Умрида нимяланғоч хотинларнинг сахнада ўйнашини кўрмаган ўша боёнлар дам бундан завқланишибди, дам лол қолиб, ёқаларини ушлашибди.

«Қалай, ёқдимиз?»— деб сўрабди русларнинг каттаси улардан. «Ёқишга ёқди-ку,— деб жавоб қилишибди боёнлар,— лекин бизга бир нарсани очиқ қилиб берсангиз: мана, Туркистонни Россияга қўшволдингиз, энди қизларимизниям юзини очиб, саҳнада мана шунақа яланғоч қилиб ўйнатасизми?», «Йўқ, биз ўйнатмаймиз, орадан қирқ йил ўтибми, эллик йилми, ўзларингиз маъқул кўрсаларингиз, қизларингизни ўзларингиз ўйнатасиз», дебди ўша рус. Мана, энди кўринг-а. Тошкентда қизини хореография мактабига жойлаштиролмай, жони ҳалак бўлганлар сони мингта. Хуллас, маданият юксалган сайин шарм-ҳаё ташқи, кўпинча, кераксиз аломатлардан аста-секин қутулиб, ички, теран мазмун касб этиб бораверади. Билдингизми, Ўринбой ака?

— Билдим! Юринг, энди ҳопитайлик!..

Кечқурун овқатдан олдин тўртовлари буфетда бир оз кўйилхушлик қилиб ўтиришди. Йигитлар қитдак-қитдак коньяк отишди, қизлар мусаллас ичишди.

Коньякнинг кайфидан Ўринбой дадилланиб, шийпончада икковлари ёлғиз ўтиришганида:

— Буюртмангизни бажардим. Шеър тайёр!— деди.

— Қани, қани? Юринг, чироққа борайлик, ўқиб беринг.

— Чироққа бориб нима қиламиз? Шундоқ ҳам ўқий-вераман. Мана эшитинг:

Тошг пайти. Оҳиста деразам чертиб,

Хонамга шабада кириб келади..

Ўринбой шеър ўқишга хийла дуруст эди. Аммо ҳали ҳеч қачон ҳеч бир шеърни бу қадар эҳтирос билан, бу қадар қайнаб-тошиб ўқиган эмас. У ўқир экан, баҳор шалоласидай гоҳ жўшиб, гоҳ тиниб қуйилаётган мисраларга мафтун бўлган каби ялтироқ капалаклар ҳам учишини тарк этиб, япроқларга қўнгандек, рўпарада қалин қоп-қора сарҳад бўлиб кўтарилган, ёнбағри арчазор тоғлар сокинликка чўмгандек эди.

— Шу шеърни сиз ёздингизми? Менга атаб-а?— деди миннатдорлиги сўзининг оҳангидан сезилган ҳолда Матлуба.

— Ҳа, мана!— чўнтагидан шеърнинг оққа кўчирилган нусхасини олиб унга узатди Ўринбой.— Кеча эрталаб ёзганим — сиз ўйлаганингиздек, кеннойингизга хат эмас, мана шу шеър эди!

— Раҳмат!— Матлуба шеърни олиб, кўксига қистирди-да, кутилмаганда Ўринбойнинг бетидан «чўлп» этиб ўлиб олди. Ўринбой унинг иссиқ нафасини юзида сезиб, жони роҳатланди-ю, аммо шошганидан нима қилишини билмай қолди.

— Шеър ёқдимми?— деди у сўнгра юраги гупиллаб ураётгани учун энтикиб туриб.

— Яна сўрайсиз-а! Зўр шеър! Буни ичида дарди бор одам ёзади. Кечирасизу, мен сизни ҳеч нарса билан иши йўқ, оламнинг иссиқ-совуғини кўрмаган, тепса-тебранмас одам, деб ўйлаган эдим. Йўқ, янглишган эканман. Мана шу янглишганимга хурсандман. Сизда ажиб бир ички дард бор экан!

VII

«Оламнинг иссиқ-совуғини кўрмаган... Тепса-тебранмас...» Ол-а! Матлубанинг Ўринбойга берган бу тавсифи ҳам саратондаги момақалдироқдек кутилмаган иш бўлди, ҳам анчагача унга нашъа қилиб, қитиқ патига тегиб юрди. Яхшиям, аёл кишилигига бориб: «мўйчинакка иши тушмаган», демади. Шунисигаям шукур! Ҳм. «Мўйчинакка иши тушмаган-а!» Нега тушмасин?! Хўп тушган-да! Шунанга тушганки, оғриғидан ҳали-ҳали ўтиролмай юради.

Ўринбойнинг хаёлида ўша машъум оқшом гавдаланади.

Милиционерлар Ўринбойни олиб бориб, КПЭ¹га

¹ КПЭ — тергов учун қамаш камераси.

тиқишди. Ўринбой кўп қаршилик кўрсатди. «Мени бошлиққа тўғрилаб қўйинглар, у билан ўзим гаплашай, кейин нима қилсанглар, майли» деб оёғини тираб туриб олди. Лекин милиционерлардан бири у, бири бу биқинидан туртиб, қўлини орқасига қайириб, зўрлик билан судраганча, КПЗсига олиб кириб кетди. Шу тариқа Ўринбой умрида биринчи марта қамоқ юзини кўрди. Тош ойнак солинган кичкина бир дарчаси орқалигина ёруғ олам билан алоқа қиладиган, маст-аласт одамларнинг оғзидан гунуриб турувчи ароқ ҳидидан, ҳар хил турдаги сигареталарнинг қалин тутушидан ҳавоси бузилган тор, зах, нимқоронғи хонага кирганида, дафъатан Ўринбойнинг кўнгли озиб кетди. Шу топнинг ўзида ташқарига чиқиб, тоза ҳаводан тўйиб-тўйиб нафас олмаса, бўғилиб ўладигандан бўлди назарида. Шартта бориб, иккала қўли билан эшикни муштлайверди. Қани, энди у томондан бирон садо чиқса!

— Мен қамаалдимми, қафасга тушган қушдай инону ихтиёримдан айрилдимми, ҳеч гуноҳ қилмасдан-а?— деган фикр миъясига тоқдай урилиб, қайтиб келиб ўтирган жойқдан яна қўзғатиб юборди. Яна бориб эшикни муштлашга тушди. Хонадаги баъзи маҳбуслар уни мазах қилиш кула бошлади. Бу қилиғи ўзигаям кулгили ва беҳуда туюлиб, тақдирга тап бергандек бўлди-да, тагин курсига келиб ўтирди. Атрофига назар ташлади. Етти ухлаб тушига кирмаган одамлар. Бирининг кўзи, бирининг боши ёрилган, яна бирининг ёқаси йиртилиб осилиб тушган. Булар мастликда «иш» кўрсатиб, қўлга тушгани аниқ. Ичкарида ҳеч қаери ёрилмаган, кўринишидан одамшавандалари ҳам бор. Булар ё чайқовчи, ё... Йўғ-эй, наҳот, булар ҳам Ўринбойга ўхшаб бегуноҳ келиб ўтирган бўлса? Кўп ҳам ундаймасдир, ахир, оламнинг эшиги бор, қонун-қоида деган гап бор!

Ўринбойнинг саргардон хаёли бир жойга тинмаган ҳам эдики, эшик очилиб, соқчи милиционер:

— Темиров! Бу ёққа чиқинг!— деб қолди,

Уринбойни навбатчи ўтирадиган хонага олиб киришди. У ерда шаҳар милициясининг бошлиғи, ўрта бўй, миқти гавдаси ўзига ярашган, кулча юз подполковник Аҳмаджонов ўтирган экан. Уринбой уни уч-тўрт кўрган бўлса ҳам, ўзи билан яқиндан ҳамсуҳбат бўлмаган эди.

— Бай, бай, домла, сизни овора қилиб қўйишибди-ку йигитларимиз,— деди Аҳмаджонов самимий жилмайиб.— «Эр-хотинининг уриши — дока рўмолнинг қуриши». Тушунган одамсиз, бориб, келинойимнинг елкаларини силаб дегандек, кўнгилларини овлаш қўлингиздан келар. Хўп, сизга жавоб!

— Раҳмат!— дейишга зўрга яради Уринбой кутилмаган бу марҳаматдан шошиб қолиб.

У кўчага чиқди. Совуқ, айни вақтда бағоят ёқимли ҳаво гул этиб димоғига уриларкан, бирдан руҳи енгил тортди. Симёғочга ўрнатилган чироқ шуъласида соатига қаради: ўн иккидан ошибди. Энди қаёққа боради? Ҳарқалай, милиция идорасидан узоқлашиб олиш учун беш-олти қадам босди. Кўчанинг айрилишига етганда тўхтади. Пальтосининг елкасига, енгига, этагига, шимининг иккала почасига қаёқдандир ёпишган тупроқни қоқиб тозаллади, кўйлагининг ёқасини тўғрилади. Кепкасини олиб тўзғиб кетган сочини таради. Ўтган воқеаларни бир-бир эслади. Хўш, ундан нима гуноҳ ўтди ўзи? Айби — биргина «кўчамиз» деганими? Тили тегмаса, қўли тегмаса-ю, нега Сабоҳат унинг ёқасига осилди? Нега ўзини ўзи уриб, сочларини юлиб, шаллақилик қилди? Тағин шайтонлаб ётиб олгани-чи? «Тез ёрдам», милиция бирпасда қаёқдан этиб кела қолди? Э, тавба, оламда бундан ҳам ортиқ шармандалик бўладими? Эшитган қулоқ бунга нима дейди-ю, Уринбой энди қандай бош кўтариб юради?

Хўп, ажралишмоқчи экансан, шуни одамларга ўхшаб, тўғрима-тўғри қилсанг бўлмайдими? Нега, умуман, Уринбойнинг турмуши одамларникига ўхшаган эмас? Итда ҳам, битда ҳам бор ота-она, ака-ука, нега унда йўқ? Нега у чўли маликда шумшайиб ўсган якка дарахтдай ғариб ва

танҳо! Бу тартиблиги, бу танҳолиги шу чоққача унча билинмаган эди, лекин айни пайтда милиция идорасидан чиқиб, қаерга борйшига ҳайрон бўлиб турганида, юракларини ўртаб, хўрлигини келтириб юборди.

Ўринбой кўзларида беихтиёр ҳалқалашган ёшни артиб, томоғига тошдай қадалган аламини филт этиб ичига ютди-да, редакция томон юрди. Бундай ўйлаб қараса, шу топда унинг редакциядан бўлак борадиган ери йўқ экан. Унинг отаси ҳам, онаси ҳам редакция! Шу редакция даргоҳидан қувилмайин деб, шунча йилдан бери Зариф Аҳмедовлар оиласининг ҳамма хўрликларига чидаб келди. Унинг севимли оиласи бўлмаса ҳам севимли иши бор эди! Шу иш доим унинг жонига ора кирди, ўша қўланса муҳитда диққинафас бўлиб қийналган кезларида, юрагининг тафтини олиб, руҳига ва имонига қувват бағишлади. Лекин шу кеча редакция ҳам унга сўнгги бор паноҳбон бўлаётганини ўшанда Ўринбой қаёқдан билибди!

Навбатчилар аллақачон уй-уйларига кетиб, редакция эшигига танба солишган экан. Ўринбой уст-устига тақиллатгандан сўнг, қоровул Икромжон ака елкасига тўпини ташлаганича ичкаридан уйқусираб чиқиб келди.

— Ким? Ҳамма кетган. Нима ишингиз бор?

— Очинг, Икромжон ака! Ўринбойман. Темиров Ўринбой.

— Ҳа, сизмисиз?— қоровул танбани кўтариб, эшикни очди.— Келинг. Тинчликми, ука?

— Тинчлик. Навбатчилар кетишдими?

— Анча бўлди. Редакторимиз боягина кетдилар. Анаву бору... Фарштаси йўқ раис... Оти нимайди? Ҳа, Ҳамроалиев. Ўша билан ўтириб-ўтириб, ярим соатча бўлди кетганларига.

Қишда қоровуллар одатда редактор қабулхонасидаги диванда ётишади. Шу ер ҳам тинч, ҳам иссиқ. Икромжон ака — қотмадан келган, бўйдор, эшак олмадай бўқоғи бўйнида қотиб қолган элик ёшлардаги мўйсафид — Ўринбойни «ётоғи»га таклиф қилди:

— Сал совиб қолган бўлсаям, бир пиёла чойим бор, ука. Ичволинг...

Ўринбой қабулхона секретарининг столига бориб ўтирди. Икромжон ака электр плита устидаги тунука чойнакдан чой қуйиб узатди:

— Тинчликми, ука? Бу ерда жа ваҳима қилиб юборишди боя.

— Нима деб?

— Билмадиму, намозшом билан хуфтон ўртасида Жавлоний домланинг бирдан ранглари гезариб, чоп-чоп қилиб қолдилар. Уйи куйган одамдай сатта тиззаларига уриб: «Темиров маст бўлиб бориб, хотинини дўппослабди, милиция опкетиб, қамаб қўйибди. Бу, қандай шармандагарчилик! Редакция ходимиям шундай бўладими? Номимизга доғ туширди», деявердилар. Аллақаёқларга телефон ҳам қилдилар. Ҳайрият, бекор гап экан, шекилли! Мана, ўзингиз кеп турибсиз-ку! Тинчликмиди?

Ана холос! Гап қанот чиқариб дарров шу ергача етиб келибди-да! «Хотин-қизлар масаласи — бош масала» деб, эрталаб ҳам, кечқурун ҳам жағи тинмайдиган Жавлонийга худо берибди энди!

— Мен сизга айтсам, ука, аввалги редакторимиз Қодиржон ака баҳоси йўқ одам эканлар-да. У кишидаги вазминлик, у кишидаги одамохунлик, бай-бай. Бу кишим бўлса, бамисоли бир патпарак. Сал нарсага учаман, дейдилар. Ўпкаларини чўпга илволганлар. Биз кичкина одам, яна билмадиму...

Ўринбой ўз хаёли билан бўлиб, қоровулнинг гапига индамади, фақат:

— Парво қилманг,— деди-да, туриб ўзининг хонаси томон юрди.

Қоровулнинг гапидан кейин юрагига чўка бошлаган гашлик тобора кучайиб, кўзига уйқу индирмади. Уйдаги жанжалнинг милиция талқин этган йўсинда (Ўринбой протоколга қўл қўйишдан бўйин товлаганди) Жавлонийнинг қулоғига етиб келиши, ҳақиқатни суриштириб-нет-

май туриб, унинг жиғибийрон бўлиши, ҳаммага, ҳатто қоровулгаям дод солиб овоза қилиши, «аллақасқларга» телефон қоқиши, Ҳамроалиевнинг бемаҳалда редакцияга ташриф буюриб, Жавлоний билан бирга ўтириши... Буларнинг ўртасида бир-бирига боғланиш йўқмикин? Ҳаммадан ҳам Ҳамроалиев редакцияда нима қилиб юрибди? Унинг тўғрисида Ўринбой тўплаган материаллардан Жавлоний хабардор... Хўп, хабардору, лекин шуни у Ҳамроалиевга айтганми, йўқми? Умуман, бугунги ҳангамаларнинг оқибати қандай тугаркин?..

Ҳамма ғалва эрталабдан бошланди..

Ўринбой ювиниб келиб, столига ўтиришга улгурмасданоқ уни Жавлоний чақиртирди. Редактор иккала бетидан заҳар ёғилганича уни совуқ қарши олди. Одатдагидек, Ўринбойга қўл ҳам узатмади, «ўтиринг» деб жой ҳам кўрсатмади. Ўринбойни серрайтириб қўйиб, ўзи қўлини орқасига қилганича, пакана гавдаси билан пилдираб, хонанинг у бошидан-бу бошига беш-олти бориб келди. Чамаси, Ўринбойга айтадиган гапини қолипга солиб олаётгандек эди. Ниҳоят, гапи қолипга тушиб бўлди, шекилли, телефон қўйилган столча ёнида тўхтади-да, ғанимини чўқишга ҳозирланиб, патини ҳурпайтирган бабақ хўроздай бир ёқ кифтини кўтариб, Ўринбойга қўлини пахса қилди:

— Ҳей, номард, нима қилиб қўйдингиз?

— Нима қилибман? Ҳеч нарса қилганим йўқ!—деди Ўринбой тупугини зўрға ютишиб, синиқ овоз билан.

— Маст бўлиб борганингиз — бир сираси, хотинингизни дўппослаганингиз — икки сираси, Зарифжон акадай ҳурматли бир зотни ҳақорат қилганингиз — уч сираси, бу ҳам ҳеч нарса қилмаганингизми?! Редакциядай мўтабар даргоҳнинг табаррук номига ахлат тўкканингиз-чи?!

— Бу гаплар бари тухмат!— ўзини тутолмай бақириб юборди Ўринбой.

— Тухмат? Э, тавба, докторнинг справкасини ўзим кўрмаганимдаям, гувоҳларнинг гапини мана шу қулоғим

билан ўзим эшитмаганимдаям, тухмат деса, ишонардим. Милицияга тушганингиз-чи? Бу ҳам тухматми?

— Тухмат! Йўқ эса милиция мени қўйворармиди?

— Ҳе, бунисига мен билан Ҳамроалиев акангизга раҳмат айтинг. Биз милиция бошлиғига «бир журналистни бунчалик хор қилманглар, эшитган қулоққа яхши эмас», деб телефон қилмайлик-чи, қаёқдан сизни қўйворарди!

Ҳамроалиев! Тагин Ҳамроалиев! Нега аралашиб юрибди у Ўринбойнинг оилавий ишларига! Бу ерда бир гап борми ўзи? Ўринбой симобдай ҳар ёнга тирқираб кетган хаёлини ҳамон йиғиштириб олмасданоқ, Жавлоний бидир-бидирини келган жойидан улаб кетди:

— Тухматга устаси фаранг деб сизни айтса бўлади! Шундай ҳалол, софдил одамни, илғор колхоз раисини улуғлаш ўрнига, уч-тўртта ифвогарни ёнингизга олиб, устидан бўхтон уюштириб юрибсиз!

Ана холос! Шу топда тоғ ағдарилиб, Ўринбой унинг остида қолганда ҳам, бунчалик изтироб чекмаган бўларди. Жоши ачигандан беихтиёр инграб юборганини ўзиям билмай қолди. Бу орада Жавлоний гапга хотима чекди:

— Шу ердан чиқибоқ, шаҳар партия комитетига бориб, ўртоқ Амиржоновага учранг. Энди ишингиз қандай натижа билан тугайди — мен билмайман! Нима бўлсаям, мендан ўпкаламанг. Айб ўзингиздан ўтган. Хотин-қизлар масаласи — бош масала бўлиб турган бир пайтда, хотинига зулм ўтказган одамни мен редакцияда ушлаб туролмайман.

Ўринбой редактор ҳузуридан чиқиб келаётганда, бўлим мудирлари макет тузиш учун унинг олдига кириб кетишаётган эди. Бирида ачиниш, бирида мамнунлик, яна бирида мазах ифодаси акс этган нигоҳлар ўзига қадалганини Ўринбой яққол ҳис этди.

Амиржонова... Расмий лавозими — шаҳар партия комитети хотин-қизлар ўртасида ишлаш бўлимининг мудири бўлган бу «қари қиз»ни шаҳарда «эр-хотинлар қози-

си» дейишарди. Лекин у ўзининг «қозилик» вазифасини нуқул бир ёқлама бажариб келарди. Ёши эллик билан олтмиш ўртасида саргардон бўлиб юришига қарамай, ҳали биронта эрнинг этагини тутмаган, «онла» деган сирли неъматнинг асл мевасини татиб кўрмаган, сарғиш юзига ажинлар бетартиб тўр ташлаган, эркакнамо, йўғон овози негадир хирллаб чиқадиган бу аёл — ўзгаларнинг турмушига, кўнглига худди ўз қазноғидай бемалол кириб-чиқаверар, буни ўзи учун чанқаганда сув ичишдек табиий бир иш деб биларди. Салгина гап, ўғит билан битишиб кетиши мумкин бўлган қанча-қанча оилаларни ногаҳоний тош тегиб чил-чил бўлган ойнадай парчалаб юборгани билан унинг бу «чанқоғи» ҳамон босилмасди. Чунки Амиржонова ўз ҳузурига қандай хотин арз билан келмасин, ҳали масаланинг моҳиятини суриштириб ўтирмай, бошдан оқ ўша хотиннинг палласига бир-икки тошни ортиқ ташлаб кўярди. Кейин эр ўзининг ҳақлигини исботлаш учун қанча далил-дастак келтирмасин, ўша тош ёрдамида ўзи ноҳақ, хотини ҳақ бўлиб чиқаверарди. Шу бондан шаҳарда Амиржоновага иши тушган эркакларнинг шу чоққача бели синмагани бўлган эмас. Бирон сабаб билан оиласини тотувлик тарк этган одамлар, айниқса, масъул ходимлар Амиржонова деса, Азроилни кўз олдларига келтириб турардилар...

Ўринбой бу гаплардан хабардор бўлгани учун «Амиржонова» номини эшитганда, қилтиллаб турган сўнги умид иллари ҳам чирт узилгандек туюлди. Шундай бўлса ҳам, у дадилликни ўзига олиб, шаҳар партия комитети томон юрди.

Амиржонованинг хонасида хотини Сабоҳат билан қайнасаи Рисолат ўтиришган экан. Ўринбойни кўриб, иккаласи ҳам бошидаги рўмоли билан юзини тўсиб, терс ўгирилиб олди.

— Ўтиринг!— деди Ўринбойга Амиржонова чекиб турган «Қазбек» папиросини кулдонга солиб, зарда билан өзгиларкан.— Қани, синглим, гапиринг-чи, нима бўлди?—

У тагидаги стулни Сабоҳат томонга ёнчилатиб, бир тирсагини столга тираганича қўлини чаккасига қўйган эди, юзи ўз-ўзидан Уринбойга тескари бўлиб қолди.

— Кеча кўчадан маст бўлиб келдилар. «Ҳе» йўқ «бе» йўқ «тез кўч-кўронингни ортасан, нариги маҳалладан уй топиб келдим, ўша ерга кўчамиз», дедилар. Мен «кўчмай-миз, бошқа уйга чиқиб кетсак, тирикчилигимиз нима билан ўтади» десам, «мана, кўчмасанг», деб бетимга тарсаки тортиб юбордилар, ётқизиб олиб, сочимни тутамлаганларича тепгани тушдилар. Оғриқнинг зарбидан ҳушимдан кетиб қолдим. Кўзимни очсам, «Скорий помощь»да ётибман...

Сабоҳат уввос солиб йиглаб юборди.

— Тинчланинг, синглим,— деб Амиржонова уни юпатган бўлди.— Илгари ҳам шунақа урармиди бу золим?

— Ҳе, нимасини айтасиз,— қизининг ўпкаси тўлиб тургани учун Рисолат гапни илиб кетди.— Ойда тўрт марта бўлади бунақа ҳангама. Булар тўрт марта пул олади-да. Ҳар олганда, ичиб келиб шу аҳвол. Иккита гулдек фарзандига кўчадан бир нарса кўтариб келиш йўқ. Хотинини-ку айтмайман. Қизимнинг бахтига мен зомин бўлдим, отаси ўлмагур зомин бўлди. Қуруқ бўйи билан кириб келганди-я уйимга. Боққаним, қоққаним етмай, яна мен билан қайнатасини сатта «ўғри»дан олиб, «ўғри»га солади. Вой ўладиган бўлсам — ўлиб бўлдим! Дод, ҳақиқат борми, йўқми?!— энди Рисолат ҳам хўнграшга тушди.

— Узингизни босинг, эгачи,— деб Рисолатга тасалли бераркан Амиржонова, ниҳоят, қўлини чаккасидан олиб, Уринбойга ўгирилди:

— Уят эмасми, ўртоқ журналист?!

— Мендан ҳам сўрайсизми? Ё нима гапирса, шуларники ҳақ бўлиб кетаверадими?

— Нимани сўрайман? Мана далил: бечоранинг баданида моматалоқ бўлмаган жойи йўқ. Мана, докторларнинг справкаси. Мана, милициянинг протоколи. Мана, қўни-қўшниларнинг гувоҳлиги. Тагин нима керак?—

Амиржонова Ўринбойга еб юборгудек бўлиб ўқрайди.—
Коммунистмисиз?

— Ҳа.

— Партия билетингизни олинг-чи?

Ўринбой соддалигига бориб, ёнидан партия билетини олиб узатди.

— Ҳайф сиздек феодалга партия билети!— Амиржонова билетни столнинг тортмасига солди.— Редакция ходими, бошқаларга намуна кўрсатиш ўрнига, хотинини уриб юрса!— Сўнг яна Сабоҳатга мурожаат қилди:— Бу кишим сизни театр, кинога олиб борадиларми?

— Йўқ. Умида олиб борган эмас. Театр тугул, қариндошларимизникига меҳмонга юбормайди-ю...

Сабоҳатнинг кўра-била туриб, ёлғон гапирганига Ўринбойнинг жони чиқаёзди. Янги уйланган пайтлари эди. Бир куни хотинини ясантириб, богга олиб тушди. Уша куни қандайдир сайил бўлаётган эди. Эртасига эрталаб ишга кетаётганида, қайнатаси кўча эшикда тўхтатиб: Бойвачча, қизимни бозорга соласиз деб бермагандим-ку сизга. Бу қандай номаъқулчилик бўлди?— деб қолди. Шу-шу хотинини ҳеч қаерга олиб бормай қўйди. Қариндошлариникига эса... Аҳмедовлар хонадони қариндош-уруғлари билан борди-келдини, умуман, ўзи йиғиштириб қўйган-ку...

Амиржонова Сабоҳатни саволга тутишда давом этди:

— Нечанчи синфни битиргансиз?

— Еттинчини.

— Эрингиз сизни олгандан кейин ўқитаман дедими?

— Гўрни ўқитадими!

— Ишлатганми?

— Бе, остона ҳатлатмайди-ю!.. «Тавба, келиб-келиб, сен, Зариф Аҳмедовнинг зарга кўмилган арзандаси, ўқиб, ишлар экансанми!» дерди.

— Мана, ўртоқ журналист, башарангиз аён бўлди қолди. Партиямиз ўзбек хотин-қизларининг юзини очиб, уни ёруғликка етаклаётган бир пайтда, сиз хотинингизни

уйга қамаб қўйгансиз, у билан кўчада подручка қилиб юриш, уни ўқитиш, ишлатиш ўрнига, уриб-дўппослашдан бошқани билмайсиз! Хўш, сизнинг қадимги Миркомилбойдан нима фарқингиз бор? Сиздек қолоқ одамни бир кун эмас, бир минут ҳам партияда сақлаб туриш мумкинмас! Чиқинг, қабулхонада кутиб туринг!

— Опа, мендан ҳам эшитсангиз-чи!

— Ҳеч нарса эшитмайман. Менга ҳаммаси равшан. Гапингиз бўлса, бюро аъзоларига гапирарсиз. Агар улар ҳам эшитишни исташса!

— Бўлмаса, билетимни беринг. Нима ҳақингиз бор олиб қўйишга!

— Ҳақим бор-йўқлигини бюрода кўрсатиб қўяман, полвон!

Шайтонга бас келиб бўлмаганидек, бу аёлга гап маъқуллаш соқовнинг қулоғи остида тўп отиш билан баробар эканини тушуниб, Ўринбой лабини тишлаганича қолаверди.

«Коммунист Ўринбой Темировнинг шахсий иши» шаҳар партия комитети бюросининг шу кuni ўтаётган мажлисига навбатдан ташқари масала қилиб киритилди. Ҳаш-паш дегунча Жавлоний билан редакция партия бюросининг секретари Нуриддин Алиев шаҳар партия комитетида ҳозир у нозир бўлишди. Алиев — идорада ҳеч кимга қўшилмайдиган, одам боласига тишининг оқини кўрсатмайдиган, қадамини редакторнинг босган изига мослаб ташлайдиган жуда сипо, жуда улугсифат бир одам эди. У мажлисларда ҳам кам гапирар, бировнинг ёниниям олмас, бировга қаршиям чиқмас, биров билан тортишиб ҳам ўтирмас эди. Шунинг учун унинг бюрода иштирок этиши — расмий тақозасидан бўлак нарса эмас, бундан Ўринбойга фойда ҳам, зиён ҳам тегмаслиги олдиндан аён. Аммо Жавлонийнинг қатнашишидан-чи? Боя эрталабки гапи бўлса, ундан ҳам нажот кутиш маҳол...

Бюро мажлисини биринчи секретарь Холдор Азимовнинг ўзи бошқараётган экан. Ўринбой уни комсомолдан

танийди. Яқингача ҳам у область комсомол комитетининг секретари эди. То невара кўргунча шу лавозимда ишлади. Бу қотма, абжир, шахти тез одамнинг тий-тиник, нақш олмадай қил-қизил юзини, қоп-қора қалин сочини кўрган киши ҳозир ҳам уни ўттиз-ўттиз беш ёшлардаги йигит деб ўйлайди.

Азимов Амиржоновага сўз берди.

— Совет журналистлари орасига тасодифан суқилиб кириб қолган бу шахс, яъни Уринбой Темиров,— деб гап бошлади Амиржонова,— оиласида чиркин феодализм давридан сақланиб қолган сарқит тартибни ўрнатган. Яъни оиласи бўлмиш Сабоҳатхон Аҳмедовани тўрт девор орасига қамаб қўйган, жамоат ишларига қатнаштирмаган. Бу ҳам майли. Оиласи ўқийман, ишлайман, деб талаб қўйганида, ичиб маст-аласт бўлиб келиб, ноцензурний сўзлар билан сўқиб, ҳақорат қилган, дўппослаб урган.

— Боласи борми?— сўради бюро аъзоларидан кимдир.

— Ҳа, иккита гулдек қизи бор. Лекин бу шахс болаларини ўз ҳолига ташлаб қўйган, уларга тарбия бериш тугул, ҳатто кийим-кечак ҳам олиб бермаган, овқатидан хабар олмаган. Аксинча, редакциядан олган маоши, гоно-рар пулини уйига олиб кирмай, кўча-кўйда ичиб тамомлаган. Мана шундай пала-партиш ҳаёт кечириши кеча уни оғир жиноят қилишга олиб келган. У ресторанда роса ичиб маст бўлгач, уйига қайтиб, арзимаган нарсадан жанжал кўтарган, оиласини ерга йиқитиб, устига чиқиб тепган, бадалларини кўкартириб юборган, натижада оиласи ҳушидан кетган. Эридан еган калтакларнинг изини мен ўзим кўйлагини очиб кўрдим. Буни жиноят устига етиб келган «Скорий помошь» докторлари ҳам манави 342-сон заключениеси билан тасдиқлайдир. Озод ва бахтиёр совет хотин-қизларимизнинг эркинлигини кўра олмайдиган, аксинча, унга душман бўлган, бу каби қолоқ фикрли, аёлларимизга феода-бойлар назари билан қарайдиган шахсга партиямизда ва унинг редакциясида ўрин йўқ!

Мен Темировни партиядан ўчириб, ишдан ҳайдашни талаб қиламан!

Уринбой карахт бўлиб қолган эди. Назарида томирларидаги қони юрмаётгандек, юраги увишиб, тўхтаб қолгандек эди. Боши ари қамалган қовоқдек ғувиллар, шуури атрофда кечаётган воқеаларни идрок этолмасди.

— Хўш, сиз нима дейсиз?— Азимов Жавлонийга мурожаат қилди.— Шундай...— у андак тўхтаб олди.— Шундай... ифлос одам редакциядек мўътабар даргоҳга қандай аралашиб қолди!

— Бунинг учун биз, шахсан мен ўзим ҳам айбдорман,— деди Жавлоний худди уялганнамо ерга қараб. Кейин бошини шарт кўтарди:— Бир воқеадан кейин бу шахснинг баҳридан ўтишим керак экану, хатойимни энди сезиб турибман

— Қандай воқеа?

— Шаҳар маданият уйининг директори Собит Асроровнинг хотини бир куни «эрим урди» деб, арз қилиб келган эди. Унинг ҳақида фельетон ёзишни Темировга топширсам, қаёқдандир Асроров билан тил топишиб, иш-ни бости-бости қилиб юборди. Редакциянинг летучкасида ҳам уч-тўрт бор «Хотин-қизлар масаласи — бош масала» деган тезисга қарши чиққан эди. Мана энди маълум бўлдики, гап бу ёқда экан. Ўзи феодал бўлгани учун бизнинг хотин-қизлар овозлиги ҳақидаги гапларимизни ҳазм қилолмас экан. Мен кеч бўлса ҳам, хатойимни тузатаман; бундай одамга софдил журналистларимиз орасида жой йўқ!

Уринбой «энди менга сўз беришса керак» деб турган эди, лекин Азимов бюро аъзолари эрталабдан бери ўтиравериб, чарчаб қолганликларини назарда тутибми, мажлисни якунлаб қўя қолди.

— Уртоқ Амиржонова ҳамма гапни бизга батафсил гапириб бердилар. Масала тамомила равшан. Хужжатлар етарли. Овозга қўяман: кимда-ким Уринбой Темировни партиясифидан ўчирилсин, матбуот ишидан четлаштирил-

син, деган таклифга қўшилса, қўл кўтарсин. Қаршилар? Йўқ. Бетарафлар? Йўқ. Бир овоздан. Масала тугади.

Шаҳар партия комитети биносидан чиқаётиб, Нуриддин Алиев Уринбойга яқинлашди:

— Редактор айтдилар: бориб, тезда иш топширар экансиз!

Уринбой жонидан азиз кўргани — партия билетидан айрилди, энг севимли ишидан Мосуво бўлди. Энди унга дунёда яшашдан тариқча маъни қолгани йўқ. Тўхта, нега маъни қолмасин? Бюро уни партиядан ўчириб, билетини олиб қўйгани билан унинг эътиқодини тортиб олгани йўқ-ку! Барибир унинг виждони ўзида қолди-ку! Бу виждон унга: бир чиллаки қарор билан масалани бир ёқли қилишган бўлса ҳам, сен ўз эътиқодинг, имонинг эътибори билан барибир коммунистсан, коммунистлигингча қоласан, демаяптими! Йўқ тақдирга тан бериб кетавериш — коммунистнинг иши эмас! У ўз эътиқоди, ўз ҳаққонияти учун сўнгги нафасигача курашмоғи керак! Шаҳар партия комитетидаги ўртоқлар масалага бир ёқлама ёндашиб, шошма-шошарлик қилишган бўлса, обком бор, қолаверса, Марказком бор. Уринбой курашади, ўзини ҳимоя қилади. Ҳамроалиев билан Зариф Аҳмедовларнинг партия, халқ кўзини бўяб, ялло қилиб юришларига чек қўяди!

Аммо унғача бир-икки кун нафасини ростлаб, бўлиб ўтган воқеаларнинг магзини чақиб кўриши керак. Фикрини бир жойга тиндириб олгач, обкомга ариза ёзади.

Уринбой шу қарорга келгач, ўз қишлоғига, опасиникига йўл олди. Шаҳарда қолиб, редакциядаги ошналаридан бириникида турса ҳам бўларди-ю, лекин «қиш ўчоғи тор, тур, уйингга бор!» Бунинг устига ўзи ишдан ёмон отлиқ бўлиб бўшагани учун ошналарини хижолатга қўйгиси келмади. Ҳар қалай, Жавлонийнинг феълени билади-да, «сенмисан, мен ҳайдаган одамга бағрингни очган», деб бошпана берган ходим билан ўчақишиб қолиши мумкин...

Она қишлоқ! Сен нақадар кичик ва кўримсиз бўлмагин, биз учун дунёда энг катта ва энг чиройли жойсан

доим! Сен биз учун дунёнинг ўзисан! Ватан деб фахрланганимизда, биз аввало сени, ёзини-қилини, эртаю кеч меҳнат симфонияси тинмай авж қилиб турган далаларингни, оламдаги бор гўзалликни ўз сийнасига яширган ям-яшил боғ-роғларингни, анҳорларингда шарақлаб оққан жонфизо сувларингни, субҳидамдан бўстонларингда муҳаббатдан роз айтиб, наво базмани бошлаган булбулларингни ўйлаймиз! Биз, қишлоқ сувини ичиб, қишлоқнинг арпа, зогора нонини еб, ақлини таниган одамларга Ватан сендан, сенинг бағри кенг даламда ўзимиз ҳали гўдаклайин от етаклаб солган биринчи эгатдан бошланади. Тақдир тоши бизни сендан нақадар йироқларга итқитиб ташламасин, биз қанчалик айш-фароғат билан яшамайлик, ўша нонингнинг таъми оғзимизда тураверади, қалбимиз тўрига илалабад жон бўлган меҳринг билан бирлашиб, бизни сен томон ундайверади. Шу боисдан ютуқларимизни сен билан ўртоқлашиш, дард-ҳасратимизни сенга айтиб, кўнглимизни бўшатиш учун доим бағринга ошиқамиз...

Ўринбой катта тош йўлда автобусдан тушиб, қишлоқ кўчасига бурилиши билан ўз қадрдон колхозининг саройини, илға тизилгандек текис сафланган янги типдаги уйлари кўрди-ю, бир муҳлатга юрагидан губор аригандай ўзини енгил сездди. Бу кўча илғари ҳам бор эди — асли урушдан олдин чиқарилган. Лекин иморатлар кейинги уч-тўрт йил ичида бинога келди. Ҳамқишлоқлар дала тузга туташиб кетган, пала-партиш тушган, лойсувоқ пастқам уйлариинг баҳридан ўтиб, шу кўчаниннг иккала бетига макон қуришди. Эски ҳовлилар текисланиб, пахта кейкалларига қўшиб юборилди. Не-не азим дарахтларин қурбон қилишга тўғри келди. Шу туфайли бошда бундан сиринганлар ҳам бўлди. Лекин янги ҳовлилардаги ниҳоллар тезда амалга кириб, аввалгиларидан мўлроқ мева бера бошлагач, электр, газ, водопровод деган роҳатижон нарсаларининг фойдасини кўргач, қишлоқни янгилашдан ҳам ўзлари, ҳам колхозлари ютишганига одамлар яқсар қаноат ҳосил қилишди.

Уринбойнинг опаси ҳам шу уйлардан бирига кўчиб чиққан. «Мабодо, машина олиб қолсак...» деган яхши ният билан ҳар қайсисига бир бичимда икки табақали дарвоза ўрнатилган, деразалари кўча тарафга қараган, томларига тунука ё шифер қоқилган уйлар ёнидан ўтиб бораркан, Уринбой ўйларди: «Бор-э, деб ўша шаҳарнинг баҳридан ўтиб қишлоққа қайтсаму, мана шунақа уйлардан бирини колхоздан сўраб олиб яшайверсам, нима қиларкин? Улибдими, колхоздан менга биронта иш топилмай? Газетачиликка шунча меҳр қўйиб, нима обрў топдим? Газетачи бўлмасам, табелчи бўларман, ҳисобчи бўларман, жилла қолса, далага чиқиб кетмон чопарман, ахир!» Лекин шу ондаёқ бошқа бир ички куч жунбишга кириб, туғён кўтарди: «Хў, нима деясан ўзи? Номарднинг ишини тутиб, кураш майдонидан шаталоқ отиб қочмоқчимисан? Сен ўз тинчигини кўзлаб, қишлоғингга келволгицу, у ёқда Ҳамроалиевга ўхшаганлар эл-халқ понини «туя» қилиб юраверсинми?! Йўқ, чакки бу ўйлаганинг!»

Опаси Аминахон танасига сиғмай, қарши олди уни:

— Вой, укажонимдан ўргилай, қайси шамоллар учирди сизни? Сизни ҳам кўрадиган кун бор экан-а, ҳайрият!— Уринбойнинг қўлидан совға-салом солинган тўр халтани оларкан, боягидек юзидан нур ёғилиб, сўрашда давом этди:— Келиним, жиянларим омон-эсон юришибдими? Уларниям оп кела қолмабсиз-да.— Одатда сенсираб гапирадиган одам, «сенсирасам, яна укам аразлаб кетиб қолмасин», деган ҳадик билан сизлаб гапирарди. Узиям неча йиллар бадалида Уринбойнинг энди атайлаб кўрган келиши-да. Ораси яқин жой бўлгани билан вақт орттириб, қишлоққа келишга ҳеч қўли тегмасди. «Бир мана шу ҳордиқда опамникига бораман», деб астойдил чоғланиб турганида, ўчакишгандай албатта бирор зарур иш ё командировка чиқиб қоларди. Рост, у ёқ-бу ёққа ўтганида, йўл устидан опасининг елдига бчрров кириб қўяр, шундай «кўчада машина қараб турибди», деб чой қайнагунча бўлмай, жўнаворарди.

— Ҳаммаси тузук, сизга салом айтворди. Ўзингиз яхшимисиз? Поччам қалайлар? Жиянларим омон-эсон юришибдими?

— Ҳа, худога шукур. Поччангизга ҳозир одам юбораман. Болалар, шукур, ҳаммаси ўқишда. Ҳозир...

Шундай деб опаси ташқарига чиқиб кетди. Бирпасдан кейин кўча тарафдан унинг овози эшитилди:

— Баҳодир! Ҳой, Баҳодир! Югуриб бориб, гузардан поччангни айтиб келгин, қоқиндиқ! Шаҳардан Уринбой акам кептилар, дегин!

Опаси саватда олма, беҳи, анор, нашвати олиб кириб, дастурхон тузашга тушди. Куймана туриб, укасининг сўроғини кутмай, оиладаги янгиликлардан гапира бошлади:

— Поччангиз гузардаги клубда қоровуллик қияптилар. Иккала катта жиянингиз ҳалиям армияда. Шу йил кузда қайтишар, деб кўз тутиб турибмиэ. Қани, нондан олиб ўтиринг. Манави мевалардан олинг. Уриклар кесилиб кетди-да, сиз яхши кўрадиган «ҳаштак-паштак»дан қилолмай қолдик.

«Ҳаштак-паштак»ни эшитиб, Уринбойнинг эсига онаси тушди. Боғларида уч туп субҳон ўрик бўларди. Шу ўриклар бурушнинг қонидай бўлиб қизариб пишганида, онаси гўштини данагидан битта-битталаб ажратарди-да, кейин данагини чақиб мағизини яна гўшти орасига тиқиб жуфтлагач, офтобга ёйиб қуритарди. Қишда оғзингизга солсангиз, худди мағизли ҳолва еганнинг савобини топардингиз. Бу ўриклар аллақачон ўз ёшини яшаб, ўчоққа ўтин бўлди. Опаси ҳозир «кесилиб кетди» деб ўшани айтяпти. Ҳа, бизнинг халқимиз «пахта» деса, бу-ку субҳон ўрик экан, ҳатто жонини фидо қилишгаям тайёр!

Мана шу Амина опаси қизалоқлик чоғидан бери пахта билан тепишади. Унинг боғчаси ҳам, мактаби ҳам дала бўлган. Рост-да, дарсиниям уватда тайёрларди. Уй ваэифасини наридан-бери бажариб, бўйи баробари кетмон дастасини ушлаб, ўзини ғўза орасига урарди. Сал каттароқ бўлганидан кейин пахта теришда бунинг олдига туша-

диган одам йўқ эди. Уруш вақтида фронтчи звено тузиб, ном чиқаргани-чи. Ушанда қаллиғи Сиддиқжон ака фронтдан ногирон бўлиб қайтган, қайната-қайнана, увоқдай қайниси, қайнисингиллари бўлиб, бир уйнинг ташвиши ёшгина Аминахоннинг бошида эди. Даладан қайтгач, ҳоридим ҳам демасдан қоронғида пайпаслаб, төморқадаги экиннинг чопиғи ё сувига куйманиб кетарди. Кейин-кейин ўзининг ҳам болалари кўпайиб берди. Бир эмас, етти фарзанднинг онаси бўлди. Тагин шулардан олтитаси ўғил. «Берсанг ейман, урсанг ўламак», деб уйда оймтилла бўлиб ўтирган Рисолат билан Сабоҳат гоҳ Мавзуна билан Маҳзунанинг уддасидан чиқолмай, дод дейишади-ю... Тагин ҳам Амина опаси фил экан.

— Ҳалиям далага чиқиб турибсизми?

— Бе, қайда!— деди кулимсираб опаси.— Далада биздақаларга иш қолгани йўқ. Ўзинглар ҳам газеталарда ёзипсизлар-ку, гўзага кетмон тушмасин, деб. Квадрат экиш чиққандан бери чопиқ йўқолди. Теримга ярамайман: белим оғрийди. Ўрнимга, кузда жиянларингиз чиқиб теришяпти.. Мен баҳорда бир қути-ярим қути қурт тутиб беряпман...

Шунинг устига поччаси кириб келди.

— Ҳе, ҳе, қадамларига ҳасанот, Ўринбой! Нечук?

— Шундоқ. Сизларни бир кўргим келди-да.

— Жуда соз.

Поччаси эғнидаги пахтали қора лас тўнани ечмай, хонтахтанинг нариги ёнига, Ўринбойнинг рўпарасига чўкди. Қўлини очиб фотиҳа ўқиркан, қоп-қора қалин соқолини силаб қўйди.

— Зап келибсиз-да, ука! Қани, олишиб ўтиринг.

Ҳадемай, бирин-кетин чуғурлашиб жиянлари мактабдан қайтишди. Боягина ҳувиллаб турган уй бирпасда ғала-ғовурга тўлиб кетди.

Ўринбой опаси қуйиб келган маставани ичгач, поччасидан изн сўраб, жойидан кўзгалди:

— Қишлоқни бир айланай.

— Майли, Бугун ётиб қоласиз-а?

— Ҳа.— Ҷуринбой раис Қўзибой акани кўриб қўйиш учун саройга чиқди. Қоровул эрталаб раис бригада бошлиқларини битта юк машинасига ўтқизиб, шаҳарга тушиб кетганини айтди. «Ҳа, тўғри, бугун областда қурултой бор-ку», деб эслади Ҷуринбой.

Кейин қишлоқ оралади. Чойхонага борди, таниш-билишлар билан сўрашиб, бир пиёла-ярим пиёла чой ичган бўлди. Сельмагга ўтиб, болалик дўсти Иззат «тиртиқ»ни кўрмоқчийди, у мол олгани сельпога кетган экан.

Кечқурун опаси энди ош сузаман, деб турганида Қўзибой ака кириб қолди.

— Шаҳардан қайтиб, бундоқ мўриларни искасам, мана шу ҳовлидан паловнинг ҳиди димоғимга урилгандай бўлди. Бир гап бордир, деб келавердим. Адашмаганимни қарангки, ўзлари қадам ранжида қилган эканлар!

Қўзибой аканинг одати — ҳеч илмоқ ташламасдан гапирмайди. Шунинг учун баъзилар «Қамчининг зарбига чидаш мумкину, лекин Қўзибой аканинг тилига дош бериб бўлмайди», дейишади. Лекин кўнгли очиқ одам. Бировга ҳеч ёмонлик соғинмайди. Катта-кичikka баҳо беришда битта ўлчови бор: иш. Шунинг учун иш турган жойда унинг акаси ҳам, укаси ҳам, отаси ҳам, онаси ҳам йўқ — ҳамма унга баробар. Колхознинг тийини устида ўмбалоқ ошади. Ниҳоятда ҳушёр: ернинг тагида илон қимирласа биладиганлардан. Ўша тийраклигиданми, баъзи раисларга ўхшаб семириб кетолмаган.

— Сиддиқжон, шаҳарликларнинг одатини билмас экансиз-ку, буларнинг томоғидан ош қуруқ ўтмайди, — дея қувлик билан яна илмоқ ташлади Қўзибой ака лаганда палов келгач. Сиддиқжон ака раиснинг гапини аввал тушунмади, кейин тушунгач, ноиложликдан бир-икки бесаранжом тебраниб қўйди.— Эшикнинг орқасига чиқиб қаранг, боя қўйнимдан бир нарса тушиб қолгандай бўлувди!

Сиддиқжон ака чиқиб ташқаридан қоғозга ўроғлиқ шиша кўтариб кирди.

— Чакки қилибсиз-да, Қўзибой ака,— деди Уринбой иззатини сақлаб.— Ош бусиз ҳам ўтаверади.

— Ҳе, ука, ёр-биродарлар билан кўришганда, «ишта-ҳа очди»га қиттак-қиттак отганинг айби йўқ. Лекин бу-нинг ичига кўрпа солиб ётиб олмасанг бўлди.

Хуллас, шиша ҳам бўшатилади, ош ҳам ейилди. Боси-ригига бир-икки пиёла чой айлангач, Қўзибой ака Сид-диқжон акага юзланиб:

— Маало келмаса, саройга чиқсангиз. Бизнинг шо-ферни топиб, қулогига шивирлаб қўйсангиз, секин, киши билмас машинани шу ерга олиб келсин. Хўпми?— деди.

Сиддиқжон ака чиқиб кетиб, икковлари ҳоли қолгач, бирпас жим ўтиришди. Сўнг раис ўсмоқчилаб сўради:

— Урин, аҳволинг қалай? Ишларинг яхшими?

— Дуруст, раҳмат!

— Уйингдагилар билан қалайсан?

Уринбойнинг бошига бир нарса дўқ этиб теккандай, кўзи шартта очилиб, сергак тортди, юраги «шиғ» этди. Ҳа, Қўзибой ака эшитибди. Эшитмасними!.. Бугун ша-ҳарга тушган-ку. Лекин кимдан эшитдийкин? Уринбой-нинг «достов»ни ким унга, қай тахлитда гапириб бердий-кин?

— Ҳм... Нима десам бўлади? Ёмон эмас...

— Қўй, ука, мендан яшириб нима қиласан? Борини гапириб беравер.

— Нимасини гапираман? Сиз буни кимдан эшитган-сиз... Қанақа қилиб эшитгансиз... Балки гапирсам ишон-массиз...

— Мен буни жуда катта одамдан эшитдим?

— ..?

— Катта йиғинда яна! Яна доврuginг бугун бутун об-ластга ёвилди!

— Қанақасига?

— Қанақасига борми? Обкомнинг секретари Ҳайба-тулла Қаҳҳорович қурултойда сенинг устингда роса ўн минут гапирди...

- Йўғ-э?! . . .
- Ха!
- Нима деди?

— Маст бўлиб келиб, хотинингни урибсан, қайна-
нангни ҳақорат қилибсан. Хотин-қизларга бой-феодал-
ларча муносабатда бўлиш суяк-суягингга сингиб кетган
экан. Ўзингга ўхшаш хотин урарларнинг ишини бости-
бости қилиб келар экансан. Ўзингнинг тумшугинг қон
бўла туриб ҳамма-ҳамма колхоз раисларининг устидан
туҳмат билан материал уюштириб юрган экансан. Партия-
нинг халқ фаровонлигини ошириш йўлидаги сиёсатиға
қарши чиқибсан. Хуллас, редакцияға тасодифан суқилиб
қолган ёт унсур экансан! Қилмишингга яраша жазонингни
беришибди: партиядан ўчибсан, ишдан ҳайдалибсан. Хўш,
ёлғонми бу?

Ўринбой нима дейишини билмай қолди.

— Сен агар ҳамқишлоғим бўлмаганингда, қош-қово-
ғимда ўсмаганингда, бу гапларға ишонардим. Билиб ту-
рибман, хусумат аралашганға ўхшайди ўртаға. Аммо мен-
ға айт-чи, чумчуқдай жонинг билан сенға ким қўювди
Ҳамроалиев билан олишини? Шу топда пичоғининг дами
ўткир бўлиб, ушлаган жойини кесиб турган бўлса! Сенда-
қа чумчуқларни сўйиш ундақа қассобларға чўтми, ахир!

— Ҳа, халқнинг, партиянинг кўзини бўяб, қинғир
ишини қилаверсинми?

— Қинғир иш қилаётган бўлса, қирқ йилдан кейин
ҳам, барибир, қийиғи чиқади. Буни халқ, партиянинг ўзи
топади. Лекин сенға нима бор, қўлингдан келмаган ишға
осилиб?!

— Қизиқсиз-а, партия, халқ — сиз, биз бўлмай,
мавҳумот бир нарсами? Жиноятни кўриб, сиз индама-
сангиз, мен индамасам, ахир у газаклаб кетиб, юртнинг
бошиға катта фалокат келтиради-ку!

— Ҳе, ўзинг ҳам ўжар бўлиб кетибсан. Тўғри гапни
тушунмайсан-а! Уни қўй, буни қўй, нима бўлганини менға
секин айтиб бер!

Уринбой бўлган воқеаларни бир бошдан қисқача қилиб гапириб берди. Қўзибой ака қунт билан эшитгач, охири маслаҳат берди:

— Эгилган бошни қилич кесмайди, дебдилар. Эрта-лаб тургину, тўппа-тўғри шаҳарга туш, обкомга кир, Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг ўзларига учра. Тавба-тазарру қил. Йўқ эса, бу областнинг суви сенга ҳаром. Хўп, мен кетдим, яхши ётиб тур!

Бунгача поччаси қайтиб келган экан шекилли, Қўзибой ака қўзғалиши биланоқ уйга кирди. Қизиқ, буларнинг гапини эшитганмикин? Майли, эшитган бўлсаям, Уринбойнинг ўзи айтмайди. Сўраса, мужмал жавоб бериб қўя қолади. Опасининг ташвиши бусиз ҳам бошидан ошиб ётибди. Бунинг устига ўз ташвишини замлаб нима қилади?

Хайрият, эшитмаганга ўхшайди. Қўзибой акани жўнатиб келиб, ёнма-ён солинган жойга ётишгач, ҳеч нарса демади-ку.

Уринбой алламаҳалгача Қўзибой аканинг маслаҳатини эслаб боши қотиб ётди. «Тавба-тазарру қил» эмиш. Ахир, гуноҳи бўлмаса, нимасига тавба-тазарру қилади? Хўп, обком секретарига учрашга учрайди: партиядан ўчгандан кейин бошқа иложи ҳам йўқ, лекин тавба-тазарру қилиш учун эмас, Ҳамроалиев билан Зариф Аҳмедовларнинг жиноятини очиш учун учрайди. Эҳтимол, Ҳайбатулла Қаҳҳорович Ҳамроалиевнинг кирдикорларидан беҳабардир. Катта раҳбар бўлгани билан у ҳам одам-да: устига зарҳал суртилган тошни кўриб, тилла фаҳмлаб юргай бўлса, нежаб? Шояд, Уринбойнинг арз-додини эшитгач, «ҳа, узр, биз янглишибмиз, ҳақиқий жиноятчилар у ёқда қолиб, бекорга сизни жазолаб юрибмиз», деса...

Уринбой уйқудан боши оғирлашиб, кўнгли хира тортиб турди. Опаси билан поччаси аллақачон уйғониб, ҳовлида куйманиб юришган экан. Юзини муздек есовуқ сувда ювгандан кейин ўзини сал енгил сээди. Апил-тапил кийиниб, кўча томон юрди.

— Ҳа, намунача шошиласиз? Чой-пой ичиб олинг!— деб уни тўхтатди опаси. «Кетяпман» деса, «жиянларимга олиб боринг» дея, қўлига мева-чева тутқазидан чўчиб:

— Кўчани бир айланиб келай,— деб қўя қолди. Фақат эшикдан чиқаётганида:— Қайтиб келмасам, хайр-маъзур, менга кўз тутманглар,— деди.

— Ие, шошманг, қуруқ кетасизми?— деб зорланганича қолди опаси.

— Майли, ҳечқиси йўқ...

Уринбой қишлоқдан жўнаётганида, шаҳарга туша солиб, тўппа-тўғри обкомга кираман, деб жуда шахти банд эди. Аммо автобус йўлнинг танобини тортиб, шаҳарга яқинлашган сайин Уринбойнинг ичини ҳар хил гумонлар кемириб, бу шахти аста-секин сўна бошлади. Шаҳарга етиб бориб, обком биносига йигирма-ўттиз қадамча йўл қолганида, иродаси дами чиқиб кетган пуфакдек тамом бўшашиб, мажол деган нарса вужудини бутунлай тарк этди.

Уринбой Ҳайбатулла Қаҳҳорович билан шахсан юзма-юз туриб гаплашмаган бўлса ҳам, уни мажлисларда кўриб юриб, феълени тушуниб қолган. Бу одам бировнинг ганини тинглашдан кўра, унга гап уқтиришни, ўз фикрини ўтказишни яхши кўради. У, қатнашган мажлисда ҳеч бир нотиқ ҳали ўз нутқини ўзи режалаштирган тахлитда ниҳоясига етказиб, минбардан тушган эмас. Баъзисини «Ур-тоқлар!..» дейиши билан, баъзисини энди икки-уч оғиз «кириш» қилганидан кейин: «Тўхтанг! Беданага ўхшаб бидил-лайверасизми!»— деб шартта дамини кесади-да, сўнг бечорани минбарда қаққайтириб қўйиб, «фалон-фалон ишларни нимага қилмадингиз?», дея узундан-узоқ тергаб кетади. Ҳар қандай сўзамол одам ҳам бирпасда ўзини йўқотиб, тили қалтираб қолади. Бунга сари Ҳайбатулла Қаҳҳорович авжига чиқиб, «мана, ўгрининг кети қовуш деганларидек, айбингиз ўзингизга аён бўлгани учун тилингиз калимага ўгирилмаяпти», деб чангитиб сўкиб кетади. Шунинг учун сўз берилган нотиқлар жазо олишга кетаётган одамлардек

минбарга ранглари ўчиб, юракларини ҳовучлаб чиқин-шади.

Кўпчилик ҳузурда кишиларга муомаласи шу бўлгандан кейин Ҳайбатулла Қаҳҳорович яккама-якка дуч келганда Ўринбойнинг гапини сабр қилиб тинглармикин? Кун икки кеча қурултойда бутун область активига номини чилдирма қилиб қоққан бўлса, бугун, умуман, уни кабинетига яқин йўлатармикин? Шу андишалар билан Ўринбойнинг оёқ-қўли бўшашиб, беихтиёр кўчанинг нариги бетига ўтди, баланд мирзатераклар остидаги скамейкага бориб ўтирди. Бу шаҳарнинг марказий кўчаси бўлгани учун хийлагина гавжум эди. Ўринбойнинг назарида, ўткинчиларнинг ҳаммаси: «Кеча қурултойда гап бўлган одам шуми?»— деб, унга қизиқиб тикилаётгандай, кулганлар ҳам фақат уни мазах қилиб кулаётгандай туюлди. «Бу ерда ўтиришимдан фойда йўқ. Бирон овлоқ жой топишим керак», деган қарорга келди у. Ўрнидан туриб, кўчанинг нариги бошига қараб юрди. Йўлда битта-яримта танишлар учради. Уларнинг астойдил ҳол-аҳвол сўраб кўришишлари ҳам: «Қалайсан, хўп таъзирингни едингми!»— дегандай оғир ботди Ўринбойнинг кўнглига.

Салдан кейин у панжарали темир дарвоза қаршисида кўрди ўзини. Бу — шаҳар боғи. Ўринбой истаган овлоқ жой худди мана шу!

Боғ қабристонга ўхшаб ҳувиллаб ётибди. Танаси қучоққа сиғмайдиган чинорлар, қадди найзадек адл арғувонлар тунда йўлтўсарлар ечинтириб кетган жабрдийдалар сингари шилшийдам. Бутоқлари қайчида шарт-шарт кесиб ташланган гул тупларининг гўзапоядан фарқи йўқ. Боғда тирик жон кўринмайди. Ваҳоланки, ёзда бу боғдаги ўйин-кулги, аския-қаҳқаҳаларнинг авжи фалакка етиб, бундаги кўкаламзор хиёбонларнинг кўрки, таровати оҳанрабодек ҳаммани ўзига тортиб, бутун шаҳарни фараҳбахш бағрига қамаб олади-я! Энди ҳаммаси сўнибди, ҳаммаси сўлибди. Ёзда қуёш йўлига садд қўйиб, унинг тангадай нуруни ерга туширмаган ям-яшил япроқлар энди ариқ-

лар ичида хазон бўлиб, ёмғир-қор таъсирида ириб-чириб ётибди. Ўринбой ўзининг шу топдаги аҳволини мана шу боғга қиёс этиб, ўз топқирлигига мийиғида кулиб қўйди. Ҳадемай, баҳор келади. Бу боғ, ундаги дарахтлар, гуллар қиш уйқусидан уйғонади-да, аввалгисидан ҳам гўзалроқ тусга кириб, турланади. Аммо Ўринбойнинг баҳори қачон келаркин? Умуман, келармикин? Ё илдиизига болта урилган дарахтдек қуриб-қақраб кетармикин?

Шу пайт қўққисдан:

— Ўринбой ака! Ҳой, Ўринбой ака!— деган овоз эшитилди.

Ўринбой овоз келган томонга ўгирилиб қараган эди, киббоннинг орқасидаги бир қаватли иморатнинг эшиги олдида турган Асроровни кўрди.

— Бу ёққа, марҳамат! Бир пиёла чойимиз бор эди.

Ўринбой бориб, Асроров билан қўл бериб сўрашди.

— Нечук, бу ёқда юрибсиз?

— Ҳа, шу ерга ўтиб қолдик. Муовин бўлиб.

Демак, Асроровни ишдан пастлатишибди-да.

Асроров Ўринбойни чоққина бир хонага бошлаб кириб, ёзув столига дастурхон ёзди, пон, қанд-қурс қўйди. Салдан кейин боғ хизматчилари сопол лаганда ош олиб киришди. Ҳар вақтдагидек яримталиқ шишанинг оғзи очилди.

Асроров Ўринбойнинг бошига тушган маломатдан хабардорми, йўқми, ҳайтовур, бу тўғрида оғиз очмади. Ўринбойнинг ўзи эса гапирмади. Боғнинг ишидан, гулларнинг навидан гурунглашиб ўтиришди.

Ўринбой Асроровнинг «бугун уйга олиб кетай», деб қисташига қарамай, у билан хайрлашди, боғнинг нариги эшигидан кўчага чиқди. Кеч кириб қолган эди. Ўринбой Қулматни қора тортиб, қишлоқ хўжалик бошқармасига борди. Хайрият, Қулмат идорасида экан. У Ўринбойни одатдагидек, очиқ чеҳра билан қарши олди, ортиқча гапсўз қотмади. Шу кеча Ўринбой Қулматникида қолди.

Эртасига «мени еб қўйса қўяр, нима бўлсам пешна-
намдан кўрдим», деган азму қарор билан яна обкомга
келди. Таваккал қилиб, остона ҳатлаши билан милиционер
тўхтатди уни:

— Хизмат?

— Ҳайбатулла Қаҳҳоровичга кирмоқчийдим.

— У киши райондалар!

Бу жавобдан Ўринбой негадир хурсанд бўлди. Нега-
лигини ўзи ҳам билмай, обком зинасидан тушиб, беш-олти
қадам юриб-юрмаган эдики, биров кетидан:

— Ҳў, яхши йигит, шошманг!— деб қолди. Ўринбой
ҳайрон бўлиб, орқасига қаради. Енгил бичимда пальто
кийган, барваста, юзи сал чўзинчоқ, қўлида қора чам
папка кўтарган, олтмиш ёшлар чамасидаги рус киши
келарди.

— Ҳа, Ҳайбатулла Қаҳҳорович керак бўлиб қолди-
ларми?— деди у соф ўзбек тилида.— Салом алайкум, та-
нимадингиз-а?

Бу одам Ўринбойнинг кўзига иссиқ кўриниб турган
бўлса ҳам, уни қаерда, қачон учратганини дафъатан эс-
долмади.

— Михаил Васильевич Черкашин!— деб қўл узат-
ди у.

Ўринбой уни энди таниди. Таниди-ю, «шунча доғ-ҳа-
рат устига сен камлик қилиб турувдинг!» деб, юраги шир
этиб кетди. Қўл олишиб кўришиб бўлгач, дарров бир
ёққа жуфтакни ростламоқчи эди, лекин Черкашин миши
ғида кулганича, Ўринбойнинг қўлиғидан маҳкам ушлаб,
астойдил самимият билан гапирди:

— Қадимда бир нақл бор экан: нонуштангни дўстнинг
билан баҳам кўр, тушлигингни отанггаям берма, кечлик
овқатингнинг ярмини душманингга едир, деган. Шунга
биноан, каминанинг нонуштасига шерик бўлишдан қўл
қайтармассиз!

Ўринбой бирон баҳона кўрсатиб, бемаҳал дуч келган
ҳамроҳидан қутулиб кетмоқчи бўлди: «Ҳе... ҳе... ҳозир...

ҳозир...» — деб ўша баҳонасини дилида андозага сола бошлаганди. Черкашин барибир уни гапиришга қўймади:

— Йўқ, ҳеч қанақа «ҳе-пе»си, «ҳозир-позири» йўқ. Акс ҳолда бир бечорага зомин бўласиз. Нонушта қилмай, яна идорама-идора санғишга тушиб кетсам, шу билан худо биледи, қачон овқат ейишимни! Қани, юринг!

Икковлари кўчанинг нариги бетига ўтишди, «Гастроном» магазинига кириб, қатиқ, қаймоқ, оқ нон харид қилишди. Ҳаммасини битта қоғоз халтага жойлаб, Ўринбой кўтариб олди.

— Сизга юк кўтартирганим малол келмадими? — деди Черкашин магазиндан чиқиб, мусофирхона томон юришаркан. Сўнг мўйсафидларга хос қувлик билан қўшиб қўйди:— Ҳечқиси йўқ, сиз ҳар ҳолда ёшсиз!

Черкашин шаҳар меҳмонхонасининг икки хонали номерида турар экан. Бу ерга келишгач, ўзи чаққонлик билан пальтосини ечиб, қоziққа илди. Ўринбойнинг пальтосини ҳам ечдирди, сўнг стол устини тозалаб, устига газета ёзди, қатиқ, қаймоқ, нонни тартиби билан қўйди. Ўринбойнинг қўлига олма гулли чойнакни тутқазиб, ҳовлидаги титандан доғ сув қўйиб келишни тайинлади.

— Учрашганимизга қиттак-қиттак отсак бўларди-ю, лекин наҳорга кетмаса кераг-а? — деб ўсмоқчилади Черкашин.

— Йўқ, йўқ, шунинг ўзи жуда яхши.

— Хўп, бўлмаса, ўтиринг. Бошладик нонуштани.— Черкашин столда турган дандон сопли пичоқни қинидан суғуриб, нонларни кесди, қатиқ-қаймоқ идишларининг оғзини очиб, стаканларга қўйди. Ичкари хонадан катта пахмоқ сочиқ олиб чиқиб, уни саккиз буклагач, чойнакни ўраб қўйди.

— Қани, одинг, ука! Қалай тинчмисиз? Ишларингиз яхшими? — Черкашиннинг кейинги сўроғи «йўли учун» айтилганини, у Ўринбойнинг бошидаги савдолардан қай даражададир воқифлигини Ўринбой юрагининг бир чек-

касида сизди. Шундай бўлса-да, у ҳам «йўли»га жавоб қайтарди:

— Раҳмат, тинчман. Ўзингиздан сўрасак?

— Э, биздан сўрасангиз-сўрамасангиз, энг яхши, энг осойишта кунимиз мана шу. «Бедананинг уйи йўқ, қайга борса битпилдик!» «Ит ётиш — мирза туриш!» Шунақа дейилармиди? Сиз билан кўришмаганимиздан бери Мирзачўлда бўлдим. Бир-иккита канал қурдик. Эскилар айтмоқчи, яна насиб қўшилган экан, бу ерга келиб турибмиз. «Марказ» канали деб эшитгандирсиз? Ҳозир шу канални бошлаб юбордик...

Қоп-қора бароқ қошлари кумуш ранг сийрак сочлари билан кескин зиддиятга киришиб, қирғий бурунли яхлит ва тиниқ чехрасига тагин ҳам улусифатлик бахш этиб турган бу мўйсафиднинг ўзини кичик олиб муомала қилиши, ўзбек тилида ҳеч қийналмай, бемалол гапириши таъсир этдими, Ўринбойдаги ётсираш аста-секин йўқолиб, бу ногаҳоний ҳамсўхбатига ихлоси тобора орта бошлади. Бир соатгина илгари бу одам қайда эди-ю, Ўринбой қайда эди! У ҳатто Ўринбойнинг хаёлидаям йўқ эди. Мана энди худди эски қадрдонлардек унинг муваққат қароргоҳида у билан баб-баравар гаплашиб, дастурхонга баб-баравар қўл чўзиб ўтирибди. Ўринбой шу гапларни бир лаҳзагина идрокдан ўтказаркан, мижжа қоққудек фурсатда юз берган бу ўзгаришга ўзиям ҳайрон қолди.

Нонуштадан кейин Ўринбой стол устини йиғиштириб, бўш шишаларни ташлаб келиш учун ташқарига отланган эди, Черкашин уни тўхтатди:

— Майли тураверсин, фаррош хотинлар ўзлари олиб чиқиб кетишади. Утиринг, бирпас гаплашайлик.

Столдан сал нарироққа — дераза остига қарама-қарши қўйилган икки юмшоқ креслога бориб ўтиришди. Черкашин ёнидан филтрли сигарет олиб, аввал Ўринбойга тутди, кейин ўзи ҳам биттасини тутатди. Кашандалар одатича, тамакини уст-устига ҳузур қилиб тортган эди, хона дарров қуюқ тутунга тўлди.

— Бир гап эшитдим, тўғрими?— сўради Черкашин
Ўринбойнинг юзига тик боқиб.

— Қандай гап?— Ўринбой саволнинг маъносини тушуниб турган бўлса-да, буни ихтиёрсиз равишда такрорлади.

Черкашин сигаретасини яна бир-икки узоқ-узоқ тортди, кейин уни кулдонга босиб, ўчираркан:

— Майли, малол келса — гапирманг. Аммо мен буни эшитганимда рост айтсам, ишонмадим. Қизиқ, бир одам билан умр бўйи ош-қатиқ бўлиб юрсанг ҳам нималигини билолмайсан. Баъзи одам бор, бир марта кўриб, гапини олганиндаёқ унинг кимлиги беш минутда битадиган суратдек дилиннга кўчади қолади. Сизнинг софдил, принципаллигингизни ўшанда билганман!..

Ўшанда!.. Ўшанда Черкашин Музбосар сув омбори қурилишининг бошлиғи эди. Қурилишни маблағ билан таъминлаш тамоман қишлоқ хўжалик банкнинг зиммасида эди. Қондага мувофиқ банкнинг махсус вакили ҳар ойда қурилишга бориб, бажарилган ишларни назорат тариқасида ўлчаб, ҳар бир ишнинг қимматини кирим-чиқим сметасига нисбатан процент ҳисобида белгилаб келарди. Буни «акт процентовка» дейиларди банк таъбирида. Шу акт асосида банк қурувчиларга маош тўлаш учун маблағ берарди.

Бир гал бошқарувчи сафарга келиб, банкка мутасаддиллик қилиш вақтинча Ўринбой кўлида қолди. Орадан икки-уч кун ўтгач, банкнинг капитал қурилишларни маблағ билан таъминлаш сектори мудирини Гусаров Ўринбойдан Музбосарга командировка қилишни сўради. «Акт процентовка» тузиб келаман», деб важ кўрсатди. Ўринбой қаршилиқ қилмади. Лекин Ўринбой товуқ бозори ёнбошидаги рестораннамо ошхонага овқатга борса, Гусаров сув омбори қурилишининг бош бухгалтерини билан ичиб, кайфсафо қилиб ўтирибди, эртасига борса, яна шу аҳвол. Ўринбой кўпчиликнинг олдида Гусаровнинг ҳурматини сақлаб, унга у-бу дейишни эп кўрмади. Индинига Гусаров ошхона-

да кўринмади-ю, лекин кечга яқин бош бухгалтер билан маст-аласт банкка кириб келди. Ўзини ҳаддул имкон ҳушёр тутишга уриниб, бухгалтернинг ҳужжатларига имзо чекиб берди. Ҳужжатлар Ўринбойнинг қўлига ўтди. Қараса, ҳаммаси бадастир. «Гусаров қандай ноёб қобилият эгасики, девор орқали ҳам кўча тугул, ҳатто юз йигирма чақирим наридаги қурилишда бўлаётган ишларни кўради, кўрадигина эмас, ҳаммасини тағин ўлчаб чиқади, бунга қандай улгурдийкин», деган шуҳба туғилди Ўринбойда. Ҳужжатларга қўл қўймай, қурилиш бош бухгалтерига қайтариб берди-да: «Эртага сектор инспектори Арбатов бориб, бошқатдан ўлчов ўтказади», деди.

Эртасига буйруқ ёзиб, Арбатовни энди жўнатаман, деб турганида, қурилиш бошлиғи, мана шу Михаил Васильевич Черкашин ранги гезарганича банкка кириб келди.

— Нимага манави ҳужжатларни қайтардингиз? Қурувчиларни маошдан қуруқ қолдиришга нима ҳаққингиз бор?!— деб ўдагайлади у дабдурустдан Ўринбойга.

— Ҳужжатлар бизда шуҳба тугдирди, шунинг учун қайтадан ўлчов ўтказишга қарор бердик,— деб вазмингина жавоб қилди Ўринбой.

— Хўш, қаери шуҳбали экан?

— Бажарилган ишлар миқдори ўтган ойдагига нисбатан нақ икки баравар ошиқ кўрсатилибди. Шунда бирон янглишиш йўқмикан, дейман?— Ўринбой юрагидаги ҳақиқий гумонини бу гал ҳам очиқ айтмади.

— Қурилишга янгидан одамлар келяпти, иш кучайгандан кучайиб боряпти, шундай бўлгандан кейин «акт процентовка» ҳам ошади-да, афандининг ёшидай қирқдан юқорига чиқмай тураверармиди?!

— Шундайку-я, лекин бир бошқатдан ўлчатиб кўрайлик.

— Демак, чекка қўл қўймайсиз?

— Йўқ.

— Мен тоғ бағрида тош чангаллаб ишлаётган қора кўзларга нима деб жавоб қиламан? Ахир, улар қурувчи-

лар, ишчилар синфининг бир отряди! Мен уларни қандай маошсиз қолдира оламан?!

— Улар маошсиз қолишмайди. Пулига эмас, кунига куйишади. Ниҳояти икки кунга.

— Шунгача улар кармакнинг уруғини ейдими?

— Менда нима ихтиёр? Қоида ўзи шунақа.

— Э, қоида дейди-я! Сендақа сояпарвар бюрократни қара-я! Бунга қоғоз инсондан ҳам улуғ! Юр, Матвейч, кетдик! Қурувчиларнинг ўзини туширамиз бу бюрократнинг олдига!— деб Черкашин бош бухгалтерини эшикка бошлади.

— Тўхтаг!— деди Уринбой боягидек вазминлик билан.— Агар жуда зарур бўлса, шу пулнинг ярмига чек ёзинглар, аванс бериб турамиз.— Черкашин эшик олдида тўхтаб, андак тараддудланиб қолди. Кейин бош бухгалтерни етаклаб, яна орқасига қайтди.

— Ёз, ҳар ҳолда қурилишга қуруқ қайтмайлик!— деб буюрди бухгалтерига.

Қайта ўлчашнинг натижаси шу бўлдики, Гусаров ҳақиқатан сохта ҳужжат тузиб, бажарилган ишлар миқдорини анча ошириб кўрсатган экан. Бу орада бошқарувчи сафардан қайтди, мутасаддиликни яна қўлга олди, текширув материалларини ўзи кўриб чиқиб, Гусаровни ишдан бадарға қилди. Кейин Уринбой редакцияга ишга ўтиб кетди, Черкашин билан қайтиб кўришмади...

— Ушанда мени бир фалокатдан асраб қолгансиз, биласизми?

— Йўғ-э?

— Ҳа, шундай. Ҳақиқатан бухгалтеримиз банкдаги лиёниста сектор мудири бор-ку, оти нимади?

— Гусаров...

— Балли. Уша Гусаров билан тил бириктириб, ишни ортиқ кўрсатган экан. Мақсадлари—йўқ одамларни ведомостга киритиб, пулни бўлиб олиш экан. Қайта ўлчаш вақтида бу сир очилиб қолди. Бўлмаса, мен ҳам балонинг тагида қоларканман. Ҳамма ҳужжатларга кўрмасдан

имзо қўйиб берган эдим-да! — Черкашин ўрнidan турди, конани бир-икки айланди, сўнг гапида давом этди. — Қайси кунни область қурултойида Ҳайбатулла Қаҳҳорович сизнинг номингизни ҳамма келишикларга солиб айлантираётганда аввал гап кимнинг устида кетаётганини тушунмадим. Танафус вақтида шу ерлик эски танишларимдан сурштирсам, сиз экансиз. Буни эшитдим, сиздай софди одамнинг кўлидан шундай номаъқулчилик келишига ишонмадим. Орага бирон хусумат аралашиб қолгандай туюлди, назаримда. А, лаббай?

Ўз достонини сўзлашга Ўринбойнинг сираям тоби йўқ эди, бу унга бамисоли кўнгли хушламай турган таомни ўз-ўзига зўрлаб едиришдек бир гап эди. Лекин начора. Суҳбатнинг пайрови шунга келиб қолдики, энди нақадар кўнгилисиз бўлмасин, ўз саргузаштларини гапириб бермасдан иложи йўқ. Қолаверса, буни Михаил Васильевичдек покиза одамга айтмаса, кимгаям айтади? Михаил Васильевич кўпни кўрган кишилардан, ажабмас ундан маънилюроқ бир маслаҳат чиқса?

— Ҳамма гапни айтиб берсам, хусумат бор-йўқлигини ўзингиз билиб олардингиз-а, — деди ниҳоят Ўринбой ичида қатъий бир тўхташга келиб. — Аммо қиссам қурғур узоқ-да, сериш одамсиз, вақтингизни ўғирлаб қўймасмикинман...

Черкашин қайтиб келиб, яна креслога ўтирди, қўл соатини ечиб, икковларининг ўрталаридаги пастак столчага қўяркан:

— Маяковский айтганмиди, «сиз билан бизга бир-икки соат нима деган нарса, ахир икковимиз мангуликнинг гамини еб қўйганмиз-ку», деб. Шунга ўхшаш, гапираверинг, қулоғим сизда. Иш бўлса, қочмайди!

Ўринбой туғилган кунидан то сўнги дамларга қадар бутун таржимаи ҳодини гоҳ қисқа, гоҳ батафсил қилиб сўзлашга киришди. Бу орада девордаги соат икки-уч бор бонг урди. Михаил Васильевич ёнидан чиқариб ўртага қўйган сигарета қутиси гижимланиб саватга ташланди,

Ўринга янгиси очилганди, бу ҳам яримланди, хонани йиғиштириш вақти ўтиб бораётганидан безовталанган фаррош хотин бир неча марта эшик тирқишидан қаради-ю, буларнинг парвойи фалаклигидан хўрсиниб, яна чекинди.

Ўринбойнинг ҳикояси тугагач, икки ҳамсуҳбат пича жим қолишди. Михаил Васильевич бармоқлари билан столчанинг четини чертаркан, чуқур хаёлга ботди.

— Ҳм, галати-ку,— деди у ниҳоят таажжубдан пешанаси тиришиб.— Шу иш билан Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг олдига кирмоқчимидингиз?

— Ҳа, кириб ҳаммасини айтмоқчи, манави тўпланган материалларимни кўрсатмоқчийдим.

— Фойдаси йўқ.— Шу гапни эшитганда Ўринбойнинг қўлтигидан каттагина бир тарвуз шилт этиб тушиб, нечорлик аралаш ҳайратдан киприклари пирпираб, кўзлари маънос тортди, лекин Михаил Васильевич буни сезмай, столчани уст-устига қаттиқ-қаттиқ чертаркан, яна қайтарди:— Фойдаси йўқ! Бу гапларни унга айтиш, бир нақл бор-ку, нимайди, ҳа, қоронғи уйга кесак отиш билан баробар. Чунки мен Ҳайбатулла Қаҳҳоровични яхши танийман, Мирзачўлдан танийман. У ўша ерда агроном, кейин райкомнинг саркотиби эди. Ниҳоятда қайсар одам. Бир киши ё бир иш ҳақида олдиндан бир фикрга келдими, ўлсаям, шуни қайтиб ўзгартирмайди. Аммо ўзи жуда яхши агроном: ҳар қандай ғўзани шундай афтидан кўриб туриб, унга сув керакми, озиқами, чопиқми, дарров айтиб беради. Унинг қўли ғўзанинг томирида юради, дейишади. Лекин ғўзани билиш бошқа экану, одамни билиш бошқа экан-да...

— Ахир, материаллар мана мен деб ўзи далолат бериб турибди. Наҳот шуларни кўриб, ҳақиқат қилмаса... ҳар ҳолда...

— Ҳар ҳолда у сиз ўйлаганчалик, масаланинг қатқатини пухта ағдар-тўнтар қиладиган одаммас. Унинг доим вақти зиқ, иши қисталанг. Кейин биласизми, сизнинг ҳақингизда унинг фикри аллақачон пишиб қолган. Унинг назарида сиз хотинининг ҳуқуқини поймол қилган феодал-

сиз. Бунисигаям чидар эди-ю, лекин сиз у шунчалар зўр-иклос, умид билан кафтида кўтариб юрган «машъал»нинг илдизига болта урмоқчи бўлгансиз. У эса ана шу «машъал» ёрдами билан юртда маъмурчилик яратмоқчи. Демак, сиз маъмурчилик душманисиз! Буни у область қурул-тойида ҳаммага эшиттириб гапирди. Хўш, энди сизнинг материалларингизни текширтириб кўриб, ўз гапини но-маъқулга чиқарармиди?! Йўқ, бу — Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг миждозига мутлақо тўғри келмайди!

— Ахир, Лениндек улуғ зот ҳам секретарини билмас-дан ранжитиб қўйганида, кейин кечирим сўраган экан-ку!

— У Ленин эди! Ҳаммаям Ленин бўлавермайди-да! Ҳар қайсимиз агар Лениннинг минг қиррасидан ақалли бир қиррасига ўхшасак, коммунизм аллақачон бино бўлиб кетарди! Бекорга шпор ташлаяптими партия: «Ленинчасига яшашни ўрганайлик!» деб. Дарвоқе, сиз газетачилар буни «Ленинчасига яшайлик ва ўқийлик», деб потўғри таржима қилиб юрибсизлар!

— Ҳар ҳолда Ҳайбатулла Қаҳҳорович ҳам сиёсий раҳбар-ку...

— Албатта, сиёсий раҳбар! У Ҳамроалиевни «машъал» даражасига кўтариб, шунинг шуъласида сиёсат ясяпти, ҳаммани маъмурчилик йўлига етакляпти. Лекин танлаган одами нобоплигидан беҳабар экан, бу — унинг айби эмас, кулфати?

— Кўпам беҳабар бўлмаса керак! — Уриббойнинг зардаси қайнаб, сапчиб туриб кетди. Бенхтиёр сигарета олиб тутатди-да, хонани айланишга тушди.

— Беҳабарлигига имоним комил! — Черкашин қатъият билан гапирди. — Уни билганим учун шундай деяман. Билганимки, Ҳайбатулла Қаҳҳорович аслида софдил одам. Бу ишларнинг барини яхши ният билан қилаётганига, баландроқдан келиб гапирсак, бу билан коммунизм қурилишига ёрдам бераётганига астойдил ишонади. Бу ҳам унинг кулфати!

— Ахир, кўзбўямачилик билан коммунизм қу-

риб бўладими?— Уринбойнинг зардаси босилиб, яна жойига келиб ўтирди.

— Сизга бир нарса айтсам хафа бўлмайсизми?— Черкашин бароқ қошларини чимириб, Уринбойга синовчан назар ташлади.— Сизда ҳам бир қусур бор экан. Бу, банкдан, кейин газетадаги ишингиздан юққан қусур бўлса керак. Сизнингча, доим оқ оққа, қора қорага ажралиб туриши керак. Лекин ҳаётда бундай эмас. Ҳаётдаги воқеаларни сиз ишлаган банкдаги дастуриламалар доирасига сиғдириб бўлмайди. Ҳаёт — мураккаб нарса. Унинг ўз қонуниятлари бор. У бошдан-оёқ зиддиятларга тўла. Ахир, спектри олинг. У неча хил рангдан иборат. Ҳар бири ўзича товланади. Олимлар мана шу товланишга қараб, ҳатто атомдай майда заррачаларнинг хоссасини белгилашади. Биз ҳаммамиз тирик одамлармиз, табиат ақл, фаросат ато этган олий мавжудотлармиз-ку! Хўш, коммунизм қурилишини нима деб тушунасиз? Бир жойда тайёр гишт заводи бору, шу заводдан гишт олиб келиб териш билан коммунизм биноси барпо бўлиб қоларканми? Йўқ ундай эмас! Коммунизм — инсон юрмаган сўқмоқлардан тирмашиб, баланд тоғ чўққисига чиқиш. Бу йўлда адашишлар ҳам, қоқилиб-сурилишлар ҳам, хуллас, ҳар бир тасодиф бўлади. «Биз ҳеч ким юрмаган йўллардан бораётирмиз», деб газетада неча бор ёзгандирсиз ўзингиз ҳам? Буни хонақоҳдаги қориларга ўхшаб «ёдаки» такрорламай, унинг мағзини чақиш керак-да, ахир!

Боя кириб келишганида, Черкашиннинг хонаси Уринбойнинг кўзига дабдурустдан тор ва диққинафасроқ кўринган эди. Деразадан тушган офтоб шуъласи кийим жавонининг ойнасига урилиб, акси деворда жилоланаётганигами, ё суҳбатдошининг муҳокамасидаги мантиқ кучининг зўрлиги кўзини мошдек очиб юбордими, энди хона назарида катталашиб кетгандай, ўзининг дили ёруғ тортгандай бўлди. Черкашин эса бирпас тин олгач, гапида давом этди:

— Мен Ўзбекистонда туғилганман. Ақлимни танибманки, ўзбекларнинг ичидаман. Ташимда бўлмасаям

ичимда бутунлай ўзбеклашиб кетганман. Мен ўзбекларни ўз халқимдай севаман, ҳурматлайман. Шу вайдан баъзи мулоҳазаларимни очиқ айтишга ҳақим бордир, деб ўйлайман. Кўп йиллик тажрибамда шунни кўриб, афсусланиб юраманки, бизнинг баъзи ҳамюртларимиз орасида одамнинг ўзидан ҳам кўра, мансабига сиғиниш, мансабдор кишиларнинг атрофида юз ўргилиш, соясига поёндоз солини ёмон авж олган-да. Шунинг орқасида дуруст-дуруст ходимлар хизмат шотисининг юқори поғоналаридан йиқилиб, майиб бўлганини кўп кўрдим. Ахир, одамга нуқул «сизники маъқул, терак тепасига сув чиқади, дедингизми? Ҳа, албатта, чиқади», деяверсанг, камчилигини вақтида бетига айтмасанг, у «ҳа, мен шинақа зўр одам эканман», деб ўзига биноси ошаверади. Ундаги иллатлар йўқолиш ўрнига баттар болалайди. Танқид — бамисоли бир малҳам. Вақтида малҳам қўйилмаган иллат маддаламасдан иложи йўқ. Кейин бир жойдан тешиб чиқади. Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг атрофидагилар ҳам чоғимда, шундай иш тутиб, уни ҳаволантириб юборишяпти шекилли-да...

Михаил Васильевич «суҳбатимиз тамом» деган қарорга келдими, соатини олиб қўлига тақди, стул суянчиғига осиб қўйилган пиджагини олиб эгнига кийди. Даҳлизга чиқиб, умивальникда қўлини чайиб келди.

— Хўп, энди нима қилмоқчисиз?

— Ҳайронман...

— Ёшингиз нечада?

— Уттиз учда.

— Ҳа, ёш экансиз. Уғлим тенги десам бўлади. Сенсирасам хафа бўлмасиз?

— Йўқ, бажову дил.

— Йўқ эса, уғлим Ўринбой, бунақа иш битта сенинг бошингга тушган эмас. Ҳў, биз кўрган кунлар олдида сеники ҳолва. Роса бир йил уйимда товуқмижоз тухум босиб ётган пайтларим бўлган. Эрталаб туриб, пешингача нима бўлишимни билмас эдим. Кўнадан машина «дуд» этиб ўтса, «мана, менга келди» деб, юрагим «шув» этарди.

Якшиям, болалигимда рус-тузем мактабида ўқиб, арабча катни ўрганиб қўйган эканман. Бир узоқ танишим орқали Навоий комитетидан ҳазрати Алишернинг газалларини пудратга олиб, сатрма-сатр таржима қилганман, шу билан эр-хотин рўзғорни тебратиб турганмиз. Энди «хўп» десаңг, битта маслаҳат: бизнинг канал қурилишида ишлайсан, шаҳарда мол оширувчи базамиз бор. Шунга мудир қилиб қўяман. Вазифанг — станцияга келган юкларни вақтида олиб, машиналарда қурилишга жўнатиш. Жўнатишга улгуролмаганингни вақтинча базага тўктириб қўяверасан. Маошинг — бир юз ўн сўм. Лекин бизда гонорар йўқ. Сендақа бир ҳалол одамга кўпдан зормиз. Қалай?

— Ахир, манави материалларни бир ёқли қилишим керак. Курашдан енгилдим деб чиқиб кетавераманми? Ҳамроалиевлар номаъқулчилигини авжига чиқаверадимми?

— Менга қара, партия тарихини ўқигансан-а? Ҳа, ўқигандирсан! «Стратегия ва тактика» деган иборадан хабаринг борми? Ё уни фақат катта курашларгагина татбиқ этилади, деб ўйлайсанми? Уни ҳар бир курашга татбиқ этиш мумкин. Сен кураш майдонига тушдинг. Энди стратегияни кўзлаб иш тутишинг керак. Ҳозир Ҳамроалиевлар устидан қаерга арз қилсанг ҳам, натижа чиқаролмайсан. Ҳамма аризанг яна Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг қўлига тушади. У ёғи нима бўлиши ўзингга маълум. Шунинг учун каналда ишлаб турасан. Худо хоҳласа, дегандек, бир ярим йилда канал битади. Унинг очилиш маросимига Тошкентдан катта раҳбаримиз албатта келади. Шунда мендан «тила тилагингни» деб сўраши турган гап. Мен қариб қолдим. Менга ҳеч нарсанинг кераги йўқ. Мен шунда: «Бир ўғлим бор, канал қурилишида жуда яхши хизмат қилди азамат, шунинг арз-додини бир тингласангиз» деб сени унга рўпара қилиб қўяман. Шу билан ҳақ жойига қарор топмаса, менинг юзимга туф деявер!

Уринбойнинг боши қотди. Журналистикага камоли меҳри зўрлигидан банкдагидек озода, бообрў ишининг

баҳридан ўтди, ичкуёвлиқнинг ҳамма азоб-уқубатларига тишини тишига қўйиб бардош бериб келди. Энди банк ҳам йўқ, журналистика ҳам йўқ, оиланинг ҳам тагига сув кетди. Энди ҳаммасидан маҳрум бўлиб, ёғоч билан темир-терсак ичида юрадими? Мана, Михаил Васильевич «ишинг — юк олиб, юк жўнатиш» деяпти. Қурлишга ахир, ёғоч билан темир-терсакдан бўлак нима юк келарди! Бундан кўра колхозга чиқиб кетмон чопгани яхши эмасми! Барибир ҳам Ҳамроалиевлар билан бошлаган кураши ўлда-жўлда қолаверар экану!

Уринбой қаршисида Черкашин турганини ҳам унутиб, овоз чиқарганича хаёл сура кетди:

— Нега ўшанда Фуад Гареевичнинг гапига кира қолмадим? Нега молия академиясига ўқишга кетмадим? Область банки ҳозир менинг ихтёримда бўларди... Ҳақиқат учун курашмоқчи бўлибман-а, мен аҳмоқ!.. Мана, оқибати!

— Эй, ука, фаталист экансан!— Михаил Васильевич жаҳл билан стол ёнидаги стулларни бир-бирига уриштириб, ҳожати бўлмаса-да, жойини алмаштира бошлади.— Биласанми, ҳамма ишни тақдирга топшириб қўйиб, ўзи бир чеккада қўл қовуштириб турадиган, бутун вужуди билан курашга шўнғиб кетмайдиган лоқайд, ўсал одамларни фаталист дейишади. Сен фаталист бўлма, сенга ярашмайди!

— Ўзингиз бир ярим йил сабр қилишни маслаҳат беряпсизу, энди бундай дейсиз!— Уринбой ҳам қизишиб кетди.

— Гапимни тушулмабсан. Мен сенга бир ярим йил амманнинг бузоғидек сўлжайиб ўтир, деяётганим йўқ. Тезоблик қилма, ловиллаб ёниб турган ўтга бекордан-бекор ўзингни урма, деб маслаҳат беряпман. Бировнинг тиззасидаги йиртиқни кўрсатиш учун аввал ўзингникини бутлаб ол! Ғанимларинг ўзингни том маънода кўчага беиштон ҳайдаб, эл-юртга шарманда қипти-ку! Уларнинг усталигини кўр: юзингга бошлаб қора чаплаган. Энди қаерга борсанг ҳам, гапинг ўтмайди. Шунинг учун сен аввало

Ўзингни оқлаб олишинг керак. Бунга идорама-идора юриш, аризабозлик билан эришолмайсан. Ҳадеб ариза ёзиб, аनावиларнинг (Михаил Васильевич қўли билан шифтга ишора қилди) жигига тегаверсанг, «туҳматчи» деб ўзингни бир балага тиқиши ҳеч гапмас.

— Ундан кўра, қишлоғимга бориб, колхозда кетмон чопсам бўлмайдимми?

— Ихтиёринг. Мен сени зўрламайман. Лекин сендан кўра беш-олти кўйлакни ортиқ йиртганимга шу маслаҳатни бердим. Ҳар ҳолда канал — эл эътиборида турган қурилиш. Борсанг, ишчилар оиласининг қозонида қайнайсан. Меҳнатинг тез юзага чиқади. Колхоздан, кетмончидан кўпи йўқ, канал эса, областда битта. Нафақат областда...

Ўринбой ўша куниеқ иш бошлаб юборди. База урушдан илгари қурилиб, нима сабабдандир чала қолган мўрча ўрнида экан. Ҳовлисида узун-калта йўғон ходалар, ҳар хил темир-терсақлар, катта-кичик бўш бочкалар айқаш-уйқаш бўлиб ётибди.

Ўринбой бўш хоналардан бирини супуриб-сидириб, ўзига жой қилиб олди. Бозорга бориб ёнидаги қолган-қутган сармойасига эски буклама каравот, тўшак, адёл, декча, мис чойнак, стакан, пиликли керогаз харид қилди.

Янги иши Ўринбойга дастлабки кунлари жуда маъқул бўлди. Азонда туради, бир пиёла чой ичиб-ичмай, темир йўл станциясига қараб чопади, каналга ёғоч келганими, арматурабоп темирми, цементми — нимаки бўлса, шуларни вагонлардан туширтиради-да, қурилишдан пешма-пеш келиб турган машиналарга ортиб жўнатади. Бир нафас бўш вақти йўқ. Одам камлигидан ўзи ҳам ишчилар билан шоферларнинг қаватига кириб, улар билан баб-баравар куйманади. Ўринбой таниш-билишларнинг назаридан узоқда юрганига, уларнинг: «Ҳа, нима бўлди?» — дея ҳар қадамда берадиган жўя-ножўя саволларидан қутулганига хурсанд.

Кечқурун кулбасига кун бўйи жувоз тортган ҳўкиз-

дай толиб қайтади. Чой дамлаб ичишга ҳам эриниб, бир бурда нонни сувга ботириб ейди-да, шу билан каравотга чўзилганича донг қотиб ухлаб қолади. Эрталаб яна шу аҳвол.

Кўпинча ҳордиқ кунлари ҳам иш бўлади. Темир йўл отанқ муассаса юкингни вақтида олиб кетиб, вагонини бўшатиб бермасанг, пирини ҳам танимас экан. Маълум муҳлатдан эътиборан, соат-ку соат, минут-минутигача ҳисоблаб, жаримасини ундириб олавераркан. Бу — халқ учун, халқнинг пулига бино бўлаётган катта қурилиш деган гап унга чўт эмас. Артелми, қурилишми, заводми, хусусий одамми, мижоз бўлса бўлди, ҳаммаси унга барибир.

Уринбой ишга ўтаётганида, Михаил Васильевич: «Илгариги база мудиримиз ландовурлик қилиб, бизни кўп жаримага боғлаб берарди, жон ука, сен мана шунисига эҳтиёт бўл, миллионлаб пул чиқарилгани билан ҳаммаси ҳисобли, жаримага тўлаб юборсак, қурилишга зарар етиб, қаттиқ гап эшитамиз», деб тайинлаган. Уринбой бу ўғитни қулоғига исирға қилиб осиб олган, шунинг учун база билан станция ўртасида мокидек қатнайди, юк келди дегунча қурилишга сим қоқиб, машиналарни чақиртиради, темир йўлнинг маломатига қолмаслик пайдан бўлади.

Юк ҳам ўзи келаверар экан-да. Энди биттасидан қутулиб, бир-икки кун нафасимни ростлайман деса, орқасидан иккинчиси келиб туради. Юк келмаган тақдирда, қурилишдан бўш бочка ортилган машиналар қаторлашиб туради. Нефть базага чиқиб, Уринбой кечгача керосин, солярка, бензин, автол, қора мой олиш билан овора бўлади.

Одатда, эрталаб газеталарнинг янги сонларини бир қур кўздан кечирмагунча, Уринбойнинг томоғидан ҳеч нарса ўтмас эди. Мана, неча ойдирки, газета ўқиш ҳам ўлда-жўлда. Йўл-йўлакай витриналарда учраб қолган газеталарга тасодифан кўз ташлаб қўймаса, бошқа вақт қувиб газета ўқишга қўлиям тегмайди. Тўғри, базага ўтган дастлабки кунлари иши унчалик қисталанг бўлмай,

бир-икки бор дўкондан газета харид қилишга қўли тегувди. Ушанда, область газетасини очиб кўрса, «Машъал чорвадорлар» деган саҳифа берилибди. Унда Ҳамроалиевнинг тўрт квадратга ишланган портрети, ўртада «Теплица» — жон роҳати» деган шеър ҳам бор экан. Шеърни Ҳаким Ҳамдамий ёзибди. Саҳифани ҳам ўша уюштирибди. «Ўлма, Ҳакимбой!» деб қўйди ичида Уринбой.

Ҳаким — редакцияда, таъбир жойиз бўлса, Уринбойнинг бирдан-бир яқин (йўқ-йўқ, дўсти эмас, Ҳаким пирига ҳам дўст бўлмаслигига Уринбой кўп марта қаноат ҳосил қилган) ўртоғи эди. Бунга сабаб коллективнинг ўзгини ташкил этувчи ижодий ходимлар ўртасида энг ёши икковлари бўлиб, боз устига Ҳаким ҳам Уринбой сингари унда-бунда шеър машқ қилиб турар, гоҳ-гоҳ фельетон ёзарди. Астойдил зеҳн солган киши Ҳакимнинг юз ва гавда тузилишидан анча-мунча зиддият топиши мумкин эди. Масалан, унинг юзи бўлиқ ва думалоқ бўлса-да, бурни хотинларникига ўхшаш бир чимдимгина, сочлари қалин ва қоп-қора бўлишига қарамай, қошлари куя тушган теридай сийрак эди. Лекин дабдурустдан кўрганда, у одамда яхши таассурот қолдирарди. У ҳамма билан очиқ-сочиқ гаплашар, ҳар қандай одам билан тезда эл бўлиб кетар, қўлидан келадими, йўқми, ким нимани илтимос қилса, дамани кесиб ўтирмай, дарров гарданига олиб қўя қоларди. Шу илтимосларнинг кўпини бажо ҳам келтирарди. Чунки шаҳарда бозоркомдан тортиб, то аэропорт кассасигача Ҳакимнинг бирон таниши бўлмаган ташкилот йўқ эди. Борди-ю, бировга бир нарсани ваъда қилиб, устидан чиқолмаса, шу илтимос эгаси яна қайтиб олдига келганида, унинг қўлтигини қоп-қоп пуч ёнғоқларга тўлғазиб, худди етти беҳишдан бирини текинга тортиқ қилгандай севинтириб жўнатарди. Айни мана шу ҳожатбарорлигини редакцияга ҳам ишлатарди. Ўзи расман хатлар бўлимининг мудири ҳисобланса-да, касаллик, отпуска ё вақтли сафар натижасида «ўрни бўш қолган» ҳар қандай мудир-

нинг ишини қилиб кетаверарди. У бошини оғритиб мавзу танлаб, шу мавзуни ўрганиб ўтирмас эди. Унга учта фамилия-ю, тўртта рақам бўлса кифоя, лип этиб машинка бюросига кирарди-да, кампир шафтоли қоқи чайнагунчалик муддатда ё саноат, ё маориф ва ё санъат мавзусида очеркми, бош мақолами, лавҳами, хабарми — истаганингизни тайёр қилиб чиқарди. Тўғри, унинг ёзганлари (аниқроғи, машинисткага айтиб туриб, қоғозга туширганлари) аксари мазмунан саёз бўлар, олдингиларини такрорларди-ю, лекин редакциядек иши доим долзарб ташкилотда бунга ҳеч ким эътибор қилмасди. Ахир, карнайнинг «ғат-ғат»и ҳам мазмундан маҳрум бўлса-да, қулоққа ёқади-ку кўпинча!

Ҳаким яхши кийинишни, яхши ейишни хуш кўрганидан улфатнинг фарқига бормасди. Муаллимми, терговчими, бозор паттачисими, магазинчими — суриштирмасдан ҳамма билан ҳамтовоқ бўлиб кетаверарди. Ҳакимнинг бисотида қадимги ва ҳозирги шоирлардан ёдлаб олинган беш-олтита байт-ғазал, ўн-ўн бешта пардали-пардасиз латифалар бўлиб, шулар билан жўраларининг кўнглини хушларди. Кимсан — область миқёсидаги таниқли шоир билан ўтиришганларига булар хурсанд, қорнини дўппайтириб, кайф қилганига бу хурсанд бўлиб, «Ҳаким ака, Ҳаким ака»га ит боқмас унинг «харидор»лари ортгандан ортиб борарди.

Мана энди ўша Ҳаким «Ҳосилот»дан саҳифа уюштирибди. Ҳа, бу айни унинг ўзига муносиб иш. «Қандингни ур, Ҳаким!» деб қўйди Уринбой яна ичида...

Кунлар кетидан кунлар ўтаверди. Ҳаммаси бир-бирига ўхшаш, бир-биридан оғир кунлар. Қурилишда иш авжланган сайин станцияга келадиган юкларнинг кети ҳам узилмай қолди. Уринбой озиб-тўзиб, бир бурда бўлиб қолди. Кун ора олишиб, одеколон билан парвариш қилиб туриладиган соқолга ҳафталаб устара тегмайди. Терлаган пайтда чанг юқиб, қотиб қолаверганидан соч қасмоқлаб, дам сайин бошни қичитади. Яхши ният билан

олинган декча керогаз устига ўн кунда бир чиқса чиқади, бўлмаса, хор бўлиб бурчакда ётаверади.

Яхшиям Қулмат бор экан. Баъзи-баъзида уйига судраб олиб кетади, ё бўлмаса, ўғилчасидан иссиқ-совуқ овқат юбориб туради. Шундагина Ўринбойнинг оғзи қозонда пишган таомга тегади. Кир-чирини ҳам барака топгур Қулматнинг хотини ювиб беради.

Бир сафар Қулмат уйига олиб боргач, дастурхонга фотиҳа ўқилгандан кейин:

— Ўзингга ўзинг қилдинг-да, ошна,— деди ачишиб,— Ҳаким Ҳамдамийни қара, Ҳамроалиевнинг пинжига кириб, айшини суряпти. Теплица баайни ўзиники. Қачон кўрсангиз, тагида рансинг машинаси, кўнгли хушлаган улфатлари билан ўша ёққа зипиллагани зипиллаган.

Ўринбой индамай жойидан кўзгалди. Қулмат билан совуққина хайрлашиб, базага қайтди. Шу-шу Қулматнинг зўрлагани билан уникага қадам босмай қўйди. Аммо бутунлай узилиб кетмаслик учун Қулматнинг ўғилчаси олиб келадиган таомларни қайтармади, кир-чирини ўшандан юбориб турди.

Бир куни Ўринбой станциядан гира-шира қоронғида тушиб келса, база дарвозаси олдида мош ранг «Волга» турибди. «Ие, ким бўлди?»— деб дабдурустдан ҳайрон бўлди Ўринбой. Ичкарига кирса, Ҳамиджон шофери билан ҳовлини айланиб юрибди. Ўринбойнинг назарида, кун чиқиб кетгандай бўлди, шу топда.

— Ие, келсинлар, келсинлар, қайси шамол учирди,— Ўринбой дўстининг истиқболига қучоғини ёзиб борди. Икковлари қуюқ-пишиқ сўрашишди.

— Шунча мол-дунёни ташлаб юраверар экансиз-да, юрагингизга балли-эй!— деди Ҳамиджон батартиб тахлаб қўйилган ходаларга ишора қилиб.

— Бу мол-дунё сағирнинг мулкидай дахлсиз. Унга тегадиган одамнинг боши иккита бўлиши керак,— деб кулди Ўринбой.

— Қалай, тузукмисиз?— Ўринбой кулбасини очиб,

меҳмонни ўша ерга бошлаб киргач, Ҳамиджон ҳол сўради.

— Раҳмат. Мана, ўзингиз кўриб турибсиз-ку.

— Кўринишингиз яхши. Сал хипча тортибсиз, холос.

Ундай десам, илгариям жуда семиз эмас эдингиз.

— Ҳа, ўтиб турибмиз-ку...

Ўринбой керегазга ўт ёқиб, чой қўймоқчи эди, Ҳамиджон қайтарди:

— Илтимос, овора бўлманг. Бирров кўриб кетай деб келдим. Иш тиқилинч. Биласиз, пилла босиб кеп қолди. Кетмасам бўлмайди...

— Бирпасда қайнайди-да.

— Йўқ, керакмас. Келинг, ўтиринг. Гаплашиб олайлик.

Ҳамиджон пича ўйланиб турди. Сўнг гап бошлади:

— Дўстим, «Банданинг боши — оллонинг тоши» деганлар. Вазнингиз тўғри келмайди, десам, ишонмадингиз. Майли, бўлар иш бўлди. Энди бир маслаҳат, шу ерда жонни койитиб юргунча, мен билан колхозга чиқиб кетмайсизми? Биз оч бўлсак — оч, тўқ бўлсак — тўқсиз.

— Нима иш қиламан чиқиб?

— Нима иш қилардингиз. Ўзимизнинг эски касби-мизни қиласиз-да! Хоҳланг — бош бухгалтерлик, хоҳланг — иқтисодчилик. Менга қолса, раисликниям берардим, ихтиёрим ўзимда эмас!..

— Илтифотингиз учун қуллуқ, дўстим. Лекин маслаҳатингизга бу сафар ҳам юролмайман. «Майхонага кирма, киргандан кейин чиқма», деган гап ҳам бор. Мен кураш бошладим, энди шуни охирига етказмасам бўлмайди. Жонимни койитиб, мана шу ерда салкам ҳаммол бўлиб юрганимнинг боиси ҳам шу.

— Шунақа денг. Ҳалиям оёғингиз узангида эканда, — Ҳамиджон бармоғини тишлади. — Хўп, хайр бўлмаса, — деди-да ўрнидан турди. Остонага етганда тараддудланиб тўхтади. Сўнг қайрилиб, Ўринбойга қоғозга ўроғлиқ бир нарса узатди: — Ақалли шуни олиб қўйинг...

Уринбой бунинг пуллигини дарров фаҳмлади. Олса— тешиб чиқмасди. Лекин орияти зўр келди.

— Йўқ, раҳмат. Ҳозирча топганим етиб турибди. Зориққанамда ўзим айтаман.

— Ҳм,— дея Ҳамиджон шартта дарвоза томон юрди. Уринбой уни машинагача кузатиб қўйди:

— Қуруқ кетяпсиз-да, Ҳамиджон, яхши бўлмади.

— Узингиз кишини қуруқ қайтардингизу, синиқ овоз билан жавоб қилди Ҳамиджон.— Хўп, хайр, жилла бўлмаса, ҳордиқ кўнларингиз қишлоққа бир чиқинг. Кутаман!

Дўстини жўнатгач, Уринбойнинг юраги ғаш тортди: иши бошидан ортиб юрган одам ўшандан шунга овора бўлиб келса-ю, унинг шахтини қайтарди-я. Яхши қилмади шуни. Пулни олиб қолаверса, бўларди. Ойлигининг учдан бири болаларнинг нафақасига кетиб, тийинни тийинга зўрға улаб юрибди ўзи. Шундай пайтда, беш-тўрт сўм пул ортиқчалик қилмас, қайтага елкасидаги машаққатлар юкини сал енгиллаштириб, кўкрагини кўтариб олишига ёрдам берарди.

«Ҳа, майли, олмаганим ҳам бир ҳисобда маъқул. Орага пул аралашса, дўстликдан путур кетади. Мени одам деб йўқлаб келибдими, шунинг ўзиям катта гап. Қадимги юнонлар «дўсти йўқ одамни ўлдиришлар», дейишар экан. Менинг бир эмас учта дўстим бор. Бири — Михаил Васильевич, бири — Ҳамиджон, яна бири — гапида маза-матра бўлмасаям ўзимнинг Қулматим. Демак, менинг яшашга ҳақим бор!» — шуларни хаёлидан ўтказар экан. Уринбойнинг кўнглидаги бояги ғашлик бирпасда ёзилиб, вужуди гурурга тўлди.

Кейин Ҳамиджоннинг «шунча мол-дунёни ташлаб юраверар экансиз-да», деган гапини эслаб, ўйланиб қолди: «Дарҳақиқат, базада қоровул йўқ. Кундузи ўзим ҳар ёқда юраман. Юртгарчилик, биронта ярамас одам машина олиб келиб, ходаларни юклатиб кетса кетаверадиям-да, Бунга қарши бирон чора топиш керак».

Уринбой станциядаги пилорамада таҳланган ходалар

бир-бирига скоба қоқиб бириктириб қўйилганини кўрганида, «ие, нимага шундай қилинди экан-а?» деб ҳайрон бўлганди. Маъносини энди тушунди: ходани жойидан қўзгатиш учун аввал скобасини кўчириб олиш керак. Бу осонлик билан битадиган иш эмас!

Эртасига Ўринбой механика заводидан скоба олиб келиб, ходаларни ана шу зайлда бириктираётган эди, кўча тарафдан бир машина босиб-босиб сигнал берди. Овозидан «газик»ка ўхшайди. Ўринбой югуриб бориб дарвозани очди. Ҳақиқатан Михаил Васильевичнинг машинаси экан. Машина ҳовлининг ўртасига бориб тўхтади. Михаил Васильевич секин тушди-да, Ўринбой дарвоза олтидан келгунча кутиб турди.

— Қалай, тузукмисан?

— Раҳмат, ўзингиздан сўрасак?— Ўринбой базани олганда бери Михаил Васильевични кўрмаган эди. Ундаги ўзгаришни: кўзлари нинга кириб кетганини, юзлари қорайиб, шамолда ёрилганини, лабларидаги порсинлар кўча бошлаганини дарров пайқайди.

— Э, биздан сира сўрама! Иш борган сари болалаб кетяпти. Яхшиям, «иш-ш» деган, агар «хих» деса борми, ўлдириб қўяркан-да!— Михаил Васильевич ўз гапи ўзига нашъа қилиб, ҳузур билан кулди.— Менга қара, ўзингизнинг кўриб бўладими? Неча марта шаҳарга тушганда атайлаб шу ёқдан ўтдим — тонолмадим сени?

— Базада кам бўламан. Ҳали у ёқда, ҳали бу ёқда...

— Ҳа, тўғри. Сенинг ишинг кўпроқ югур-югур билан битади. Ишқилиб, мендан хафамасмисан?

— Йўқ, нега хафа бўлай!

Михаил Васильевичнинг кўзи ходалар тағида ётган скобаларга тушди.

— Анавиларни сен қоқяпсанми?

— Ҳа.

— О, асил хўжалик ходими экансану, бекор редакцияда юрган экансан-да!

— Канал ҳам анча жойга жилиб қолгандир?

— Жилияпти, ўғлим, жилмай қайга борарди. Лекин жуда ғалваси кўп бу ишнинг. Ҳали қарасанг, «Гипроводхоз» иш чертёжларини вақтида юбормай хит қилади, энди қарасанг, экскаваторнинг бир жойи синиб, хунобингни оширади. Дунёнинг ишлари миркам иккилигини шундан билгинки, илгари кетмон, белкуракда канал ковлганимизда одамга зориқмас эдик, энди минглаб одамларнинг ишини бирпасда дундириб ташлайдиган механизмларимиз бўла туриб, одам етишмайди. Шу механизмларнинг тилини биладиган одамни айтаман-да. Азамат экскаваторчиларимиз икки сменалаб ишлашяпти. Лекин бунақа оғир ишда юрган кишиларнинг маишати зўр бўлиши керак. Энди бунга кўр: таъминот бўлимимиз иссиқ овқатга гўшт топиб беролмаяпти. Бутун бошлиқ шаҳар кушхонасида мол-қўй сўйилмаётган эмиш. Ҳамма ёқда «урра, урра, гўшт планини унча қилдик, мунча қилдик», деган дабдабалару, биттаю битта катта қурилишга гўшт етказиб беришолмайди. Гўшт плани қозғоғда бажарилаётгани рост экан-да, демак! Бунинг жабрини мана биз тортяпмиз!

Михаил Васильевич ҳовлининг атрофига диққат билан разм солиб чиқди. Уринбой турадиган хонага бирров назар ҳам ташлаб қўйди.

— Тирикчиликдан камчилигинг йўқми?

— Йўқ, раҳмат.

— Бўлса, тортинмай айтавур. Шундай катта каналда ишлаб оч қолсанг айб бўлади.— Уринбойнинг елкасига мамнунлик билан қоқаркан, қўшиб қўйди:— Балли! Биздагилар сенинг ишингдан хурсанд. «Шундай эпчил йигитни қаёқдан топдингиз» дейишяпти. Омон бўл, ўғлим.— Машинасига чиқиб ўтиргач, шофер моторни ўт олдиргандан кейин олдига имлаб чақирди-да, деди:— Ҳазрат Алишернинг бир байти шу топда эсимга тушиб қолди. Адашмасам, бундай эди:

Ҳижрони висқдин кўпу оз дема, Навоий,
Юз шуқр деким, кўни кетиб, ози қолибтур.

Хўп, кўришгунча!

«Ширин сўз — жон озиғи». Бу ҳикматнинг тўғрили-
гига Ўринбой шу куни умрида биринчи марта чинакам
ишонч ҳосил қилди. Неча ойдан бери тинимсиз қимирлай-
ғериб, ердан машинага, машинадан ерга юк олиб-қўяве-
риб, Ўринбойнинг бўғин-бўғинлари бўшашиб кетган,
елкаси, бели, иккала тиззасида мадору мажолдан асар
қолмаган эди. Ҳаммадан кўра бу дўзах азоби, назари-
да умрбод давом этадигандай, ҳали-бери ёруғликнинг юзи-
ни кўрмайдигандай туюларди ўзига. Лекин Михаил
Васильевични бир марта кўриб, унинг меҳрибонлик билан
айтган сўзларини, самимий мақтовини эшитди-ю, худди
бир ҳакими ҳозиқ томирларига жонбахш дармон дори
қўйгандай чарчоғи тамом ёзилиб, бирдан тетик тортди.
Айниқса, Михаил Васильевичнинг хайрлаша туриб, ҳаз-
рат Навоийдан ўқиган икки байти Ўринбой учун зим-зиё
тун қўйнида лов этиб ёниб кетган қирқинчи чироқдэй
бўлди.

Ҳижрони висолин кўпу оз дема, Навоий,

Юз шукр деким, кўпи кетиб, ози қолибтур.

Демак, канал ҳам битай деб қолибди, Ўринбойнинг
кўкрагига офтоб тегадиган кунлар ҳам узоқ эмас!

Михаил Васильевич ўзунинг Ўринбойга муҳаббати
фақат маънавий кучга эга бўлмай, моддий кучга ҳам эга-
лигини эртасигаёқ исботлади: Ўринбой станцияда вагон-
лардан тарақа-туруқ этиб арматура тушираётганида,
қурилиш кассири уни ўша ердан излаб топиб, қўлига бир
ойлик маошини тутқазди. «Бу — сизга бошлиқнинг буйру-
ғи билан берилган мукофот», деди. Зап зўр иш бўлди-да
бу! Ўринбойнинг эғни тўкилиб тушаётган, кўча-кўйда юр-
ганда одамлардан ор қилгудек даражага келиб қолганди.
Ўринбой кечга яқин шартта шаҳар универмагига бориб,
уст-бошини бир қур эмас, икки қур янгилаб олди.

Кунлар яна ўз мароми билан ўтаверди. Ўринбой янги

касбига хийла кўникиб қолди. Бир чеккаси, шу ишга кирганига сал хурсанд ҳам бўлди. «Юз йил яшасанг, юз йил ўқиб-ўрган» деганларидек, ҳаётнинг ўзи учун бутунлай қоронғи бўлган янги қирраларини кўрди, янги танишбилишлар орттирди. Хуллас, Ўринбойнинг ою кунлари ақалли сиртдан қараганда, беозор, беташвиш ўтаётгандек эди. Лекин...

Ҳордиқ куни Ўринбой керовазга шўрва ташлаб қўйиб, букланма каравотда чўзилиб ётганди. Неча замондан бери тиндим деганиям шу эди ўзи. Дабдурустдан остонада атлас кўйлак кийган, бошига гулдор дурра ўраган бир аёл тикка бўлди. Ўринбойнинг юраги «шиғ» этиб кетди. Қараса — Сабоҳат. Илгаригидан яна ҳам тўлишиб, лўла болишдек думалоқ бўлиб қолибди.

Ўринбой дик этиб турди-да, қозиқдан кўйлагини олиб кияркан, чақирилмаган меҳмонни стулга таклиф қилди:

— Келинг, ўтиринг.

Ўринбойнинг юраги бу бемаврид «ташриф»нинг сабабини тезроқ билиш иштиёқида гупиллаб урарди.

— Келдим, тузукмисиз? Дадамлар, онамлар сўраворишди.

— Раҳмат, қизлар яхшими?

— Яхши.

Сабоҳат хонага синчков кўз югуртираркан, нимадан-дир хурсанд бўлгандай, оғзининг таноби қочиб, истеҳзо билан илжайарди.

— Нега ақалли қизларингизни йўқлаб бормайсиз десам, туришларингиз шоҳона экан-да,— деди ниҳоят кесатиқ билан.

— Ҳа, шоҳона бўлмасаям, ўзимизга яраша,— деб қўя қолди Ўринбой. Дарҳақиқат, уйдан чиқиб кетганидан бери у қизларини йўқлаб боргани йўқ. Уларни соғинар, кўргиси келарди-ю, аммо юраги безиллаб қолганидан ўша турқи совуқ даргоҳга сира оёғи тортмас эди. Буни Сабоҳатга айтиб ўтиришни ўзига эп кўрмади. Бундан кўра, гапни калта қилишга тиришди:— Хўш, хизмат?

— Ҳа, шунақа жонингизга текканмидим, бир пиёла чой тутмай, «хўш, хизмат» дейсиз?

— Чой қўйишга керегаз банд. Бўшагунча, дамингиз қайтиб қолади. Хўш, хизмат?

— Бекор, ўзим кўргани келдим.

— Сизга қувлик ярашмас экан. Мақсад нима, мақсадни айтинг!

Собиқ эри ўзининг ташрифини хуш кўрмай, астойдил бетоқат бўлаётганини сезиб, Сабоҳатнинг чеҳрасидаги зўрма-зўраки илжайиш сўнди, ҳақиқатда ҳам мақсадга ўтиб қўя қолди:

— Мени дадам юбордилар. «Ўғлим энди менинг кўнглимдаги ишни топиб олибдилар, мана, бизга қасаба бўлиб қолибдилар Ҳар қанча гуноҳлари бўлса, ўтдим. Мастликда ҳар иш бўлади. Иссиқ уйларига қайтсалар, бағримизни очиб кутволамиз», дедилар.

— Шуми?

— Шу.

— Ҳали мен гуноҳқору, сизлар оппоқ экансизларми?

Сабоҳат жим ерга қараб олди. Ўринбойнинг қони кайнаб, чакка томирлари ўйнаб чиқди, у хуружга келиб, гапини давом эттирди:

— Мана, икковимиз ёлғиз ўтирибмиз. Неча йил бир ёстиққа бош қўйганмиз, икки гулдек фарзандимиз ҳурмати, рост айтинг: ўша кун мен мастмидим, сизга қўл кўтардимми?

Сабоҳат яна жим қолганича амиркон туфлисининг учида ер чиза бошлади. Роса ўйлаб, ўйини қиёмига етказгач, бошини кўтарди, дарғазаб кўзларини Ўринбойга тикиб:

— Ҳа, маст эдингиз! Ҳа, мени урдингиз!

— Шунақами? Бўлмаса, нега келдингиз, жўнанг,— Ўринбой жаҳл қўли билан эшикка ишора қилди.

— Жўнасам, жўнайвераман. Ҳе, шу уйларинг ордона қолсин! Ит қишлоқи, бит қишлоқи! Ўзинг ҳам ниятингга яраша кун кўряпсан-ку! Ҳали бундан баттар бўласан. Ху-

доё худовандо, кўзингга тупроқ тўлмагунча кўнглим ўрнига тушмайди. Ҳе, ўлиб кет!

— Йўқол-ей...— Ўринбой камоли ғазоби ошганидан Сабоҳатнинг тирсагидан ушлаб остонага элтиб кўйди. Сабоҳат то дарвозадан чиққунча оғзига келганини бўғзига ютмай, Ўринбойни қарғаб кетди.

Шу билан ҳордиқ ҳам, ҳафсала билан қайнатилаётган шўрва ҳам ҳаром бўлди...

Шундан икки-уч ҳафта ўтгач, Ўринбой станциядан кеч қайтиб, энди ётишга ҳозирланиб турганди, дарвоза уст-устига қаттиқ тақиллади. «Оббо, ким бўлдийкин? Бунақа бемаҳалда биров чақириб келмасди-ю», деб ҳайрон бўлди Ўринбой. Тош чироқни ёқиб, ташқарига чиқди. Не кўз билан кўрсинки — рўпарасида Ҳамроалиев турарди. Сал ширакайфроқ.

— Салом алайкум, ота ўғли, омонмисиз?

— Сиз сўрагандан бери. Хизмат?— деди Ўринбойнинг энсаси қотиб.

— Аввал қўлни беринг, кейин «хизмат»ни сўранг.

Ўринбой истар-истамас қўлини узатаркан, беҳосдан қичитма ўтни ушлаб олгандай ижирганди.

— Энди кулбаи ҳосингизга таклиф қилинг, ота ўғли,— деб сурбетлик қилди Ҳамроалиев.

— Гапни шу ерда битираверамиз. Айта қолинг.

— Ҳа, биронта хонимчани қамаб чиққанмисиз, ичкарига бошлагани кўрқяпсиз?

Энди уни ичкарига олиб кирмасликка илож қолмади. Бўлмаса, бу баттол ҳар қанақа ғийбат тарқатишдан ҳам тоймайди.

— Хўп, юринг бўлмаса,— дея таклиф қилди Ўринбой беихтиёр.

— Ҳой, Нормат, боягини оп кел!— қоронғида кўчанинг нариги бетига қараб хитоб қилди Ҳамроалиев. Шундагина Ўринбой нариги бетда турган машинанинг тархини элас-элас кўрди. Машина эшиги тарақ этиб очилиб-

ёпилиб, шофер Ҳамроалиевнинг қўлига битта пакет келтириб берди.

Ҳамроалиев пишиллаганича пакетнинг ичидан пишган бутун товук, беш-олтита коса-косадай помидор, бир шиша коньяк олиб, Уринбойнинг хонаки столига қўйди.

— Қани, ота ўғли, пичоғингиз борми, манавиларни тўғраб ташланг,— Уринбойни ўзининг хизматкори қаторида кўриб, буйруқ қилди Ҳамроалиев. Уринбой серрайганича унга қараб тураверди. Ҳамроалиевнинг ранги аввалгидан ҳам заҳил тортибди. Қизиқ, шунча машат қилади-ю, нега баданига юқмайди? Ё бирон бедаво дарди бормикин? Одамлар уни тирноққа зор, дейишади. Наҳот, шу одам фарзанднинг ғамини чекса?

— Нега серраясиз? Тўғранг буларни!

Уринбой сесканиб, ўзига келди.

— Гапингиз бўлса, шусиз ҳам айтавуринг. Мен ичмайман.

— Ичмайман? Ҳа, қачондан бери?

— Ҳа, ичмайман.

— Кўйинг, бунақа бемаза гапларни. Ичмайман эмиш! Ичасиз! Мен билан ичасиз!

— Йўқ, ичмайман. Агар шунинг учун келган бўлсангиз, янглишибсиз. Мен сизга улфат бўлолмайман.

— Бўласиз, нега бўлмас экансиз! Мен сиз билан ярашгани келдим. Банкда сиз менга ҳалигидек, нима деймиз, иш кўрсатган эдингиз. Редакцияда, кечирасизу, биз ҳам энди қўлдан келганча, сал-пал хизмат қилдик. Хуллас, футболчасига биру бир бўлдик. Яъни ўйинни дуранг қилдик. Уришиб, яқинлашган одамларнинг дўстлиги туя жунидан тўқилган арқонданам пишқ бўлади. Келинг, сизам, менам бир-биримизга ҳеч нарса қилмадим дейлик-да, дўст бўлайлик! Ахир, ўзингиз газетада ишлаганингизда, «дўстлик, дўстлик!» деб «кўп қоғоз қорайтиргансиз-ку!

— Йўқ, сиз билан биз дўст бўлолмаймиз, тупроғимиз турли жойлардан олинган.

— Ҳа, муғамбир, сен билан менинг қишлоғим бошқа бошқа демоқчисиз-да,— айёрона кўзини қисди Ҳамроалиев. Уринбойни қучоқламоқчи бўлиб, қучоғини ёзган ёди, Уринбой орқасига тисарилди.— Қўйинг унақа эски, қолоқ гапларни! Африкадаги ҳабашлар билан дўст бўлиб кетяпмизу, сен билан биз нима, бир миллатнинг болаларимиз-ку!

— Бир миллат боласи бўлганимиз, бир тилда гаплашганимиз билан дилимиз бошқа. Уртамизда катта ғов бор. Уни бир улуғ шоир «Қизил баррикада» деб атаган. Сиз шу баррикаданинг у томонидасиз, мен бу томонидаман.

— Ҳе, баррикада-маррикадангизни қўйинг! Унақа илмий гапларга бизнинг ақлимиз етмайди. Келинг, манавини ичайлик!— Ҳамроалиев ёнидан кумуш пойнакли қинга тиқилган пичоқни олиб, помидор тўғрашга тушди. Шишани очиб, столдаги қиррали стаканларга қўйди.— Қани, олинг! Манавини ичиб, ярашамиз. Кейин суюнчисига бир иш қиламиз.

Уринбой шу «бир иш»га қизиқиб қолди, ичиш ниятида бўлмасаям, шуни билиш учун стаканни олиб уриштирди. Уни лабига теккизганича ушлаб турди-да, Ҳамроалиев ўзиникини бўшатгач, ҳатто ҳўпламай ҳам секин ёнига олди. Ҳамроалиев газак қилиш билан овора бўлиб турганида, билдирмай ерга тўкди.

— Биласизми, нима иш қиламиз? Аввалги кайфи устига янгиси замлангани учун турган жойида гандирак-лаб гапирди Ҳамроалиев,— олдин манавини олиб, чўнтакка уринг,— у ёнидан бир боғлам эллик сўмлик чиқариб Уринбойга узатди, у жирканиб бурнини жийиргач, пулни столнинг четига қўйди.— Бу ерда бунақа қилиб яшашингиз менга ёқмайди. Зариф аканинг қизига ярашмайман, дебсиз. Жуда соз! Мен ўзим сизни ўз колхозимдан онаси ўпмаган қизга уйлантириб қўяман. Шу билан қарабсизки, бизнинг колхозга аъзо бўлиб турибсиз-да. Аъзо бўлгандан кейин кемага тушганинг жони бир, станцияга

келаётган ёғочлардан бир вагонини енг ичида колхозга оширворсангиз, ора очиқ бўламиз-кетамиз! А, лаббай?

Бу гаплар Уринбойнинг миясидан кириб, товонидан чиққан ўқдай аъзойи баданини қақшатиб юборди. Жон аччигида коньяк шишасини ҳовлига итқитди-да, стол устидаги товугу, пулу, помидору — ҳаммасини йиғиштириб пакетга солиб, Ҳамроалиевнинг қўлига тутқазди, орқасини ўзига ўғирволиб, кетига уст-устига тепаркан:

— Жонингдан умидинг бўлса, жўнаб қол, бўлмаса, бир нарса билан уриб ўлдириб қўйсам, уволинг менгамас!— деб бақирди.

— Э-э,— деганича Ҳамроалиев қандай бехосдан келган бўлса, шундайича бирпасда зим бўлди қолди. Фақат кўча тарафдан сокин кечада машинанинг ғувиллаб ўт олгани қулоққа чалинди, холос...

Орадан бир йил ўтди. Яна баҳор келди. Бу баҳор ишни дастлабки кунлариданоқ ер-кўкни тандир каби қиздиришдан бошлади. Тоғлардаги музлар барвақт эриб, дарё суви кундан-кунга ортаверди. Ёзнинг бошларига бориб, дарё қиргоқларидан тошиб чиқди, атрофдаги дала тўқай, қишлоқларга қараб ёйилиб берди. Шу тошқин чоғида «Марказ» каналининг тупроқ тўғонини дарё ўмариб, ҳали битмаган каналга ўзини урибди, деган совуқ хабар етиб келди Уринбойнинг қулоғига. «Оббо, бу йил кузда канал очилса, менинг ишим ҳам ўнгидан келиб кетарди, энди чатоқ бўпти-да», деб ўзини қўйгани жой тополмай қолди Уринбой. Каналга борай деса кўприкдан ўтиб бўлмас эмиш. Шу ваздан у ёқдан ҳам машина келмай қолган. Қурилишнинг юklarини автотрестдан машина кира қилиб, базанинг ўзига ташитяпти.

Яна бир-икки кундан кейин область сув хўжалиги бошқармасига кириб, «қурувчилар дарёнинг йўлини тўсишга муваффақ бўлдилар, каналга унчалик қаттиқ зарар етгани йўқ, шундай бўлсаям, иш яна бир йилга чўзилса керак», деган хабарни эшитиб, кўнгли сал таскин топди. Энди Уринбой ўзидан ҳам кўра, Михаил Васильевичнинг,

юзлаб қурувчиларнинг ғамини қилар, буларнинг шунча меҳнати зое кетадими, деб юраги туз сепгандек ачишарди. Хайрият, фалокатлари арибди!

«Хар бир ёмон нарсанинг ҳам бир яхши томони бор», деган гап тўғри чиқиб, тўғонни сув олгандан кейин каналнинг довруғи жуда данғиллаб кетди. Хар тарафдан келадиган юклар аввалгидан икки ҳисса кўпайди. Уринбойнинг ишига иш қўшилиб, «қурилишни кўриб келаман», деган нияти барибир амалга ошмай қолаверди. Уни қарангки, у ўзи ишлаб турган қурилиш ҳақидаги янгиликларни газеталардан ўқиб билиб оларди: ўша пайтда каналдан мухбирларнинг қадами узилмас эди.

Ниҳоят, кеч кузга бориб, Уринбой ҳам ишчига етдиган бўлди. Бухгалтер: «ҳужжатларни шу ерга келиб топшириб кетсин. Йиллик ҳисобот тузиш билан банд бўлганим учун ўзим шаҳарга тушиб, ҳужжатларини хар сафаргидек қўлидан олиб келишга вақтим йўқ», деб айтиб юборибди бир шофердан.

Гарчанд Михаил Васильевич, канални механизмлар билан барпо қиляпмиз, деган бўлса-да, Уринбой эски тасаввурларга кўра, қурилишда сон минг одамлар қўлларига метни, белкурак, кетмон ушлаб тупроқ билан тош қазиб чиқаришади, шундан кейин ертўлаларда тунашади, деб юрарди.

Лекин Уринбой бу нарсалардан биронтасини ҳам кўрмади. Канал ёқасида лой аралаш тупроқдан баланд дамба ҳосил бўлган. Бу экскаваторнинг иши эканлигининг чўмичи сирганиб чиққан пайтда, тупроқ уюмининг у ер-бу ерда қолган силлиқ изларидан билиниб турибди. Узанинг битган қисмига икки ёндан қопланган бетон офтобда кумуш ранг товланади. Вагонлардан оличлаб туширган қоп-қоп цементлари бу оби ҳаёт дарёсининг баданига совут либос бўлганини кўриб, Уринбой ич-ичидан қувонди. Салдан кейин бир қаватли ёғоч уйлардан иборат ширингина шаҳарча бошланди. «Озиқ-овқат», «Саноат моллари» деган лавҳалар кўзга ташланди. Уйчалар ўрта-

сидаги ялангликларда аёллар куйманишиб юришибди: бири кир ювяпти, бири манқалга қозон осиб, овқат пиширяпти. Ҳа, бу ер ростакам шаҳарнинг ўзи экан. Ертўла-ларда кун кечириб, канал ковланадиган замонлар илала-бад ўтмишда қолиб кетибди!

Уринбой кечга томон бухгалтерияда ишини битириб, шаҳарга қайтмоқчи бўлиб турган эди, Михаил Васильевич уни йўқлаб қолди. Черкашиннинг кабинети ҳам мана шу кўп хонали ёғоч иморатнинг ичида экан. Кабинетда ортиқ-ча ҳашам йўқ. Тўрда, одатдагидек, хона соҳибининг столи, унга қапиштириб кўндалангига яна бир стол қўйилган. Икки тарафда қатор стуллар. Бошлиқнинг орқасидаги деворга канал трассасининг харитаси осилган. Трасса-нинг битган жойларига қизил қаламда байроқчалар шакли туширилган. Уринбой дарров уруш пайтини эслади. Ушан-да қўшинларимизнинг илгари силжишига қараб, мамлакат харитасига байроқчалар шаклини тушириш жуда урф бўлганди.

Уринбой кирганида, Михаил Васильевич гўлабирдан келган, оқ юз, малла соч, полвон тахлит, ўттиз ёшлардаги рус йигити билан гаплашиб ўтирган экан. Йигитнинг эг-нидаги катак-катак костюми, оёғидаги учи нишдор туфласи-га қараганда, унинг бу ерлик эмаслиги билиниб турарди.

— Кел, ўтир,— деб жой кўрсатди Михаил Васильевич Уринбойга.— Ишинг битдимми?— Тасдиқ жавобини олгач, давом этди:— Бўлмаса, бугун шу ерда қолсан. Ма-нави ўртоқ, танишроб қўй (Уринбой туриб бориб, овозини айтиб қўл узатди, йигит ҳам унга жавобан «Леонид Пархоменко» деб ўзини танитди), Москвадан келган. Ҳам-каснинг. Мен еттинчи участкага мажлис ўтказгани кетяпман. Шу ўртоқни меннинг ётоғимга олиб кириб, зерик-тирмай ўтирасан. Мана, калит. Идорадаги қизлардан бирен-тасига айтсанг, кўрсатиб қўйишади. Овқат-озиқ ўша ер-нинг ўзида бор. Паловни қоровул элтиб беради. Бўпти, келишдик!

Михаил Васильевичнинг ётоғи қатор тушган уйлар-

нинг ўртасида экан. Бу ерда ҳам унча дабдаба йўқ. Бир даҳлиз, бир уй. Уйда учта темир каравот. Уртада тўгарак стол. Беш-олти стул. Унг тарафда «ЗИЛ» холодильникни. Ёнида сервант. Меҳмонга бу хона таниш экан шекилли, кира солиб, тўрдаги каравот олдига борди-да, энгашиб тагидан чамадон олди. Уни очиб, титкилай бошлади. Бунгача Уринбой сервант билан холодильникни «тафтиш» қилиб, нима бор-нима йўқлигини текшириб чиқди. Нон бор экан, пишлоқ, колбаса, помидор, пиёз, узум, қирқма қовун, анжир шафтоли, оғзи очилган бир шиша «Пойтахт» ароғи. Уринбой пиёздан олиб, ликопа майдалай бошлади... Бунгача меҳмон ишини битириб, стол ёнига келди.

— Биламан, нима қилмоқчи эканингизни,— деди хушнуд кулиб.— «Шакароб» қилмоқчисиз, шундайми?

— Бизнинг ибораларни дарров ёдлаб олибсиз-ку, қойил!

— Ёдламай-чи! Бир ҳафта бўляпти келганимга. Қаерга борсак, меҳмондорчиликнинг қизиғи «шакароб»-дан бошланади. Кўп жойларда бўлган эдим, аммо бунақа меҳмондўст одамларни энди кўришим. Номини ҳам эшитмаган овқатларни саявериб, бўкиб қолдим.

— Зерикмадингизми ишқилиб?

— Ҳе, бунақа одамлар ичида зерикишга қўл тегмайди! Қолаверса, ўз юртингда мўрилардан чиққан тутун ҳам муаттар ва ёқимли туюлади.

Боя «Леонид Пархоменко» деб ўзини таништирганида, Уринбойга унинг исми шарифи таниш кўриниб, «Москвада чиқадиган марказий газеталардан бирининг чет оллардан ёзиб юрадиган шундай мухбири бор, ўша эмасмикин», деб ўйлаганиди. Меҳмоннинг кейинги гапидан Уринбойнинг тахмини тўғрига ўхшайди.

— Сиз Вьетнамда бўлгансиз-а? — сўради Уринбой.

— Ҳа. Нимайди? Сиз ҳам бўлганмисиз?

— Йўқ, менга йўл бўлсин! Вьетнамдан ёзган очеркларингизни ўқигандим.

— Шунақами?— меҳмон жонланиб, Ўринбойга яқинроқ келди.— Қалай ёқибмиди?

— Жуда, Хо Ши Мин бува билан учрашган пайтингиздаги манзара боягидек кўз олдимда турибди. Унинг ҳузурингизга резинка кавушда чиққани, «манави серҳашам кошоналарга сира ўрганолмаяпман», деб мўъжазгина хонага бошлагани. Улуғ одам ҳам шунақа хоксор бўладими...

— Ҳақиқатан шундай. Хо Ши Мин ниҳоятда камтар, хоксор одам. Куч ҳамма вақт ҳам гавдага, оғиз кўпиртириб гапиришга қараб бўлавермас экан-да. Лекин руҳан бардамликка келганда, ундан зўр одам кам топилади.

«Шакароб» тайёр бўлди. Ўринбой мева-чеваларни, нон, пишлоқ, колбасани олиб, дастурхонга терди. Ароқдан рюмкаларга тўлдирди.

— Хўп, танишганимиз учун!— дея қадаҳ таклиф қилди меҳмон.

Газак қилиб ўтиришаркан, у ган қотди:

— Боя Черкашин сизни «ҳамкасб», деди менга. Сиз ҳам журналистмисиз?

— Ҳа.

— Журналистликни ташлаб, қурилишда базага мудирлик қиялпсизми?

— Шунақа.

Нима, журналистикадан зерикдингизми? Бундай дейишимнинг боиси, журналистликни ташлаб бошқа ишга ўтиб кетган одамни ҳеч тасаввуримга сиғдиrolмайман. Бизнинг касбимиз тузини бир татиган одам ўла-ўлгунча шу касбнинг шайдоси бўлиб қолади. Тўғрими?

— Тўғри,— Ўринбой суҳбат унинг юрагидаги нозик торларга тақалиб бораётганидан ўзини ноқулай сезди. Гапни чалғитиш учун яна рюмкаларни тўлдирди:— Қани, сизнинг ижодингиз гуллаши учун!

Лекин меҳмон бўш келмайдиган хилидан экан.

— Кечирасизу, менинг саволимни жавобсиз қолдирдингиз. Журналистикадан кетишингизга бирон сабаб борми?

— Албатта.

— Масалан?

Ўринбой ўнгайсизланиб, столдаги пичоқни беҳожат дастурхонга артиб, тозалай бошлади. Кейин овози қалтираб, зўрга:

— Бунинг сабабини битта сўз билан айтиб бўлмайди. Бир бошдан гапирсам, зеркиб қоласиз,— деди.

— Йўқ, нега? Бутун вужудим қулоқ,— дея астойдил қизиқиш билдирди меҳмон. Буни исботлаш учун бўйнидаги галстугини тамоман ечиб стул суянчигига илди.

Ўринбой бошига савдо тушганидан бери учинчи марта ўз достонини бировга тиш ёриб гапиршига мажбур бўлди. Пархоменко унинг ҳикоясини эшитаркан, дам гиниб ўрнидан туриб кетар, дам сигарета ёқиб тутатар, дам мушти билан столга уриб кўярди.

— Шуми?— деб сўради у Ўринбой ҳикоясини тугатгач.— Э, овсар экансан-ку,— шарақлаб кулиб, Ўринбойнинг кифтига қоқди у.— Сенсираганимга хафа бўлма. Касбдошмиз. Мени ҳам Лёня деявур. Ахир, октябрь Пленуми бўлди-я, шундан кейин ҳам бирои жойга арз қилмадингми? Субъективизм қурбони бўлиб юрибман ҳалигача дегин?!

— Нима қилай, айтдим-ку, Михаил Васильевичнинг маслаҳати бу деб...

— Ҳе, бўлмайди бу маслаҳат! Қачон канал битади-ю, қачон пешанангга офтоб тегади! Қип-қизил тентак экансан-да индамай юраверсанг шунча гапни қорнингга қамаб! Ўша материалларинг қаерда?

— Ўзимда.

— Ёнингдами?

— Йўқ, шаҳарда. Базада.

— Бўлмаса гап шу. Эртага бирга тушиб кетамиз. Менга материалларни кўрсатасан, ишонсанг, қўлимга берасан. Сенинг қисматинг билан ўзим шуғулланаман. Аммо ҳеч кимга, ҳатто Черкашингаям айтмайсан. Бўптими?

— Бўпти. Бу ерда ишинг битдими?

— Ҳа, битди. Лекин битгунча она сутим оғзимга келди-да, ўзим. Буни эшит. Канални сув олганда қаҳрамонлик кўрсатган бир экскаваторчи йигит бор экан, Оти Қўлдош Шарипов. Ундан гап олиш қудуқ тагига тушиб кетган игнани топиб чиқишдан ҳам қийин бўлди. Михаил Васильевичнинг қурилишда ичкиликнинг уруғини қуритворган экан. Шаҳардан, атайлаб ўзим тушиб, яримта ароқ олиб чиқдим, Қўлдошга ўшандан қиттак қуйиб бердим. Аввал «йўқ, йўқ» деб турди-ю, бир-икки отгандан кейин тилининг кашаги сал ечилди. «Уруш вақтида Дрезденда бўлганман», деб қолди. Яхшиям, Дрезденга борганим. Мана шундан гапни илиб кетдим. Секин-секин кавлаштирсам, Дрезден галереясидаги суратларни қутқаришда қатнашган экан. Бу операцияда қатнашган баъзи солдат, офицерларнинг номиши айтсам, дарров жон кериб, ўзидан-ўзи ҳикоя бошлаб юборди. Хуллас, яхши материал олдим. Сарлавҳаси «Унинг касби — халоскорлик». Қалай?

— Жуда соз...

Михаил Васильевич мажлисни тугатиб келганда, икки ҳамкасб довг қотиб ухлашарди...

Эртасига Лёня Уринбой билан шаҳарга бирга тушиб кетди. Уринбой материалларни беркитиб қўйган жойидан олиб. Лёня Пархоменкога обдан тушунтиргач, ҳаммасини унинг қўлига топширди.

Орадан беш кун ўтди. На Лёнядан, на материаллардан дарак бор. Уринбой касбдош ўртоғига ишонса ҳам, инсончилик экан-да, кўнгли алагда бўлди: Лёня материалларни обкомга олиб борган бўлса, унга «ҳе, бу ўзи расво одам», деб Уринбойни роса бошлаб тушунтиришган бўлса, аҳтимол, «ҳе, шунақами, кечирасизлар, адашибман», деб кетвордимикин-а? Йўқ, башарасидан кўпам унақага ўхшамайди. Борди-ю, шундай бўлганида «ма, материалларингни, айб ўзингда экану, мени бекорга овора қипсан», деган бўларди...

Ниҳоят, олтинчи куни чошғоҳда Лёня Уринбойни

нефть базада машиналарга бочка ортаётган жойдан излаб топди. Қандай топганига Ўринбойнинг ўзи ҳайрон бўлди. Ўринбой машиналарни жўнатворгунча бир чеккада пойлаб турди. Кейин икковлари шу ўртадаги бир ошхонага киришди.

— Оғайни, ишинг хўп саводли одамларнинг қўлига тушган экан-да,— деди Лёня мамнун жилмайиб.— Байбай, одамнинг тақдиригаям шу қадар бепарвелик билан қарашадими! Буни эшит: сен хотинингни «урган» кунинг шаҳар «тез ёрдам» станциясига уйингдан ҳеч ким қўнғироқ қилмаган. Уларнинг дафтарида ҳеч қандай қайд-пайд йўқ. Доктор справкаси қаёқдан пайдо бўлдийкин, деб ишни олиб кўрсам, биласанми, нима бўлган экан? Йўқ, билмайсан! Справкани Маҳмудали Акрамовнинг колхозидagi касалхонадан келган врач ёзиб берган экан. Уша врач — фамилияси Сотилдиевми, Сотволдиевми — олти ой бурун бир ҳужжатни қалбакилаштиргани учун қамалиб кетибди. Кўрдингми, сен «урмасдан» илгарийёқ «тез ёрдам» машинасини тайёр қилиб қўйган улар. Кейин милициядан ҳам сурштирдим. У сргаям ҳеч ким телефон қилмаган. Сенинг ҳақингда, умуман, ҳеч қанақа ҳужжат йўқ у ерда. Ҳамроалнев ҳақидаги материалларинг бари тўғри чиқди. Ёнига янгилари қўшилди. Маҳмудали Акрамов унинг колхозидан роса бир юз йигирма гектарга чигит экиб, пахта топшириб келаркан. Район ер ўлчовчиси билан иккала колхознинг ер харитасини олиб, пайкалмапайкал текширдик. Ер ўлчовчи буни алақачопдан бери биларкану, лекин бошлиқларга айтса, уни: «Сенинг ишинг бўлмасин, Акрамов киму, сен ким?»— деб уришиб беришибди. Хуллас, ҳадемай, сафимизга қайтасан, оғайни! Кўнгилни тўқ қилавер! Аммо бу гал уйланишда шошилма! Шунақа тухматчи билан турмуш қургунча, хотинсиз ўтган минг марта яхши!..

Лёня Пархоменко жўнаб кетди. Энди Ўринбой иши қанчалик тиқилинч бўлмасин, кунда ақалли бир маҳал киоскага йўл топиб, газеталарнинг янги сонларини харид

қилиш ҳаракатига тушиб қолди. У даставвал марказий газеталарни апил-тапил кўздан кечирарди. Бир-икки бор «Л. Пархоменко» деган фамилияга кўзи ҳам тушди. Шошилиб ўқиб чиқса, бутунлай бошқа мавзудаги материал экан...

Ниҳоят, бир куни станцияда каналга келган харсанг тошларни усти очиқ вагонлардан тушираётганди. Ҳар тошларки, кичиги қўқон араванинг гупчагидай келади, уч киши базур кўтаради. Сирти ғадир-будур бўлгани учун ёпишиб жойидан қўзғатганинда, теккан жойини яра қилмасдан қўймайди. Ўринбойнинг елкаси, кўкрагида шилинмаган ери қолмай, хуноби ошиб турганида, биров биқинига туртди. Тошни ерга қўйиб, қараса, Михаил Васильевич. Гуноҳкорона жилмайиб, Ўринбойга газета узатди-да, бир мақолани кўрсатиб:

— Бу ёқда менсиз ишни тўғрилаб қўйган экансану, мана, суюнчи бер!— деди. Ўринбой ўзида бор-йўқ бўлиб, мақоланинг сарлавҳасига кўз ташлади дарров. «Ҳамкас-бимни ёқлаб», дейилибди унда. Тикка турган бўйича бошидан охиригача ўқиб чиқди. Ўринбойга ёғдирилган маломатлар батафсил тасвирланиб, Ҳамроалиев, Акрамов, Зариф Аҳмедовларнинг кирдикорлари қат-қати билан фош қилиб ташланибди. Ўринбой газетани ушлаганича тек қотиб қолди. Ичидаги бутун дард-алами бирдан томоғига келиб тиқилгандай, дод деб йиғламаса, уни бўғиб ташлайдигандай туюлди-ю, лекин бегона одамлар олдида шундай қилишни уят билиб, ўзини босиб олди. Шундай бўлса ҳам кўзларига мўлт-мўлт ёш қалқиб чиқди.

— Ўзингни бардам тут, ўғлим!— дея Черкашин уни бағрига тортди. Ўринбой унинг кифтига бош қўяркан, энди уятни ҳам унутди, ёш боладай пиқ-пиқ йиғлаб юборди. Юрагида тахланиб ётган доғ-ҳасратлар ёшга айланиб, кўзидан аввал томчилаб, сўнг дувиллаб тўкилаётгандек эди.— Қўй, қўй, ўғлим, ўзингни бос!— Шу топда Черкашин ҳам уни юпатишга ожизлик қилиб, бундан бўлак сўз тополмас эди.

Мақола чиққандан кейин воқеалар худди овозсиз кинодаги сингари ёки тегирмон навидан пастга қараб отилган соққа каби тезлашиб кетди. Тошкентдан Марказий Комитет секретари бошчилигида махсус комиссия келди. Уринбойни обкомга чақиртиришди. Уни Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг кабинетига комиссия раиси қабул қилди. Лекин нима учундир кабинет эгасининг ўзи йўқ эди.

— Шундай ярамас ишларни очишда ёрдам берганингиз учун раҳмат,— деди Марказком секретари — новча, буғдой ранг, сочларининг эрта оқаргани билиниб турган ўрта ёшлардаги хушсурат одам. Аммо шунча вақтгача судраб юриб, чакки қилибсиз! Тўғри, сизга туҳмат ёғдиришибди. Адолатсизлик билан жазо беришибди. Шунда шартта Тошкентга бориб, Марказкомга учрамайсизми? Бу маразни газак олдирмасдан, кесиб ташлардик. Ҳай, ҳеч бўлмаганидан кеч бўлганиям яхшироқ. Мана, партия билетингиз! Эртадан редакцияга бориб, ишингизни қилаверинг! Муваффақият тилайман!

Уринбой обком биносидан чиқиб келаркан, партия билетини дам-бадам чўнтагидан олиб, унга қайта-қайта назар ташлар, севинганидан юраги гуп-гуп урарди.

Ҳамроалиев билан Акрамовларнинг колхозига чуқур тафтиш бошланиб кетди. Лекин тафтиш тугамасданоқ йккови партиядан ўчирилиб, қамоққа олинди. Жавлоний ҳам редакцияни тарк этиб, Маликахони билан Тошкентга равона бўлди. Урнига уч кишидан иборат вақтинча редколлегия тайинланди. Ҳайбатулла Қаҳҳоровичга қаттиқ ҳайфсан берилиб, ўзи «Марказ» каналидан сув ичадиган янги очма ерлардаги совхозлардан бирига директор қилиб юборилди. Шуниси қизиқки, қўриққа жўнаш олдидан у редакцияга... Уринбойни қидириб келди. Гарчанд катта ишдан тушган бўлса ҳам, редакциянинг баъзи ходимлари уни кўрганда, салобатидан ҳуркиб, сал шошиб қолишди.

— Қани, ўша менга яхшилик қилган одамни бир кўриб қўяй,— деб кириб келди Уринбойнинг хонасига у,

Ўзини иложи борича хурсанд кўрсатишга тиришиб. Уринбой у билан биринчи марта мана шундай юзма-юз бўлиши эди. Назарида, обкомнинг собиқ секретари очиқ чеҳрали, самимий, дали-ғули одам кўринди. Ҳайбатулла Қаҳҳорович биров қараб турмаганмикин, деган ҳадик билан эшикка аланг-жалаң назар ташлаб қўйгач, сергўшт, момикдай мулойим қўлини Уринбойга узатаркан, кўзлари намланган ҳолда:— Раҳмат, ўртоқ Темиров! Бир умрга эрдан чиқмайдиган сабоғингиз учун раҳмат!— деди.

Уринбой нима дейишни билмай, тараддудланиб қолди. Ўзи нима бўляпти? Бу ўнгими, ё тушими? Ҳайбатулла Қаҳҳорович эса Уринбойнинг жавобини кутмай:

— Э, хом калла!— деб пешанасига шапатилади.— Шундай ювощ одамни безори десалар, чиппа-чин ишониб юрибсан-а! Ахир, бу одамнинг қўлидан хотинини уриш тугул, чумоли ўлдирриш ҳам келмайди-ку! Аммо...— деди бир оз тин олгач,— сиздаям айб бор. Нега шу иш бошланганда дарров олдимга кирмадингиз? Ҳамма гапни бирма-бир ўзимга айтмадингиз?

Уринбой бунгача ўзини тутиб олган эди. Ётиғи билан жавоб қилди:

— Кирардиму, лекин бир киши маслаҳат бермади. Сизни ўз фикридан сира қайтмайдиган қайсар одам, деди.

— Ҳойнаҳой, Черкашиндир-да, шу маслаҳатни берган. Оббо устаси фаранг-эй! Сизни бир каналда ишлатиб, ёғингизни олай депти-да!

— Мумкин бўлса, Михаил Васильевич ҳақида бундай ёмон гап айтмасангиз. У кишига гараз деган нарсани сирачлаб қўйсангиз ҳам ёпишмайди.

— Кечирасиз, мен у кишини ёмонлаётганим йўқ. Тегишдим. Хўп, раҳмат, ука,— деб ўрнидан кўзгаларкан, яна қўлини узатди Ҳайбатулла Қаҳҳорович,— энди дарёнинг у бетига ўтганда, бизнинг совхозгайм бориб туринг. Сизга ўхшаган тажрибали журналистларнинг ёрдамига муҳтожмиз! Хайр!

Уринбой уни эшиккача кузатиб чиқди. Ҳайбатулла

Қаҳҳорович «ГАЗ—69» ўрнидан силжиганда, Ўринбойга қараб «хайр-маъзур» маъносида қўл силкитди.

Уша куни Ўринбой базага бориб, янги тайинланган мудирга иш топширди. Тегишли ҳужжатларни расмийлаштиргач, қайтмоқчи бўлиб турган эди, иттифоқо, Михаил Васильевич келиб қолди.

— Ҳа, биздан қутулганингга хурсандмисан?— деб ҳазиллашди у Ўринбой билан сўрашаркан.

— Йўқ, сиз ўйлаганчалик эмас,— деб сидқидилдан жавоб қилди Ўринбой. Сўнг Ҳайбатулла Қаҳҳоровичнинг бугунги ташрифини оқизмай-томизмай гапириб берди. Михаил Васильевич Ўринбойнинг ҳикоясини диққат билан тингларкан, қошлари гоҳ чимирилар, гоҳ яна ўрнига тушарди.

— Ҳа, айтувдим-ку, сенга уни софдил одам деб. Мана, адашганини гарданига олибди. Аммо бу ҳар қанақа одамнинг қўлидан келавермайди. Бунга мардлик керак!— деди хурсанд бўлиб.

Ўринбой Михаил Васильевичдан кетишга изн сўради.

— Қаёққа шошилсан? Бўш бўлсанг, каналга олиб кетай. У битай деб қолди. Трассани бошдан-оёқ бир айланайлик. Сенинг ҳам меҳнатинг сингган унга. Ўз кўзинг билан кўриб қўй. Ажабмас, илҳоминг кўзгаб, бирон нарса ёзиб ташласанг.

— Ёзишга албатта ёзаман, лекин бугунмас. Бугун редакцияда навбатчиман.

— Шунақами?— Михаил Васильевич негадир Ўринбойни кеткизгиси келмас эди. Бир гапи бору, айтолмаётганга ўхшарди.— Менга қара,— деди у ниҳоят қатъий қарорга келгандай Ўринбойнинг кўзига тик боқиб.— Уша сени шунча сарсон-саргардон қилган редакцияда ишлаб нима обрў орттирасан? Бунисининг кетидан «Марказ—2» каналини бошламоқчимиз. Менга ўринбосар бўлиб келмайсанми-ю, сени мен яхши ирригатор қилиб чиқармайманми, а?

— Йўқ, илтифотингиз учун раҳмат,— деди андак ўй-

ланиб тургач Уринбой.— Мен журналистикага зўрға қайтдим, армондан чиққунча бир ишлай энди!

— Шунақами?

— Ҳа.

— Ундай бўлса, ишинг бароридан келсин! Биэни унутма, ўғлим!— Михаил Васильевич сўнгги гапини ўғлини олис сафарга жўнатаётган ота каби ҳазин овоз билан айтаркан, Уринбойни маҳкам бағрига босиб, унинг юзидан уч сидра ўпди. Унинг кўзида ҳалқаланган ёш томчиларини кўриб, Уринбойнинг ҳам кўнгли бузилиб кетди...

Муттасил ёзиб турмаса, одамнинг қўли қаламдан чиқиб қоларкан. Дастлабки кунлари Уринбой хийла қийналди, ҳатто баъзи сўзларнинг имлосини эслаёлмай, ҳадеб луғатга қарайверган вақтлари ҳам бўлди. Аммо Жавлоний кетгандан кейин редакцияда яна тиклана бошлаган ижодий муҳит уни тезда жўшқин оқимига тортиб, қаламини пешлаб олишига ёрдам берди.

Редакцияга университетдан ёш, билимдон журналистлар ишга келишди. Ҳаким Ҳамдамийдек аравани қуруқ олиб қочадиган чобук қаламларнинг ризқи қирқилди. Ҳаким Уринбой редакцияга қайтгач, уч-тўрт марта «дўстим, дўстим» деб атрофида парвона бўлди-ю, лекин у рўйхушлик бермагач, ўзини четга олишга мажбур бўлди.

Лекин бўлаётган ишларга Уринбойнинг ақли бовар қилмас, у ўзини ҳамон омопат сезар, назарида ҳали замон бирон одам келиб: «Туриш ўрнингиздан, бу гаплар ҳаммаси ҳазил эди, сиз ҳали ҳам қора одамсиз, сизнинг жойингиз — бсшқа ерда», деяётгандек бўларди.

Яна бир куни иккала қизини етаклаб редакцияга Сабоҳат кириб келди. Уринбой дик этиб туриб, қизларини ўпиб эркаламоқчи эди, бувиси қулоғини пишитиб қўйганми ё кўпдан бери кўрмаганигами, иккови ҳам лабини чўччайтириб, юзини терс ўгириб олди. Уринбой хўп ялинди, ёлворди — бўлмади. Кейин жойига ўтиб ўтиргач, Сабоҳатга мурожаат қилди:

— Хўш, хизмат?

Сабоҳат рўмолчаси билан бетини тўсиб, «пиқ-пиқ» йиғлади.

— Бу ер катта кўчамас, редакция, гапингиз бўлса, тўғри айтинг,— деди Ўринбойнинг энсаси қотиб.

— Биздан... биздан... ўтган бўлса, кечирсангиз... Қизларингизни тирик етим қилмасангиз... Уйга қайтсангиз... Дадам қаёққадир кетиб қолдилар... (Ўринбой қайнатасини қочиб кетди, деб эшитувди, демак, тўғри экан.) Уйимиз, бутун рўзгоримиз хатга тушди. Фақат ҳовлининг биз турган бўлаги ўзимизга қолди... Шуни номингизга ўтказиб олсангиз...

Ўринбой ялт этиб Сабоҳатга қаради. Шу қарашида бошига шунча маломатларни солгандан кейин ҳам, гўё ҳеч нарса бўлмагандек, яна бир ёстиққа бош қўйишга даъват этаётган бу андишасиз, уятсиз, инсофсиз аёлга нисбатан юрагида қатланиб ётган ғазаблари шартта сиртига тепиб, бирдан иккала кўзи қонга тўлди, аъзойи баданига титроқ турди. Гапираман дерди-ю, лекин ички ҳаяжон ундан сўзлаш қобилиятини тортиб олганига, тили калимага ўгирилмай, фақат лаби қалтирарди, холос. Шу ҳолат яна бир-икки сония давом этса, Ўринбойда ўз аламини қўл кучи билан ифодалашдан бўлак илож қолмайдигандек эди. Сабоҳат ҳам буни сизди шекилли, дарров ўридан туриб, қизларини олдига солганича, миқ эрмай чиқиб кетди.

Ўринбой қўллари ҳамон титраганича стол устидаги графиндан уст-устига стаканга сув қуйиб ичгач, ҳаяжони сал босилди. Кейин тагин ишга алахсиб кетиб, Сабоҳатниям, қизлариниям тамом унунтаёзган эди, дабдурустдан телефон жиринглаб, обкомнинг янги секретари Олим Раҳимович Раҳимов тушдан кейин Ўринбойни ўз ҳузурига чақираётганини унга маълум қилишди. «Оббо, яна нима бало бўла қолдйкин,— дея Ўринбойнинг юрагини ҳар хил шубҳалар кемира бошлади.— Сабоҳат қизларини бу ердан олиб чиқиб кетганида, тўппа-тўғри обкомга бориб арз қилдимикин? Ёлғондакам йиғи-сиғи билан янги секретар-

нинг юрагини эритиб юборган бўлса, яна маломат тошлари бошимда чақила бошлармикин?»

Олим Раҳимович областга келганига кўп бўлгани йўқ. Лекин шунга қарамай, унинг ҳақида турли-туман, ҳатто латифа даражасидаги дув-дув гаплар тарқала бошлади. Масалан, бир ҳордиқ куни такси машинада шаҳар айланбди. Шофер уни танимай, ўз одатича, ҳисобдагидан икки-уч ҳисса ортиқ пул талаб қилибди. «Буниси ўзи ноинсофдир», деб бошқасига чиқса, у ҳам шу қилиқни такрорлабди. Олим Раҳимович машиналарнинг номерини ёдида олиб қолган экан, эртасига автобаза директори билан ўша иккала шоферни обкомга чақиртириб келиб, роса тузлабди... Яна бир ҳордиқ куни киши билмас бозор кезибди. Қараса, номи «колхоз-совхоз бозори» бўлгани билан расталарда деҳқон зоти кўринмас эмиш. Ҳамма ёқни чайқовчи босиб кетган. Ҳар бири ўз молига оғзига сиққан нархни қўйиб сотарди. Эртасига савдо ташкилотларининг бошлиқларини йиғиб, катта мажлис ўтказибди...

Бу миш-мишларда жон бўлса керакки, сўнгги пайтларда шаҳардаги таксиларнинг шоферлари ёнларида танга тугул, ҳатто чақа пул олиб юрадиган бўлишди. Бозорда нархнаво анча жойига тушиб қолди. Ҳатто шаҳар савдо идорасига қарашли озиқ-овқат магазинлари ҳам сабзавот, қовун тарвуз сотишни одат қилди.

Секретарь қиз бир пиёла чой ичиб бўлгунчалик фурсатда ичкарига кириб-чиққач, мулойим жилмайиб: «Марҳамат, Олим Раҳимович сизни кутяптилар», деди. Уртамиёна залнинг ярмисигача келадиган кенг кабинетнинг тўридаги стол ёнидан ўрта бўй, қора мағиз, қора сочини бир ёнга қарата тараган киши чиқиб, Ўринбойнинг истиқболига пешвоз юрди. Ҳар куни кўриб, гаплашиб юрган одамдай қуюқ сўрашди. Ўринбойни қўлатиғидан ушлаб бориб, юмшоқ стулга ўтиргизиб қўйди. Кейин ўзи ҳам жойига ўтиб ўтирди.

— Қалай, ишни яхши бошлаб олдингизми? — сўради Олим Раҳимович.

— Раҳмат.

— Редакторсиз қийналмаяпсизларми?

— Қийналишга қийналяпмизу, лекин чидаяпмиз.

— Сиз ҳам, биз ҳам вақти зиқ одамлармиз. Шунинг учун асл муддаога кўча қолсак, нима дейсиз?

— Яхши бўлади.

— Бўлмаса, гап шу. Биз ўртоқлар билан маслаҳатлашдик. Четдан редактор чақириб юрмасагу, ўзингизни шу ишга тавсия қилиб кўя қолсак?— Олим Раҳимович Ўринбойга савол назари билан қаради. У эътироз билдиришга чоғланаётганини кўриб, худди оғиздан чиқадиган гапни даф этмоқчи бўлгандай, қўлини кўтариб, икки-уч силкитди. Сўнг давом этди:— Сиз журналистикага кечам-аввал куни келган эмассиз. Ўзингиз қишлоқ хўжалиги мутахассисисиз. Айниқса, унинг экономикасини жуда яхши биларкансиз. Хўш, редакторликка сизни қўймасак, кимни қўямиз?

— Ишончларингиз учун минг-минг раҳмат,— деди Ўринбой тўлқинланганидан юраги тез-тез тепаркан. — Аммо мен бу ишни уддалаёлмасам керак.

— Нега?

— Уқувим етмайди.

— Раҳбарлик ишида тажрибам йўқ демоқчимисиз? Бекор гап! Бир вақтлар область қишлоқ хўжалик банкини бот-бот бошқариб турган экансиз. Ушанда обком сизни резервга олиб ҳам қўйган экан. Шундайми?— Олим Раҳимович Ўринбойга «кўрдингми, менинг ҳамма нарсадан хабарим бор», дегандек маъноли қараб қўйди.

— Шундайку-я. Лекин билимим камроқ...

— Нега кам бўлсин, олий маълумотлисиз-ку, ахир?

— Бе, пединститутни сиртдан битирганман.

Олим Раҳимович чаккасини қўлига қўйганича бирпас ўйланиб қолди. Астойдил зеҳн солган киши унинг чеҳрасидан ҳам таажжуб, ҳам мамнуният ифодасини уқиб олиши мумкин эди. Кейин яна мулойимлик билан гап бошлади:

— Камтарлик — яхши сифат. Хўп, майли, билимингизни кемтик деб ўйласангиз, уни тўлдиришга ёрдам берамиз. Партия мактабида ўқитамиз. Аммо бу гал ҳам сиртдан ўқийсиз.

— Жоним билан.

— Лекин у ерда қатнаб ўқиган билан сиртдан ўқиганга муносабат бир хил. Домлалари шунақа қаттиқ қўлки, кейин «билимингиз кемтик бўлиб қолди», деб асло зорланмайсиз...— Олим Раҳимович ўрнидан туриб, кабинетнинг париги муюшига бир-икки бориб келди. Яна жойига ўтиргач, давом этди: — Октябрь Пленумидан кейинми, Уринбой Темирович, партида шундай бир ижодий муҳит юзага келдики, одам ўзини қанот пайдо қилгандай, чексиз уфқлар томон тинмай парвоз этса ҳам, сира чарчамайдигандай сезяпти. Ҳар хил қайта тузишлар, чиллаки экспериментлар барҳам еди, мулоҳазакорлик билан ташаббус кўрсатиб, ишлаш учун кенг имконият туғилди. Мана шундай шароитда бир-биримизга қўлдош, йўлдош бўлиб ишласак, ёмон бўлмас эди... Ҳа, майли, редакторлик масаласини ҳозирча очиқ қолдирамиз. Фақат ҳозирча!— деб қайта таъкидлади у.— Энди бизга бошқа бир масалада ёрдам берсангиз...

— Қўлимдан келса, жоним билан!

— Қўлингиздан келади. Биласизми, йилдан йилнинг фарқи бор, деганларидек, бултур ҳамма ёқни сув босиб кетувди, бу йил сув танқис бўлиб қолди. Колхозларга сувни литрлаб ўлчаб бераётганимизга қарамай, исрофгарчилик жуда катта. Нега шундай? Буни йўқотиш учун нима қилиш керак?

Ишонч инсонни ҳамма вақт руҳлантириб юборади, дейдилар. Шундай катта одам Уринбойнинг ақлигами, тажрибасигами ихлос билан қараб, муҳим бир муаммони ечишда маслаҳат сўраши Уринбойни ҳам дадиллантириб юборди. У саволга маънили жавоб қайтариш учун астойдил ўйлана бошлади. Сониялар тезлигида ўзининг қишлоқдаги ҳаётини, далада юрган кезларини кўз олдига кел-

тирди. Сўнг хаёлини жамлаб, саволнинг жавобини берди:

— Қишлоқда ишлаган вақтларимдан шуни биламанки, у ерда тракторчи — ҳурматда, теримчи — ҳурматда, бригада, звено бошлиғи — ҳурматда-ю, лекин бир киши доим узлатда, у киши — сувчи. Сувчилар ўз касбининг хусусиятига кўра, кўпчиликдан ажралган ҳолда ишлайди. Ўрни коллективнинг қозонида қайнамайди... Коллективнинг ҳам улар билан иши бўлмайди. Ҳар бир бригадада бўладиган тушлик овқат нима? Шунга сувчи ўз оёғи билан етиб келса-ку келди, келмаса қўйнига солиб чиққан битта нонини бирон дарахт тагида сувга ботириб эб кетаверади. Бирон мард одам йўқки, «манави бир коса ошни фалончи сувчи акамга элтиб бер», деса! Ўзларига нисбатан шундай эътиборсизликни кўриб, сувчилар ҳам ишга эътибор билан қарамайдилар. Айниқса, тунги суғориш пайтларида сувни очиб қўйиб, ўзлари уйга жўнаворадилар. Қайси бригадир кечаси пайкалма-пайкал юриб, сувчиларнинг ишини назорат қиларди. Ваҳоланки, ҳосил калити — сувчининг қўлида! — Уринбой янги гап топганига ўзи суюниб, тақрорлади: — Ҳа, ҳосил калити — сувчининг қўлида! Буни ўртага шиор қилиб ташлаш керак!

Олим Раҳимовичгаям Уринбойнинг гапи ёқди шекилли, чеҳрасида табассум чақнади.

— Балли! Топиб айтдингиз! — Сўнг пича хаёлга ботди. — Лекин шиор ташлашнинг ўзи кифоя эмас. Буни амалда кўрсатиш керак. Газета ҳам тарғиботчи, ҳам ташвиқотчи, ҳам ташкилотчи. Энди мана шу ташкилотчиликни сиздан кутамиз. Бир ўйланг-чи, нима қилиш керак?

Сухбат давомида Уринбойнинг режаси пишиб қолган эди. Шунинг учун узоқ ўйлаб ўтирмай жавоб берди:

— Сизга маъқул келса, мен ўз туғилган қишлоғимдаги «Ленинград» колхозига чиқиб, сувчиларнинг ишини қатъий график асосида ташкил эттираман. Правление билан гаплашиб, уларга алоҳида шароит ҳозирлатаман. Кейин шуни бошқа колхозларгаям ёйиш мумкин...

— Бўлмаса, бугуноқ чиқиб кетасиз-да!

— Албатта!

— Хўп, ҳозирча хайр, муваффақият тилайман!

Ўринбой қишлоққа кечлаб чиқиб борди. Опасникига кирмоқчи эди, вақтдан кўзи қиймай, аввал Қўзибой акани изламоқчи бўлди. Уни «Балчиқзор» деб аталган паст участкадан топди. Обком секретарининг эрталабки гапини унга қисқача тушунтириб, сўнг ўзининг режасини айтди:

— Аввал сувчиларнинг рўйхатини тузиб, ким қайси соатдан қайси соатгача навбат билан ишлашини белгилаймиз. Уч кишилик штаб тузамиз. Бу штаб аъзолари ҳам кечаси навбати билан сувчиларнинг ишини кузатиб юришади. Сувчиларни уч маҳал овқат билан таъминлаш учун иккита ошпаз тайинлаймиз. Овқатни шуларнинг ўзи бригадама-бригада юриб тарқатади. Омборда, биламан, уруш вақтида эвакуация бўлганлардан қолган сим каравотлар бор. Ҳар бир шийпонга шу каравотлардан икки-учтадан қўямиз, сувчиларга дам оладиган жой қиламиз. Кейин сувчиларнинг ҳаммасига биттадан тош чироқ берамиз. Шунга нима дейсиз, Қўзибой ака?

Қўзибой ака Ўринбойга истеҳзо билан қараркан, дам-бадам мўйловини бураб туриб, учини оғзига соларди.

— Ўзингдан чиққан балога, қайга борасан давога! Қасрдаги бўлмағур ташвишларни бошимга кўтариб келиб, нима қилардинг! Ўзинг қишлоқ боласисан, қачон кўргансан, сувчини пайкалдан чиқиб, шийпонда сим каравотда ётганини! Шунча йилдан берй шу ашқол-дашқолсиз ҳам иш битиб келяптими, бундан кейинам битаверади-да!

— Демак, рўйхушлик бермайсиз?— сўради Ўринбой кескин оҳангда.

— Хўп, бермасам, нима қилардинг?

— Нима қилардим? Газетага ёзаман, «Ленинград» колхозининг раиси Қўзибой ака сувчиларга гамхўрлик қилмайди, шунинг учун суғориш ўлда-жўлда, сув исроф бўляпти, деб. Ҳозир кўриб келдим кечаси қаровсизликдан сув босиб кетган йўлларингизни!

— О, сен Темир батракнинг ўғлидан қўрқулик! Ҳамроалиевдай одамнинг бошини едигу, мени соғ қўяр-мидинг... Майли, ана, ошнанг партком Раҳимбердини ёнингга ол, билганингни қил!..

Ўринбойнинг режаси юз фоиз бўлмаса ҳам, ундан бери-роқ бўлиб амалга ошди. Сувчилар аввал бу янгиликни бир ҳазилнамо иш тарзида кулги аралаш қарши олишди. Секин-секин бунинг ҳазил эмас, ўз қадрларини ошириш учун қилинаётганини тушуниб, Ўринбойга миннатдорчилик билдира бошлашди.

— Умрингдан барака топ, Ўринбой!— деди еттинчи бригаданинг сувчиси Зокир ака.— Асл ота ўғли бўлсан! Шаҳардан келиб, бизниям одам қаторига қўшиб қўйдинг-а!

Ўринбой қишлоқдан кета туриб, опасиникига бирров кириб чиқди. Аминахон, поччаси Сиддиқжон ака севинганларидан таналарига сиғмай кетишди.

— Балолардан қутулиб олдингизми, ука?— дея ҳол сўради Сиддиқжон ака.— Биз буни кейин эшитдик. Ишлаб турган жойингизни уч-тўрт марта излаб тушсам, йўқ экансиз. Ўзингиз бу ёққа ҳеч чиқмадингиз. Нима бўлганди ўзи?

— Беш-олти кундан кейин алоҳида чиқаман,— деб ваъда қилди Ўринбой.— Ушанда бафуржа гаплашамиз.

Ўринбой «Ленинград» колхозидан «Ҳосилнинг калити — сувчининг қўлида» деган саҳифа уюштирди. Икки кундан кейин обком бюроси саҳифа материаллари асосида колхознинг сувчилар ишини уюштириш борасидаги тадбирларини маъқуллаб, махсус қарор қабул қилди...

Сўнг... Сўнг... Област партия комитетига чақириб, Ўринбойнинг қўлига курорт йўлланмасини тутқазишди...

VIII

Уларнинг сафарлари қариди. Бу—салкам бир ой вақтини Ўринбой худди яхши туш кўргандай ҳаловатли ўтказди. Бундай дамларни тасвирлаганда аксари, «она қор-

нида ётгандай ҳузурда эдим», дейдилар. Бу ўхшатиш қанчалик тўғри — буни Уринбой айтиб беролмайди: табиийки, умрининг ўша ибтидоий палласи эсида йўқ. Лекин ҳамонки, осуда дамларни чақалоқнинг она қорнидаги ҳаётига қиёс этиш одат экан, у бунга шак ҳам келтиролмайди.

Рост-да, Уринбой ўзини чақалоқдай бўлмасаям, ҳар қалай, энди тетапоя бўлган, ҳар галги янги қадамидан қалби олам-олам қувончга тўладиган норасидадай сезмоқда. Назарида, ўтган умри уникамас, бошқа одамники — у қишлоқда Темир батрак оиласида тугилмаган, колхозда қишлоқ хўжалик банкида ишламаган, Зариф Аҳмедовга куёв бўлмаган, журналист сифатида Ҳамроалиевлар билан кураш майдонига тушиб, сарсон-саргардонликда юрмаган, у энди дунёга келган, бас, ҳаётга ҳам энди қадам қўйяпти.

Уринбойда бу ҳис қасқдан пайдо бўлди? Наҳот, Кавказ қуёшининг ультрабинафша нурлари, арчазор тоғлари, сарв-шамшодзор боғларининг кўрки, таровати, Қора денгиз тўлқинларининг нашъу намоси шу қадар зўр сеҳрли кучга эгаки, одамни бир ойга етар-етмас қисқа муҳлатда тамоман ўзгартириб, дунёга бошқатдан келтириб қўйса? Йўқ, йўқ! Сеҳр буларда эмас. Ҳамма сеҳр — Матлубада!

Уринбой ёлғиз қолганида ўйлаб кетади: «Оламда аёл вотида кўпи йўқ. Ҳар гўзаллар борки, бир қарашда юрагингни ловиллативоради. Нега шуларнинг ичидан биронтасини танламадиму, Матлубага қаттиқ боғланиб қолдим? Нима, бу — тақдирнинг янги ўйиними?» Сўнг Матлубадан кўнглини совутиш учун унинг ҳуснидан қусур излай бошлайди: «Қаншари пастроқ эмасми? Йўқ, паст эмас, жуда жойида. Кулганида, курак тиши эгри қозиққа ўхшаб турадимми? Ҳеч-да, ҳамма тишлари ипга терилган садафдай текис, Бетгачопарроқмасми? Асло! Кўнглидаги гапини шарт-шарт айтади, лекин одоб чегарасидан чиқмайди, писмиқдан худо асрасин!» Мана шундай ички тугён,

ички кураш натижасида Уринбой Матлубадан ҳеч қандай қусур тополмайди, қайси жиҳатини олмасин, Матлуба унинг кўз ўнгида мукаммал инсон бўлиб гавдаланаверади. Бунга сайин унга меҳри ортади, шу меҳрини дил очиб, изҳор қилолмаётганига ўзидан ўзи хафа бўлиб кетади: «Э, латта, ҳадемай, уйингга жўнайсану, шу чоққача у билан астойдил гаплашганинг йўқ!» «Мана шу бугун албатта гаплашаман», деб хезланади-ю, лекин Матлубани кўрган-да, ё юраги дов бермайди, ё дов берган тақдирдаям лўп этиб ўша сапчабош кўз олдига келади-да, тилининг учида турган гапни яна ичига ютади. «Уша сапчабош ким бўлди? «Мавриди келганда айтаман», девди, мана, муҳлат тугаб боряпти ҳамки, миқ этмайди» дея ажабланади Уринбой.

Ҳамманинг кетар чоғи яқинлашиб қолгач, пансионатдагилар орасида янги бир анъана туғилди: эртага жўнайди-ганларни ўз ҳамхона, жўралари бугун кечқурун буфетга тўпланиб, шарафлайдиган одат чиқаришди. Шу одатга кўра, кеча кечқурун Уринбой билан Матлуба икковлари Серёжа билан Машанинг шарафига «зиёфат» қилиб беришди. Серёжа билан Машанинг ҳазил-ҳазил билан бошланган муносабатлари чинга айланди чоғи. Энди иккаласи Москва орқали Львовга боришмоқчи, Сергей Машанинг ота-онасидан рухсат сўрамоқчи.

— Сизлар ҳам икковлон бахтли бўлинглар!— деб қадаҳ кўтарди Сергей ўтириш охирида.

Уринбой хурсанд бўлиб:

— Раҳмат!— деб юборди, Матлуба эса уялиб бошини ҳам қилганича чурқ этмади. «Сукут — ризолик аломатимикин-а? Зора, шундай бўлса!»— дея ичида суюниб қўйди Уринбой.

Шу қадаҳ таъсиридами, Уринбой икковлари якка хиёбон айланишаётганда, охири юрагини очишга журъат этди:

— Матлубахон, кўпдан ўйлаб юрган бир гапим бор, айтсам майлими? — Уринбой қўлини Матлубанинг белидан ўтказиб, уни ўзига тортди.

— Аввал, қўлингизни ёнингизга оловлинг, кейин. Ҳо, ану кишини-я!..

Ўринбой қўлини тортди. Шу билан бояги журъат-корлигидан асар ҳам қолмади.

— Айтинг, қулоғим сизда.

Ўринбой нима дейишига ҳайрон бўлди. Сўнг беҳосдан!

— Хў, бирдаги одам ким эди?— деб сўраганини ўзиям билмай қолди.

— Қайси одам?— овози гайри табиий қалтиради Матлубанинг.

— Анави, шаҳарда учрашдингиз-ку!

— Ҳа, уми?— Матлуба ясама кулди.— Қўйинг.— У бу сўзни «бсти қурсин» дегандек қилиб айтди.— Кейин айтаман, дедим-ку!

— Қачон?

— Тошкентга борганимиздан кейин. Хо-хо-хо-хо! — бу сафар Матлуба самимий кулди.— Тошкентда уч-тўрт кун тураман, дедингиз, шу ваъдангиз — ваъдами?

— Албатта.

— Бўпти-да. Ушанда меням сизга айтадиган гапим бор... Ҳозирча юринг энди, уй-уйига, тепа-тўйига қилайлик!

Матлуба — чистон. Бир чистонки, уни ҳеч ечиб бўлмайди. Кейинги кунларда қизиқ одат чиқарди: пляждами, хиёбондами, кўчадами, бирон ўғил ё қиз болани кўриб қолса, югуриб бориб қўлига олади, сочларини сий-палаб, юзларидан ўпиб эркалайди, бу қилиғи боланинг ота-онасига хуш келяптими-йўқми иши бўлмайди, сатта Ўринбойга: «манавининг дўмбоқлигини кўринг, шунақа ўғлингиз (ё қизингиз) бўлса, жон дермидингиз?»— деб қўяди. Қизиқ, муҳаббат бобида Ўринбойни тепафон сигирдай ёнига йўлатмайди-ю, фарзанддан гап очади тагин!..

Мана, уларнинг ҳам кетадиган кунлари келди. Серёжа билан Машадан бўлак жўра орттирмаганликлари

учун ўзларини ўзлари шарафлашди. Ўринбой Матлубанинг кўнглига қараб, унинг қаватида мусаллас ичди. Кейин охириги марта хиёбонларни кезишди, шийпончада ўтиришди, денгиз тепасига боришди, охириги марта-бир-бирларига «хайрли тун» тилаб, кўноқларига тарқалишди.

Самолёт билетларини Ўринбой расмийлаштирди. Матлубанинг чамадони оғирроқ бўлгани учун юкхонага топшириб, ўзиникини қўлида олиб қолди. Матлуба бунгача уни аэропорт биносидан ташқарида кутиб турди.

— Бўлдимми?— деб сўради у Ўринбой чиққач.

— Ҳа, бўлди.

— Билетлар қани?

— Мана,— деб чўнтагидан олиб кўрсатди.

— Қўлингизда юкинги бор. Сизга оғирлик қилмасин.

Менга бера қолинг, ақалли шунисини мен кўтарволай, деб Матлуба атрофдаги кишиларни ҳайратга солганича қаҳ-қаҳ уриб кулди.

— Бажону дил,— Ўринбой билетларни унга узатди.

Улар шундай келишишган: Тошкентга боришгач, Матлуба Ўринбойни бирон мусофирхонага жойлайди, сўнг ўзи уйига кетади. Эртасига эрталаб улар Навоий номли театр рўнарасидаги фонтан олдида учрашишади. Уйига олиб кетсаям бўлади-ю, лекин маҳалла-кўй ҳар хил гап тўқиши мумкин.

..Мана, Тошкент ҳам яқинлашди. Стюардесса қиз улашган конфет оғизда аллақачон шимилиб тамом бўлди. Самолёт ерга беозор қўнди. Шошилишмаса, биров уларни яна қайтариб учуриб кетадигандай одамлар ўртадаги йўлакни бирпасда тирбанд қилиб олишди. Матлуба билан Ўринбой ҳовлиқмай, ҳаммадан кейин тушиб боришди. Ёзлик перроннинг дарвозасига йигирма қадамча қолганда, Матлуба кимнидир кўрди-да, ранги қув ўчди, ёнида Ўринбой борлигини ҳам унутиб, ўша тарафга чопди. У аввал чиқиб, қора хонатлас кўйлакли семизгина кампир билан, кейин бир дуркун йигит билан қучоқлашиб кўришганини, сўнг ерда турган уч яшар ўғил болани кўтариб олиб, юзини

юзига суртганича, сочларидан силаб, дам-бадам ўпаётганини Ўринбой панжара орқали яққол кўрди. Кейин бир чеккада турган сапчабошга кўзи тушиб, Ўринбойнинг юраги муз тортди. Сапчабош сўрашгани яқинлашган эди, Матлуба тескари қараб олди. Ўринбой ташқарига чиққач, Матлубани кутиб олувчиларга кўринмаслик учун оломонга аралашиб такси бекатига қараб юрди. Буларни ўша ердан кузата бошлади. Дуркун йигит Матлубанинг қўлидан билетни олиб, юкхонадан унинг чамадонини кўтариб чиқди. Кўплашиб ўша ердан беш қадамча наридаги кул ранг «Волга»га ўтиришди. Машинани сапчабош ҳайдади. Матлуба болани қўлидан қўймай, орқадаги кабинага чиқди. Бекат ёнидан ўтиб кетишаётганда, Матлуба Ўринбойни кўриб, сапчабошга бир нарса деди, кейин эшикка тирмашиб чиқмоқчи бўлди, лекин ёнидаги дуркун йигит уни маҳкам қучоқлаб олди. Бу орада сапчабош машинага қаттиқ газ босиб юборди.

Ўринбой оламнинг бсвафолигига лаънатлар ўқиб, кечки поездда ўз шаҳрига жўнаворди.

Шаҳрига етиб борди, ишга чиқдиямки, юрса-турса хаёлида Матлуба, қулоғида унинг қўнғироқдай овози, шарақлаб кулишлари, ўзига ярашган ҳазил-мутойибалари. Ўринбой наша чеккан одамдай гаранг, қаёққа бораётгани, қаёқдан келаётгани, кимга нима деяётганини ўзи ҳам билмайди. Унинг аҳволини кўриб, атрофдагилар ҳайрон. «Бошига тушган савдолар энди таъсир қилибди шекилли», деб ачинишади.

Ўринбой редакция топшириғи билан бир-икки қишлоққа чиқиб, янги одамларни кўрди, уларнинг суҳбатларига ҳамдам бўлди-ю, юраги сал ёзилиб, Матлубанинг дардини унутгандай бўлди. Лекин бутунлай унутиб юбориши қийин эди. Шунда Тошкентдан унинг номига бир хат келди. Мана, ўша хат:

«Матлубасини кўча-кўйларда тентиратиб, овораю сарсон қилиб кетган Ўринбой акамларга!

Пора-пора юрагимнинг қони билан битилган ушбу

мактубдан етиб маълум бўлсинким, ўша куни сиз билан биз сира кутмаган ҳодиса рўй берди. Бу ҳодисанинг нималигини сизга айтишдан олдин баъзи нарсаларни тушунтириб ўтмасам бўлмайди. Сиз, Серёжа, Маша, мен шаҳарга ўйнаб тушганимизда кўчада менга ер остидан чиққан илондай тасодифан дуч келган, кейин сиз қизиқиб суриштирган менинг эрим бўлади, тўғрироғи, бўлар эди. Ўзи заргарлик дўконига ишлайди. Студентлик чоғимда қаёқдандир унинг ёлғон гапларига учиб, бир адашганман, ўзимни тириклайин оч бўрининг қўлига топширганман. «Қайданам босдим тиканни...» деганларидек ўша хатойимнинг азобини ҳали-ҳали тортаман.

Эрим — юқорида айтганимдек заргарлик дўконига ишлайди, тиллани тиллага уриштириб юради. Унинг худоси ҳам, пайгамбари ҳам пул. Ҳамма нарсани, ҳатто водопроводдан оқиб тушаётган сувниям пулга чақади. Пул деса, ўзини томдан ташлайди. Мен зиёли оилада (раҳматлик отамлар академияда илмий ходим бўлганлар) ўсганим учун уларнинг оиласидаги диққинафас муҳитга кўника олмадим. Эртадан-кечгача атрофингда пулнинг гишгишаси бўлавергандан кейин меъданга тегиб кетар экан. Ўғилчамни олиб (уни сиз аэропортда кўргандирсиз), ойимларникига кетдим. Кейин судга аризани ташлаб, курортга жўнадим. Шу билан эримнинг мендан кўнгли қолар, деб ўйловдим.

Қаёқда! Пулдор эмасми, орқамдан қидириб ўша ёққа ча борибди. Кўчада тасодифан учрагани шунга. Ушанда мени олиб кетаман, деб аввал роса ялинди, мен унамаганимдан сўнг, дағдагага ўтди, хабариягиз бор, машинага тушиб зўрға қутулиб қолдим. Шу ер ютгур, менинг курортдан қачон қайси самолётда қайтишимниям суриштириб билиб олибди. Ойимлар билан акамларни балогардон қилиб, машинасида аэропортга олиб чиққан экан. Шунинг орқасида икковимизнинг аҳдимиз поймол бўлди.

Сиздан ажрашгандан кейин эртасига мен бормаган мусофирхона қолмади... «Шарқ»қа бордим, «Тошкент»га,

аэропорт мусофирхонасига, хуллас, қидирмаган жойим қолмади. Ўз сочларимни ўзим юлиб олай дедим.

Қаерга борсам, хаёлимда доим сизсиз. Менга ёзган шеърингизни қайта-қайта ўқийвериб аллақачон вергулигача ёд бўлиб кетди. Аламимга чидаб туролмай, ҳасратимни Нафиса исмли бир мактабдош дугонамга айтдим. У ҳозир журналист, газетада ишлайди. Отингизни эшитди-ю, «Ҳе, бу киши ҳақиқатни очаман деб икки йил азоб тортган машҳур Темиров эмасми? Унинг ҳақида марказий газетада мақола ҳам босилган, деди. Ўша газетани менга топиб келтириб берди. Ўқиб чиққанимдан кейин бир дардимга ўн дард қўшилди. Сиздай олижаноб одамнинг қадрига етмаганим, сизга бўлган-бўлмагўр гапларни айтиб, диллингизни офиртганларим эсимга тушиб, энди ўзимдан ўзим хафа бўлдим. Ўша бемаъниликларим учун энди кечирим сўрайман.

Ўринбой ака, мен кўп эзмалик қилиб юбордим шекилли, бунинг учун ҳам узр. Менинг кимлигимни билмоқчи бўлсангиз, мен — врачман, терапевт-врач. Тошкентдаги поликлиникалардан бирида ишлайман...

Сизга юқорида маълум бўлган сабабларга кўра, мен ўзимни бахтсиз ҳисоблаб юрардим. Энди билсам, оламда мендан бахтли одам йўққа ўхшайди. Сиздай одам билан танишиш, яқин бир ой бирга бўлиш — бундан ортиқ бахт борми менга! Қандай ширин дамлар экан ўша дамлар!

Лозим топсангиз, бир эплик хат билан мен ғарибни хурсанд қиларсиз. Адресим конверт устига ёзилган. Салом билан: умрбод сизни унутмайдиган Матлубангиз».

Ўринбой ҳамма ишни йиғиштириб қўйиб, зудлик билан жавоб ёзишга тутунди...

1964—73 йиллар.

На узбекском языке

Тургун Пулат

ПРИМАК

Повесть

Редактор *Ж. Насриддинова*

Рассом *Ж. Умарбеков*

Расмлар редактори *А. Кива*

Техн. редактор *Т. Валькова*

Корректор *К. Абдуллаева*

Босмахонага берилди 10/XI—1974 й. Босишга рухсат этилди.
30/V—1975 й. Формати 70×108^{1/32}. Босма л. 5,75. Шартли
босма л. 8,05. Нашр. л. 8,45. Тиражи 75000. Ғафур Ғулом
номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, Тошкент, Навоий
кўчаси, 30. Шартнома № 55—74.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Нашриётлар, поли-
графия ва китоб савдоси ишлари бўйича давлат комитетининг
1- босмахонасида № 3 қозға босилди. Тошкент, Ҳамза
кўчаси, 21. 1975 йил. Заказ № 654. Баҳоси 36 т.

